

TNS Nipo

Grote Bickersstraat 74 1013 KS Amsterdam
t 020 5225 444
e info@tns-nipo.com www.tns-nipo.com

Rapport

Evaluatie gecombineerde provinciale staten- en waterschapsverkiezingen 18 maart 2015

Rick Nijkamp, Bart Koenen, Dennis Breet, Martin Schalkwijk en Dieter Verhue

v6322 | juni 2015

Dit onderzoek is uitgevoerd in opdracht van het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK). De verantwoordelijkheid voor de inhoud van het onderzoek berust bij de auteurs. De inhoud vormt niet per definitie een weergave van het standpunt van de Minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties.

© TNS NIPO | ISO 9001, ISO 20252, ISO 26362, ISO 14001 en ISO 27001 gecertificeerd | rapport
nederlands.dotm

Inhoud

Samenvatting	1
Inleiding	5
1 Onderzoek onder gemeenten	8
1.1 De voorbereidingen op de verkiezingen	8
1.1.1 Stemmen in een willekeurig stemlokaal	8
1.1.2 Problemen bij voorbereidingen	9
1.1.3 Onderscheid tussen verkiezingen	13
1.1.4 Informatievoorziening kiezers	14
1.1.5 Informatieverstrekking aan niet-Nederlandse kiesgerechtigden	17
1.2 Ondersteuningsverklaringen	18
1.3 Ongeldige, onbezorgde en vervangende stempassen	19
1.4 Opkomst, gebruik volmachten en kiezerspassen	19
1.4.1 Opkomst	19
1.4.2 Gebruik volmachten	20
1.4.3 Kiezerspassen	20
1.5 Digitale beschikbaarheid formulieren	21
1.6 Stemlokalen	22
1.6.1 Aantal stemlokalen	22
1.6.2 Toegankelijkheid stemlokaal	23
1.7 Stembureauleden	25
1.7.1 Bezetting stembureaus	25
1.7.2 Organisatie instructie stembureauleden	27
1.7.3 Gebruik en beoordeling PowerPoint-instructie BZK	29
1.7.4 Gebruik en beoordeling digitale stembureau-instructie	29
1.7.5 Instructie hanteren telmethode BZK	30
1.7.6 Controle functioneren stembureauleden	31
1.8 Stemopneming en invullen proces-verbaal	31
1.8.1 Voorlopige uitslag	31
1.8.2 Constatering en correctie fouten in proces verbaal	32
1.8.3 Hertelling van stemmen	33
1.8.4 Stemfies	33
1.8.5 Duur stemopneming	34
1.8.6 Suggesties verbetering van de formulieren en de processen-verbaal	34
1.9 Suggesties voor BZK met betrekking tot verkiezingen	35
2 Observaties stemopneming	36
2.1 Kenmerken stembureau en start stemopneming	36
2.2 Het scheiden en sorteren van de stemmen	37
2.3 Het sorteren van voorkeursstemmen	42
2.4 Tellen van het aantal uitgebrachte stemmen	44
2.5 Afronden en invullen proces-verbaal	45
3 Online onderzoek onder leden van stembureaus	46
3.2 Bekendheid instructie	47
3.3 Beoordeling instructie	47
3.4 Stemfies	49

Bijlagen

Bijlage 1 Onderzoeksverantwoording

Bijlage 2 Vragenlijst onderzoek gemeenten

Bijlage 3 Checklist observatie stemopneming

Bijlage 4 Vragenlijst onderzoek onder stembureauleden

Samenvatting

Op 18 maart 2015 zijn in Nederland gecombineerde stembusverkiezingen gehouden voor de provinciale staten- en de waterschappen. Het is voor het eerst dat de meeste gemeenten twee verkiezingen tegelijkertijd hebben moeten organiseren.¹ Voor het rechtmatig verlopen van de verkiezingen is het van groot belang dat de procedures rondom het stemmen zorgvuldig worden gevolgd. In dit licht heeft het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK) TNS NIPO verzocht het verkiezingsproces bij de gecombineerde verkiezingen te evalueren. Het doel van deze evaluatie is om inzicht te krijgen in het verloop van de verkiezingen, inclusief de voorbereiding hierop. De onderzoeksvragen luiden als volgt:

- Hoe zijn de verkiezingen verlopen in termen van voorbereidingen, organisatie en procedure en wat zijn de facts & figures met betrekking tot de kiesgerechtigden?
- Hoe is de stemopneming verlopen?
- Hoe hebben stembureauleden de BZK stembureau-instructie ervaren?

De onderzoeksvragen zijn beantwoord met behulp van drie deelonderzoeken. Allereerst is een onderzoek onder gemeenten uitgevoerd, waaraan 350 van de 393 gemeenten hebben deelgenomen (respons van 89%). Het tweede deelonderzoek bestond uit het observeren van het proces van de stemopneming in 56 stemlokalen. Tot slot is een online enquête afgenomen onder 6.713 stembureauleden om na te gaan hoe zij de digitale instructie van het ministerie van BZK hebben ervaren.

Vorbereiding en uitvoering van de verkiezingen

Gemeenten hebben een belangrijke rol gespeeld bij de voorbereiding en uitvoering van de gecombineerde verkiezingen. Aan hen is daarom gevraagd hoe de verkiezingen zijn verlopen in termen van voorbereidingen, organisatie en procedure.

Ervaren knelpunten

Een derde (34%) van de ondervraagde gemeenten geeft aan één of meerdere problemen te hebben ondervonden bij de voorbereidingen. Gemeenten waar meer dan twee verkiezingen hebben plaatsgevonden vermelden verhoudingsgewijs vaker knelpunten te hebben ervaren (64%). Zij geven aan vooral problemen te hebben ondervonden met het bepalen van de kiesgerechtigheid van de ingezetenen per waterschap (28%) en het bezorgen van kandidatenlijsten aan het adres van de kiezer (20%). In gemeenten waar één of twee verkiezingen zijn georganiseerd, wordt relatief vaak aangegeven dat men problemen heeft ondervonden met: het werven en vergoeden van stembureauleden (12%) en de stemopneming in de stemlokalen (10%).

Informatieverstrekking aan kiezers

Bijna alle gemeenten (99%) geven aan de kandidatenlijsten, de adressen en de openingstijden van de stemlokalen uiterlijk vier dagen voor de stemming op papier aan het adres van de kiezer te hebben bezorgd. Verder vermeldt 95% van de gemeenten verkiezingsborden te hebben geplaatst. Bezuinigingen worden het vaakst genoemd als motief voor het niet plaatsen van verkiezingsborden. Vrijwel alle gemeenten geven aan dat ze informatie hebben verstrekt aan de kiesgerechtigden in hun gemeente met betrekking tot hun rechten en mogelijkheden bij de verkiezingen, terwijl ongeveer de helft (49%) vermeldt specifiek informatie te hebben verstrekt aan niet-Nederlandse kiesgerechtigden. Dit laatste percentage is lager dan bij de verkiezingen voor het Europees parlement in mei 2014 (61%).

¹ In enkele gemeenten, gelegen in het beheersgebied van het waterschap Vechtstromen, hebben uitsluitend verkiezingen voor de provinciale staten plaatsgevonden, omdat burgers in november 2013 vanwege een fusie reeds hebben gestemd voor het waterschap.

Instructie stembureauleden

Drie kwart (76%) van de gemeenten vermeldt dat alle stembureauleden een training hebben gevolgd voordat zij werden benoemd tot stembureaulid, terwijl een derde (36%) van de gemeenten aangeeft dat alle *tellers* een training hebben gevolgd over de wijze waarop de stemmen moeten worden geteld. Bijna acht op de tien gemeenten (79%) vermelden instructiebijeenkomsten te hebben georganiseerd voor stembureauleden. Drie kwart (73%) van hen geeft aan hierbij gebruik te hebben gemaakt van de door het ministerie van BZK ontwikkelde PowerPoint-instructie. Zij zijn hierover overwegend positief. Ongeveer drie tiende (29%) van de gemeenten vermeldt dat ze de door BZK aanbevolen telmethode niet hebben aanbevolen aan hun stembureauleden, mede omdat ze deze methode te omslachtig vinden.

Stemlokalen

Per gemeente waren er bij deze verkiezingen gemiddeld 23 stemlokalen. Omgerekend naar alle gemeenten in Nederland, waren er in totaal naar schatting 9.120 stemlokalen geopend op 18 maart 2015. Een vijfde (19%) van de gemeenten geeft aan dat er minder stemlokalen waren in vergelijking met de laatste gemeenteraadsverkiezingen. Zij geven hiervoor onder meer de volgende redenen: er waren minder locaties beschikbaar; bezuinigingen; en een lage opkomstverwachting. Verder geeft twee vijfde (41%) van de gemeenten aan meer stembureauleden te hebben benoemd in vergelijking met de laatste gemeenteraadsverkiezingen.

Ondersteuningsverklaringen

Het merendeel (95%) van de gemeenten geeft aan geen problemen of knelpunten te hebben ondervonden bij het traject rond het afleggen en verwerken van ondersteuningsverklaringen. Bij twee gemeenten hebben zich kleine incidenten voorgedaan met het ronselen van handtekeningen voor ondersteuningsverklaringen.

Opkomst

Bij de verkiezingen voor de provinciale staten is het opkomstpercentage met 47,76% ongeveer vergelijkbaar met de provinciale statenverkiezingen van voorgaande jaren met uitzondering van 2011 waarin de opkomst hoog lag (56%). De opkomst bij de waterschapsverkiezingen is gestegen van 22,68% in 2008 naar 43,48% in 2015. Van alle kiesgerechtigden heeft 5% bij volmacht bij de provinciale verkiezingen en 4% bij de waterschapsverkiezingen gestemd. Bij beide verkiezingen heeft 0,1% met een kiezerspas een stem heeft uitgebracht.

Stemfies

Kiezers maken soms foto's van zichzelf met al dan niet ingevulde stembiljetten. Dit worden ook wel stemfies genoemd. Echter is er geen enkele gemeente die vermeldt dat ze signalen hebben ontvangen dat er in hun gemeente stemfies zijn misbruikt voor stemdwang of omkoping.

Uit het onderzoek onder stembureauleden blijkt dat een tiende aangeeft dat er in hun stemlokaal kiezers zijn geweest die een stemfie hebben gemaakt. Deze stembureauleden geven aan dat zij geen signalen hebben ontvangen dat stemfies zijn gebruikt voor omkoping of stemdwang.

Verloop van de stemopneming

Het ministerie van BZK beveelt voor het tellen van de gecombineerde verkiezingen een nieuwe telmethode aan die het maken van telfouten kan helpen voorkomen. Om na te gaan in hoeverre er volgens deze methode is geteld, is de stemopneming bij stemlokalen in 56 verschillende gemeenten geobserveerd. In 31 van de deze 56 gemeenten is de procedure ook daadwerkelijk aanbevolen volgens desbetreffende gemeenten.

Start stemopneming

Uit de observaties bij de stemlokalen blijkt dat vrijwel overal de stembureauvoorzitter de regie over de stemopneming heeft genomen. Aanbevolen wordt om na sluiting van de stembussen allereerst gegevens te controleren, zoals het aantal ingenomen stempassen en/of het aantal overgebleven stembiljetten. Ruim de helft van de stembureaus (54%) heeft zich aan deze aanbevolen procedure gehouden. Bij de overige stembureaus (46%) zijn niet eerst de gegevens gecontroleerd, maar zijn de stembussen na 21.00 meteen geopend.

Scheiden en sorteren van de stemmen

Een volgende stap die wordt aanbevolen is het openvouwen van de stembiljetten met de leesrichting naar boven, waarna ze op een stapel worden gelegd. Dit is bij acht op de tien stembureaus gebeurd. Bij de overige stembureaus heeft men niet gewacht totdat alle stembiljetten waren opengevouwen, maar is men al eerder begonnen met het sorteren van een deel van de stembiljetten. Indien een stembiljet in de verkeerde bus is aangetroffen, is in alle gevallen de aanbevolen procedure gevolgd, te weten: de stembiljetten worden op een stapel op de goede stembus gelegd of worden aan de andere telgroep gegeven.

Daarnaast blijkt er dikwijls te zijn afgeweken van de procedure waarbij bij elk stembiljet door één stembureaulid wordt gezegd waarop is gestemd waarna een volgend stembureaulid dit controleert en het biljet bij het juiste bordje legt. Bij ongeveer een derde van de stembureaus heeft men zich aan deze procedure gehouden. In de overige gevallen werd niet ieder stembiljet altijd door twee personen bekeken.

Sorteren van voorkeursstemmen

Bij drie vijfde van de stembureaus zijn eerst de stembiljetten waarop op de lijsttrekker is gestemd uit de stapel gefilterd en zijn daarna de overige stembiljetten gesorteerd. Bij de stembureaus waar een andere procedure werd gevolgd ging men meestal meteen over tot het sorteren van alle stembiljetten.

Tellen van het aantal stemmen

Het aantal uitgebrachte stemmen en het aantal toegelaten kiezers voor zowel de waterschapsverkiezingen als de verkiezingen voor de provinciale staten, komt bij ongeveer de helft van de stembureaus na één telling overeen. In de overige gevallen zijn de stembiljetten opnieuw geteld. In ongeveer drie vijfde van de stembureaus is vervolgens doorgeteld totdat er twee keer dezelfde uitkomst is behaald, maar in de overige gevallen heeft men het voortijdig opgegeven.

Afronding stemopneming

Uit de observaties is gebleken dat stembureaus op verschillende tijdstippen klaar waren met de stemopneming. Tussen 1.00 uur en 2.00 uur waren de laatste stembureaus klaar met de tellingen (98%), slechts één stembureau heeft de stemopneming tussen 2.00 uur en 3.00 uur afgerond.

Uit het onderzoek onder gemeenten blijkt dat de gecombineerde verkiezingen ervoor hebben gezorgd dat stembureauleden lang hebben moeten doorwerken. Drie kwart (73%) van de gemeenten geeft aan dat het laatste stembureau in hun gemeente pas na middernacht klaar was met tellen.

Fouten proces-verbaal

Uit het onderzoek onder gemeenten blijkt dat een derde (33%) van de gemeenten aangeeft dat er fouten in de processen-verbaal zijn geconstateerd. Dit percentage lag lager bij de gemeenteraadsverkiezingen in maart 2014 (22%) en bij de verkiezingen voor het Europees parlement in mei 2014 (18%). In gemeenten waar drie of vier verkiezingen hebben plaatsgevonden stellen gemeenten vaker vast dat er fouten in de processen-verbaal zijn gemaakt in vergelijking met gemeenten waar één of twee verkiezingen zijn georganiseerd (respectievelijk 39% versus 31%).

In totaal vermelden 20 gemeenten dat ze zelf voor één of meerdere stembureaus de stemmen opnieuw hebben geteld, hetgeen hoger is dan bij de gemeenteraadsverkiezingen in maart 2014 en de verkiezingen voor het Europees parlement in mei 2014.

Suggesties

Ruim twee vijfde (44%) van de gemeenten die nog suggesties hebben voor verbeteringen pleit voor het herintroduceren van de stemcomputer. Het handmatig stemmen en tellen kost veel tijd en geld en daarnaast zorgt deze manier van werken volgens gemeenten voor meer fouten. Aansluitend hierop geeft minder dan een vijfde (17%) aan geen voorstander te zijn van de gecombineerde verkiezingen. Doordat stembureauleden aan het einde van een vermoeiende dag de stembiljetten van twee (of meer) verkiezingen moeten tellen, worden er volgens hen eerder fouten gemaakt.

Digitale instructie van het ministerie van BZK

Ter ondersteuning van de gemeenten bij de voorbereiding van de verkiezingen, heeft het ministerie van BZK een digitale en interactieve stembureau-instructie aangereikt. Deze is door een groot deel van de gemeenten gebruikt om stembureauleden te instrueren over hun taken als stembureaulid.

Bekendheid instructie

Uit het onderzoek onder stembureauleden blijkt dat ruim vier vijfde (81%) van hen aangeeft bekend te zijn met de digitale instructie van BZK. Drie kwart (76%) van hen heeft deze volledig doorlopen. Slechts een klein deel (7%) van deze groep vermeldt niets met de instructie te hebben gedaan. Een veelgenoemde reden voor het niet bekijken van de instructie is dat men al meerdere keren stembureaulid is geweest.

Beoordeling instructie

De instructie is over het algemeen positief beoordeeld door de stembureauleden. De inhoud is volgens hen goed te begrijpen (91%) en maakt duidelijk wat er moet gebeuren (90%). De introductiefilm (79%), de toelichtende teksten (75%) en de video's met praktijksituaties (75%) zijn de onderdelen van de digitale instructie die het best zijn beoordeeld. Door de stembureauleden die minder positief waren, zijn een aantal verbeterpunten genoemd. Zo geeft een aantal ervaren stembureauleden aan dat de instructie op deze manier te uitgebreid is.

Ook de gemeenten zijn over het algemeen positief over de digitale instructie. Het merendeel (91%) van de gemeenten die een instructiebijeenkomst hebben georganiseerd geeft aan de stembureauleden eveneens te hebben gewezen op de mogelijkheid om zelf de door BZK ontwikkelde digitale en interactieve stembureau-instructie te gebruiken. Deze instructie is volgens deze gemeenten begrijpelijk (84%) en goed leesbaar (82%).

Inleiding

Op 18 maart 2015 zijn in Nederland gecombineerde stembusverkiezingen gehouden voor de provinciale staten- en de waterschappen. Het is voor het eerst dat de meeste gemeenten twee, drie of vierverkiezingen tegelijkertijd hebben moeten organiseren.

Het ministerie van BZK heeft TNS-NIPO gevraagd de gecombineerde verkiezingen te evalueren. Het doel van deze evaluatie is om inzicht te krijgen in het verloop van de verkiezingen, inclusief de voorbereiding hierop. De centrale vraag en de onderzoeksvragen luiden als volgt:

Hoe is het verkiezingsproces bij de gecombineerde stembusverkiezingen voor de provinciale staten en de waterschappen in 2015 verlopen?

A. Hoe zijn de verkiezingen verlopen in termen van voorbereidingen, organisatie en procedure en wat zijn de facts & figures met betrekking tot de kiesgerechtigden?

- Welk type activiteiten is ondernomen in de voorbereiding voor de uitvoering van twee verkiezingen tegelijkertijd en welke problemen deden zich daarbij voor?
- Hoe zijn kiezers geïnformeerd over hun rechten en mogelijkheden?
- Wat waren de ervaringen met ondersteuningsverklaringen, het gebruik van volmachten en kiezerspassen, de digitale beschikbaarheid van formulieren, toegankelijkheid van stembureaus en de instructie van de stembureauleden.
- Wat zijn de facts & figures met betrekking tot de kiesgerechtigden?
- Zijn er stemfies genomen en/of zijn daar incidenten mee geweest?
- Wat waren de ervaringen met de stemopneming en het proces-verbaal?

B. Hoe is de stemopneming verlopen?

- Hoe is de stemopneming verlopen?
- Is dit volgens de regels gebeurd?
- Hoe is omgegaan met problemen?
- Is een hertelling nodig geweest?
- Hoe is hiermee omgegaan?

C. Hoe hebben stembureauleden de BZK stembureau-instructie ervaren?

- Hoe hebben stembureauleden de BZK stembureau-instructie ervaren?
- Zijn er stemfies genomen en/of zijn daar incidenten mee geweest?

De vragen zijn beantwoord met behulp van de volgende drie deelonderzoeken:

1. Onderzoek onder gemeenten: in dit deelonderzoek zijn de voorbereidingen door de gemeenten en het verloop van de verkiezingen geëvalueerd. Aan de evaluatie namen 350 van de 393 gemeenten deel.²
2. Observaties stemopneming: door middel van observaties ter plaatse op verkiezingsdag, is het verloop van het proces van het tellen van de stemmen vastgesteld. Voor deze observaties zijn stemlokalen in 56 verschillende gemeenten bezocht.
3. Online enquête onder stembureauleden: in dit onderdeel is onderzocht hoe de digitale instructie van BZK door stembureauleden wordt beoordeeld. Aan deze enquête namen n=6.713 stembureauleden uit 176 verschillende gemeenten deel.

Aan ieder deelonderzoek is een apart hoofdstuk gewijd. Hieronder wordt een korte toelichting gegeven van de uitgevoerde onderzoeksactiviteiten. Voor meer informatie over de opzet van het onderzoek en de toegepaste onderzoeksmethoden verwijzen wij u naar de onderzoeksverantwoording in de bijlage.

1. Onderzoek onder gemeenten

TNS NIPO heeft in opdracht van het ministerie van BZK alle 393 Nederlandse gemeenten uitgenodigd voor deelname aan een online onderzoek. De e-mailadressen van de contactpersonen in iedere gemeente zijn aan ons verstrekt door het ministerie van BZK. Alle gemeenten hebben per mail de link naar een online vragenlijst ontvangen en konden zo deelnemen aan de evaluatie van de gecombineerde verkiezingen op 18 maart 2015. De mogelijkheid voor gemeenten om de vragenlijst in te vullen, liep van donderdag 19 maart tot en met zondag 12 april 2015. Er zijn twee reminders verstuurd. Van de totaal 393 gemeenten in Nederland hebben 350 gemeenten deelgenomen aan dit onderzoek (zie tabel 1). Met een aantal van 350 van de totaal 393 gemeenten komen we op een respons van 89%.

1 | Respons onderzoek onder gemeenten

	≤ 2 verkiezingen	> 2 verkiezingen	Totaal
Aantal gemeenten in Nederland	306	87	393
Aantal gemeenten dat heeft meegedaan aan het onderzoek	281	69	350
Respons	92%	79%	89%

Daarnaast hebben wij informatie van de Kiesraad en het ministerie van BZK verwerkt in dit rapport. De Kiesraad beschikt na afloop van de verkiezingen per verkiezing over informatie over aantal kiesgerechtigden, verkiezingsuitslagen, en opkomstcijfers. Zij ontvangen deze informatie van de centrale stembureaus van provincies en waterschappen, op basis van de ingevulde processen-verbaal van de centrale stembureaus van waterschappen en provincies.

Er zijn in Nederland 87 gemeenten die zijn gelegen binnen de grenzen van verschillende waterschappen. In de meeste gevallen (75) gaat het om twee waterschappen, terwijl 12 gemeenten binnen de grenzen van drie verschillende waterschappen vallen. Deze gemeenten hebben derhalve drie (1 PS en 2 WS) of vier verkiezingen (1 PS en 3 WS) moeten organiseren. Bij de analyse is een onderscheid gemaakt tussen twee groepen: gemeenten waar 1 of 2 verkiezingen³ hebben plaatsgevonden (oftewel ≤ 2 verkiezingen) versus gemeenten waar 3 of 4 verkiezingen zijn

² Sinds 1 januari 2015 telt Nederland 393 gemeenten.

³ In deze gemeenten konden burgers stemmen voor de provinciale staten en voor één waterschap. Daarnaast zijn er tien gemeenten die maar één verkiezing hebben moeten organiseren. In deze gemeenten, gelegen in het beheersgebied van het waterschap Vechtstromen, hebben uitsluitend verkiezingen voor de provinciale staten plaatsgevonden, omdat burgers in november 2013 vanwege een fusie reeds hebben gestemd voor het waterschap.

georganiseerd (oftewel > 2 verkiezingen). De resultaten van de enquête onder gemeenten zijn zowel op totaalniveau gepresenteerd als (waar relevant) uitgesplitst naar het aantal verkiezingen. Waar mogelijk en relevant zijn de resultaten ook vergeleken met de evaluatie van de gemeenteraadsverkiezingen in maart 2014 en de evaluatie van de verkiezingen voor het Europees parlement in mei 2014.

2. Observatie stemopneming

Voor de gecombineerde verkiezingen heeft het ministerie van BZK een telinstructie aanbevolen. In die instructie, die is bedoeld voor leden van de stembureaus, is een manier van tellen aanbevolen die het maken van telfouten kan helpen voorkomen. In 56 verschillende stembureaus is nagegaan in welke mate alle stappen van deze methode tot en met het ondertekenen van het proces-verbaal op de aanbevolen manier zijn opgevolgd. Bij het trekken van de steekproef van gemeenten is onder meer rekening gehouden met de gemeentegrootte en het aantal verkiezingen per stemlokaal (zie onderstaande tabel). In de bijlage is een uitgebreidere onderzoekverantwoording opgenomen.

2 | Aantal observaties uitgesplitst naar gemeentegrootte en aantal verkiezingen

	Aantal observaties
Kleine gemeenten (< 25.000), 2 verkiezingen	9
Kleine gemeenten (< 25.000), 3 of 4 verkiezingen	6
Middelgrote gemeenten (25.000 -100.000), 2 verkiezingen	11
Middelgrote gemeenten (25.000 -100.000), 3 of 4 verkiezingen	9
Grote gemeenten (100.000+), 2 verkiezingen	13
Grote gemeenten (100.000+), 3 of 4 verkiezingen	8
Totaal	56

3. Onderzoek onder stembureauleden

Ter ondersteuning van de gemeenten bij de voorbereiding van de verkiezingen, heeft het ministerie van BZK een digitale en interactieve stembureau-instructie aangereikt. Deze is door een groot deel van de gemeenten gebruikt om stembureauleden te instrueren over hun taken als stembureau lid. Aan deze stembureauleden is gevraagd hoe deze digitale instructie is bevallen. Ook is er een vraag gesteld over het maken van stemfies. In totaal hebben 6.713 stembureauleden de enquête ingevuld. Er is gestreefd naar representativiteit op de volgende kenmerken: regio, gemeentegrootte en aantal verkiezingen. De normcijfers zijn ontleend aan de enquête onder gemeenten. Als bijlage is een uitgebreidere onderzoeksverantwoording opgenomen.

Leeswijzer

De enquêteresultaten zijn weergegeven in afgeronde percentages. Wanneer er door afronding totalen ontstaan van meer of minder dan 100, zijn deze *niet* gecorrigeerd. De titels van figuren en tabellen betreffen (behoudens enkele uitsplitsingen) de exacte vraagstellingen zoals die aan de respondenten zijn voorgelegd. Bij alle figuren en tabellen is het totale aantal respondenten weergegeven dat de betreffende vraag heeft beantwoord. Bij het weergeven van de resultaten van het onderzoek, in de hoofdstukken 1 tot en met 3, worden alleen feitelijke bevindingen beschreven. Er is geen apart hoofdstuk met conclusies opgenomen in het rapport. Conclusies worden – indien te onderbouwen – alleen in de samenvatting getrokken.

1 Onderzoek onder gemeenten

In dit hoofdstuk worden de gegevens die afkomstig zijn uit de enquête onder gemeenten gepresenteerd. Aan de hand van de onderwerpen die in de vragenlijst voor gemeenten aan bod zijn gekomen, zullen in de volgende paragrafen de resultaten worden gepresenteerd. Hieronder een overzicht van de indeling:

- de voorbereiding op de verkiezingen
- ondersteuningsverklaringen
- ongeldige, onbezorgde en vervangende stempassen
- opkomst, gebruik volmachten en kiezerspassen
- digitale beschikbaarheid formulieren
- stembureaus
- stembureauleden
- stemopneming en invullen proces-verbaal
- suggesties voor BZK

1.1 De voorbereidingen op de verkiezingen

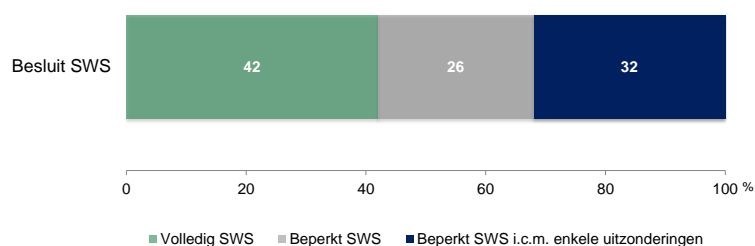
1.1.1 Stemmen in een willekeurig stemlokaal

Zoals gesteld in de inleiding zijn er in Nederland 87 gemeenten die zijn gelegen binnen de grenzen van verschillende waterschappen. Deze gemeenten hebben verkiezingen voor meerdere waterschappen moeten organiseren. Op grond van artikel J 5 van de Kieswet, heeft het college van B&W van deze gemeenten de bevoegdheid een besluit te nemen omtrent het stemmen in een willekeurig stemlokaal (SWS) voor de waterschappen. Besloten kan worden om:

- SWS in de gemeente te beperken tot binnen de grenzen van het waterschap (beperkt SWS);
- SWS mogelijk te maken in alle stemlokalen in de gemeente voor alle waterschappen binnen de gemeente (volledig SWS);
- SWS toe te staan in enkele stemlokalen buiten de grenzen van een waterschap, bijvoorbeeld op een treinstation (beperkt SWS in combinatie met enkele uitzonderingen).

In totaal hebben 69 van deze 87 gemeenten meegedaan aan de evaluatie. Aan deze gemeenten is gevraagd welk besluit zij hebben genomen. Ruim twee vijfde (42%) heeft gekozen voor volledig SWS, bijna een kwart (26%) voor beperkt SWS en minder dan een derde (32%) voor beperkt SWS in combinatie met enkele uitzonderingen (zie figuur 3).

3 | Welk besluit heeft uw gemeente op grond van artikel J 5 van de Kieswet genomen omtrent stemmen in een willekeurig stemlokaal (SWS)? (basis: n =69), in %

Dit besluit heeft in de meeste gevallen (88%) niet geleid tot klachten. Bij een klein deel van de gemeenten hebben stembureauleden geklaagd dat zij te zwaar werden belast (6%). Ook geven gemeenten aan klachten te hebben ontvangen van kiezers dat ze niet hebben kunnen stemmen in het stemlokaal naar keuze (1%) of dat ze zijn weggestuurd bij stemlokalen (1%). Het merendeel (90%) is op hoofdzaken positief over de uitwerking van het besluit inzake SWS in de praktijk.

87 gemeenten liggen in het beheersgebied van meer dan één waterschap. Het komt in meerdere gemeenten voor dat de grenzen tussen waterschappen zo lopen dat maar dat een zeer beperkt aantal kiezers voor een waterschap in een gemeente mogen stemmen. Daarom heeft het ministerie van BZK aan gemeenten geadviseerd deze kiezers te vragen of zij kiezerspassen willen ontvangen om daarmee in een andere gemeente binnen hetzelfde waterschap te stemmen. Op deze manier wordt het stemgeheim van deze kiezers zo goed mogelijk geborgd. Onderzocht is hoe vaak gemeenten dit advies hebben opgevolgd. In totaal vermelden 12 gemeenten dit te hebben voorgelegd aan hun kiezers. Hiervan zijn in vijf gevallen alle kiezers akkoord gegaan, waardoor desbetreffende gemeenten voor die verkiezing geen stembus hoefden te plaatsen. Bij de overige zeven gemeenten gingen niet alle kiezers akkoord en hebben deze gemeenten alsnog verkiezingen voor meerdere waterschappen moeten organiseren.

1.1.2 Problemen bij voorbereidingen

Twee derde (66%) van alle ondervraagde gemeenten geeft aan geen problemen te hebben ondervonden bij de voorbereidingen en uitvoering van de gecombineerde verkiezingen. Een derde heeft wel problemen ervaren (34%). Tabel 4 laat zien dat deze problemen zich verhoudingsgewijs vaker hebben voorgedaan in gemeenten waar meer dan twee verkiezingen hebben plaatsgevonden (64% ondervond problemen). Ambtenaren in deze gemeenten hebben vooral problemen gehad met het bepalen van de kiesgerechtigheid van de ingezetenen per waterschap (28%), het bezorgen van kandidatenlijsten aan het adres van de kiezer (20%) en de selectie van kiesgerechtigden via de Basisregistratie Personen (17%). Gemeenten waar één of twee verkiezingen werden gehouden, geven relatief vaak aan dat ze problemen hebben ondervonden met het werven en vergoeden van stembureauleden (10%) en de stemopneming in de stemlokalen (9%).

4 | Bent u in het kader van de voorbereiding en uitvoering van de verkiezingen gestuit op problemen bij het uitvoeren van de wettelijke verplichtingen? (Basis: n=350) in %

	≤ 2 verkiezingen (n=281)	> 2 verkiezingen (n=69)	Totaal (n=350)
<i>Geen problemen</i>	73%	36%	66%
Het werven en vergoeden van stembureauleden	10%	17%	12%
De stemopneming in de stemlokalen	9%	14%	10%
Het bezorgen van kandidatenlijsten aan het adres van de kiezer	4%	20%	7%
Het bepalen van de kiesgerechtigdheid van de ingezetenen per waterschap	1%	28%	6%
De instructie van stembureauleden	4%	9%	5%
De selectie van kiesgerechtigden via de BRP	1%	17%	5%
Het maken en verstrekken van (vervangende) stempassen, kiezerspassen, schriftelijke volmachten	5%	0%	4%
Het aanschaffen van extra verkiezingsmateriaal	2%	10%	3%
De inrichting van stemlokalen	2%	7%	3%
Het vaststellen van het aantal uitgebrachte stemmen per verkiezing door de burgemeester en het doorgeven van de uitslag naar het hoofdstembureau	2%	7%	3%
Informereren van de kiezer over de gecombineerde verkiezingen en waar de kiezer zijn stem kan uitbrengen	1%	9%	3%
Het opmaken van de registers van ongeldige stempassen	0%	1%	1%

Bij elk van de gerapporteerde problemen is via een open vraag om een toelichting gevraagd. Hieronder worden deze antwoorden verder uitgewerkt.

Werven en vergoeden van stembureauleden

17% van de gemeenten waar meer dan twee verkiezingen werden gehouden, gaf aan problemen te hebben ervaren met het werven en vergoeden van stembureauleden. In gemeenten waar twee of minder verkiezingen werden gehouden, werd dit minder vaak als probleem ervaren (10% gaf aan dat dit een probleem was).

Samenvattend hadden de problemen betrekking op het volgende:

- Door de gecombineerde verkiezingen waren extra stemmentellers nodig, die vaak lastig waren te werven. In veel gemeenten zijn met wisselend succes extra wervingscampagnes ingezet.
- Sommige gemeenten geven aan dat het bestand met stembureauleden is vergrijsd, waardoor het steeds lastiger wordt om voldoende stembureauleden te vinden.
- Stembureauleden zijn kort voor de verkiezingsdag afgehaakt om diverse redenen (privéomstandigheden en onderschatting van de verantwoordelijkheid die het werk met zich meebrengt).
- Onvoldoende ambtenaren hebben zich als voorzitter beschikbaar gesteld.
- Er was weinig financiële ruimte om stembureauleden een redelijk vergoeding te kunnen bieden voor de lange dag die ze hebben moeten werken.

De stemopneming in stemlokalen

Bij 14% van de gemeenten waar meer dan twee verkiezingen zijn gehouden, zijn er problemen ontstaan bij de stemopneming in de stemlokalen. In gemeenten waar twee of minder verkiezingen werden gehouden, werd dit minder vaak als probleem ervaren (9% gaf aan dat dit een probleem was).

Samenvattend hadden de problemen betrekking op het volgende:

- Het tellen nam veel tijd in beslag, omdat de stembiljetten van meerdere verkiezingen moesten worden geteld.
- In sommige gevallen geven gemeenten aan dat er fouten zijn ontstaan in het proces-verbaal, doordat de vermoeidheid is toegeslagen bij de stembureauleden. Er wordt volgens enkele gemeenten (te) veel gevergd van de (oudere) stembureauleden om aan het einde van de dag de stembiljetten van twee of meer verkiezingen te tellen.
- Niet alle locaties bleken geschikt om de stembiljetten van twee verkiezingen tegelijkertijd te kunnen tellen (te klein).
- Er was verwarring over de gekozen kleuren voor de stembiljetten. De kleur blauw had volgens enkele gemeenten beter gepast bij de waterschapsverkiezingen.
- Ook werd een aantal vergissingen gemeld bij het uitreiken van de stembiljetten.

Het bezorgen van kandidatenlijsten aan het adres van de kiezer

Het bezorgen van kandidatenlijsten aan het adres van de kiezer heeft bij 20% van de gemeenten waar meer dan twee verkiezingen werden gehouden voor knelpunten gezorgd. In gemeenten waar twee of minder verkiezingen werden gehouden, werd dit minder vaak als probleem ervaren (4% gaf aan dat dit een probleem was).

Samenvattend hadden de problemen betrekking op het volgende:

- Het postbedrijf heeft in veel gevallen fouten gemaakt bij het bezorgen van de kandidatenlijsten, wat gemeenten vervolgens in overleg met het postbedrijf hebben moeten herstellen.
- Vooral bij gemeenten die zijn gelegen binnen de grenzen van meerdere waterschappen was veel afstemming nodig met het postbedrijf met betrekking tot het tijdstip van bezorgen en in enkele gevallen het feit dat veel waterschappen dwars door postcode gebieden heenlopen.

Het bepalen van de kiesgerechtigdheid van de ingezetenen per waterschap

Het bepalen van de kiesgerechtigdheid van de ingezetenen per waterschap leverde bij 28% van de gemeenten waar meer dan twee verkiezingen werden gehouden problemen op. In gemeenten waar twee of minder verkiezingen werden gehouden, is dit vrijwel geen probleem.

Samenvattend hadden de problemen betrekking op het volgende:

- Gemeenten geven voornamelijk aan dat het afbakenen van de grenzen van de waterschappen moeilijk was en veel werk opleverde.

De instructie van stembureauleden

De instructie van stembureauleden heeft bij 9% van de gemeenten waar meer dan twee verkiezingen worden gehouden voor problemen gezorgd. In gemeenten waar twee of minder verkiezingen werden gehouden, is dit punt minder vaak als probleem ervaren (4% noemt dit als probleem).

Samenvattend hadden de problemen betrekking op het volgende:

- (Oudere) stembureauleden hadden moeite met de digitale instructie.
- Stembureauleden vonden de instructie te lang duren.
- De instructie werd als ingewikkeld ervaren doordat rekening diende te worden gehouden met verschillende verkiezingen.

De selectie van kiesgerechtigden via de BRP

17% van de gemeenten waar meer dan twee verkiezingen werden gehouden, heeft moeite gehad met de selectie van kiesgerechtigden via de Basisregistratie personen (BRP). In gemeenten waar twee of minder verkiezingen worden gehouden, is dit vrijwel geen probleem.

Samenvattend hadden de problemen betrekking op het volgende:

- De selectie nam veel tijd in beslag.
- In het weekend voor de kandidaatstelling was er landelijk geen berichtenverkeer BRP mogelijk in verband met de overgang naar L.O. 3.09.
- Wanneer iemand een schriftelijke volmacht wilde geven voor een waterschap en de gemachtigde woont buiten de gemeentegrens kon je niet in de BRP checken of de gemachtigde kiesgerechtigd is voor hetzelfde waterschap.

Het maken en verstrekken van stempassen, kiezerspassen, schriftelijke volmachten

In gemeenten waar twee of minder verkiezingen werden gehouden, is 5% aangelopen tegen problemen bij het maken en verstrekken van (vervangende) stempassen, kiezerspassen en schriftelijke volmachten. In gemeenten waar meer dan twee verkiezingen zijn gehouden, gaven gemeenten aan dat zij geen problemen hebben ervaren bij het maken en verstrekken van stempassen.

Samenvattend hadden de problemen betrekking op het volgende:

- Het heeft hen enige moeite gekost om de lay-out van de stempassen aan te passen, mede door softwareproblemen en de programmatuur van Pinkroccade.
- Enkele gemeenten gaven aan dat de drukker (vanwege de dubbele productiehoeveelheid) de afgesproken leverdatum niet kon halen.
- Een gemeente geeft aan verkeerde voorbeelden van stempassen van de drukker te hebben ontvangen en dat het lang duurde alvorens ze de goede voorbeelden ontvingen.

Het aanschaffen van extra verkiezingsmateriaal

Het aanschaffen van extra verkiezingsmateriaal heeft bij 10% van de gemeenten waar meer dan twee verkiezingen werden gehouden voor problemen gezorgd. Bij gemeenten waar twee of minder verkiezingen worden gehouden is dat 2%.

Samenvattend hadden de problemen betrekking op het volgende:

- Zij geven aan dat de aanschaf van stembiljetten voor meerdere verkiezingen ook extra kosten met zich heeft meegebracht.
- Enkele gemeenten geven aan extra stembussen te hebben moeten huren.
- Een gemeente noemt de verkiezingsborden. Er waren andersoortige verkiezingsborden nodig dan de traditionele borden om aan alle politieke partijen van beide verkiezingen voldoende ruimte te kunnen bieden.

De inrichting van stemlokalen

De inrichting van de stemlokalen heeft bij 7% van de gemeenten waar meer dan twee verkiezingen werden gehouden complicaties opgeleverd. Bij gemeenten waar minder dan twee verkiezingen zijn gehouden is dat 2%.

Samenvattend hadden de problemen betrekking op het volgende:

- De meeste gemeenten geven aan dat het moeilijk was om stemlokalen te vinden die voldoende ruimte boden om de stembiljetten van twee verkiezingen tegelijkertijd te tellen.
- Een gemeente noemt de toegankelijkheid van de stemlokalen als probleem: volgens een vertegenwoordiger van een gehandicaptenorganisatie waren de meeste stemlokalen in de betreffende gemeente onvoldoende toegankelijk voor gehandicapten.

Het vaststellen van het aantal uitgebrachte stemmen per verkiezing door de burgemeester

7% van de gemeenten waar meer dan twee verkiezingen zijn gehouden, geeft aan problemen te hebben ondervonden bij het vaststellen van het aantal uitgebrachte stemmen per verkiezing door de burgemeester en het doorgeven van de uitslag naar het hoofdstembureau. Bij gemeenten waar twee of minder verkiezingen werden gehouden is dat 2%.

Samenvattend hadden de problemen betrekking op het volgende:

- In de meeste genoemde gevallen bleken enkele processen-verbaal in eerste instantie niet te kloppen.
- Een gemeente geeft aan dat de hashcodes op het N11 formulier niet overeenkwam met de hashcode op de USB-stick. Hierdoor kon het bestand niet worden gelezen op het centraal stembureau.

Informereren van de kiezer over de gecombineerde verkiezingen

9% van de gemeenten waar meer dan twee verkiezingen zijn gehouden hebben knelpunten ervaren bij het informeren van de kiezer over de gecombineerde verkiezingen. In gemeente waar twee of minder verkiezingen werden gehouden speelde dat probleem niet.

Samenvattend hadden de problemen betrekking op het volgende:

- Zo ontstond er verwarring bij burgers in de (10) gemeenten die geheel zijn gelegen in het beheersgebied van het waterschap Vechtstromen. Burgers in dit gebied hoefden niet voor een waterschap te stemmen, omdat zij in verband met een fusie al in november 2013 hadden gestemd. Dit leverde veel vragen van burgers op.
- Daarnaast klaagden burgers bij enkele gemeenten dat er geen informatie werd verschaft over de precieze taken van een waterschap.

Het opmaken van de registers van ongeldige stempassen

Twee gemeenten waar meer dan twee verkiezingen zijn gehouden (1%) zijn op problemen gestuit bij het opmaken van de registers van ongeldige stempassen.

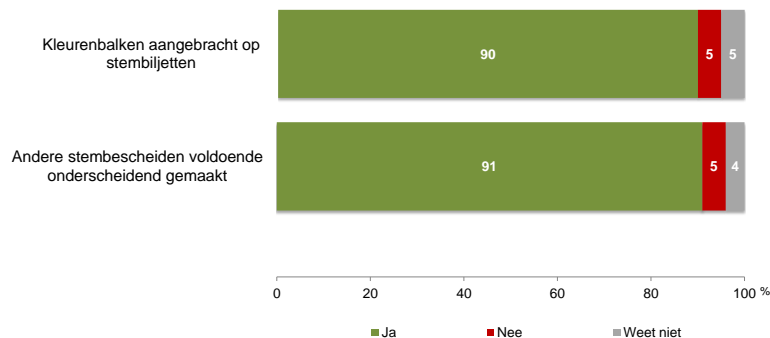
De problemen hadden betrekking op het volgende:

- Een gemeente gaf aan per verkiezing een apart register te hebben aangemaakt, omdat het niet is gelukt om een samengesteld register op te stellen.
- De andere gemeente gaf aan dat ze voor vervangende stempassen, kiezerspassen en volmachten er te veel specifieke gegevens ingevuld worden en het veel tijd kostte om deze gegevens in te voeren.

1.1.3 Onderscheid tussen verkiezingen

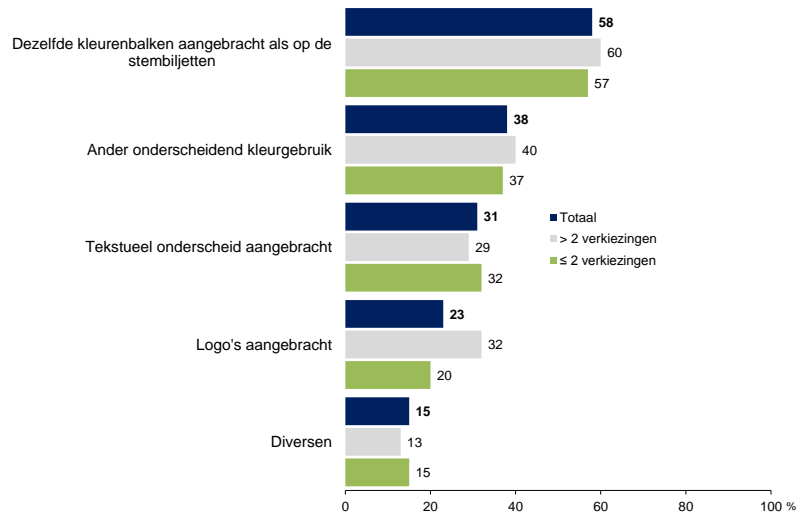
De meerderheid (90%) van de gemeenten vermeldt kleurenbalken te hebben aangebracht op de stembiljetten om deze voldoende onderscheidend te maken (zie figuur 5). Gemeenten die dit niet hebben gedaan geven aan dat de leverancier dit al had gedaan. Voor de provinciale statenverkiezing is de kleur blauw gebruikt, terwijl voor de waterschapsverkiezingen groene balken zijn gehanteerd.

5 | Heeft u om de stembiljetten voldoende onderscheidend te maken, kleurenbalken aangebracht op de stembiljetten? En heeft u ook andere stembescheiden van de verschillende verkiezingen per verkiezing voldoende onderscheidend gemaakt? (basis: n =341), in

Daarnaast geven negen op de tien gemeenten (91%) aan dat ze ook andere stembescheiden (zoals de processen-verbaal en de registers van ongeldige stempassen) van de verschillende verkiezingen per verkiezing voldoende onderscheidend hebben gemaakt. Figuur 6 laat zien dat zij dit onder meer hebben gedaan door: dezelfde kleurbalken aan te brengen (58%), ander onderscheidend kleurgebruik te hanteren (38%), tekstueel onderscheid te maken (31%) en logo's aan te brengen (23%). Volgens de meerderheid van de gemeenten (93%) heeft het onderscheidend maken van de stembiljetten en de andere stembescheiden per verkiezing voldoende bijgedragen aan een ordelijk verloop van de stemming en de stemopneming.

6 | Welke maatregelen heeft u genomen om stembescheiden van de verschillende verkiezingen per verkiezing voldoende onderscheidend te maken? (basis: n =312), in %

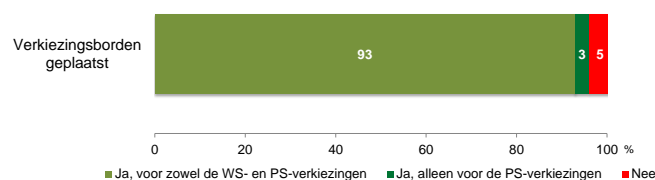

Bijna alle gemeenten (93%) hebben naar eigen zeggen met behulp van de toegezonden voorbeeldstempassen gecontroleerd of de drukproeven voldeden aan de officiële specificaties. De overige 23 gemeenten geven onder meer aan de drukproeven op een computerscherm te hebben gecontroleerd (78%). Andere gemeenten geven aan de voorbeeldpassen te laat ontvangen te hebben waardoor ze deze niet hebben kunnen controleren (13%).

1.1.4 Informatievoorziening kiezers

Bijna alle gemeenten (99%) vermelden dat ze de kandidatenlijsten, de adressen en de openingstijden van de stemlokalen uiterlijk vier dagen voor de stemming op papier aan het adres van de kiezer hebben bezorgd. Bij twee gemeenten is dat niet gelukt. Het postbedrijf heeft volgens hen fouten gemaakt. Dit hebben desbetreffende gemeenten hersteld. Verder vermeldt 95% van de gemeenten verkiezingsborden te hebben geplaatst (zie figuur 7). Bezuinigingen worden het vaakst genoemd als motief voor het niet plaatsen van verkiezingsborden.

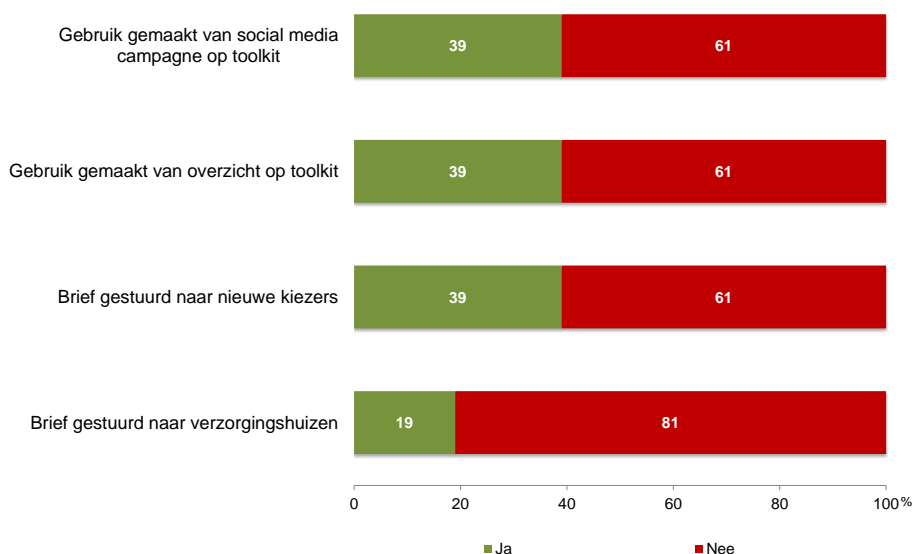
7 | Zijn er in uw gemeente verkiezingsborden geplaatst? (basis: n =350), in %

Van de toolkit met informatie voor gemeenten over de verkiezingen (zoals aangeboden op www.verkiezingen2015.nl/toolkit) is door een deel van de gemeenten gebruik gemaakt. Ongeveer twee vijfde (39%) noteert dat ze de social media campagne op de toolkit hebben gebruikt (zie figuur 8). Eveneens twee vijfde (39%) vermeldt te hebben gekeken naar het overzicht op de toolkit van gemeenten waar wel of niet binnen de gemeenten in elke stemlokaal gestemd kan worden (voor het opstellen van het aanvraagformulier van een WS-kiezerspas). Daarnaast heeft twee vijfde (39%) van

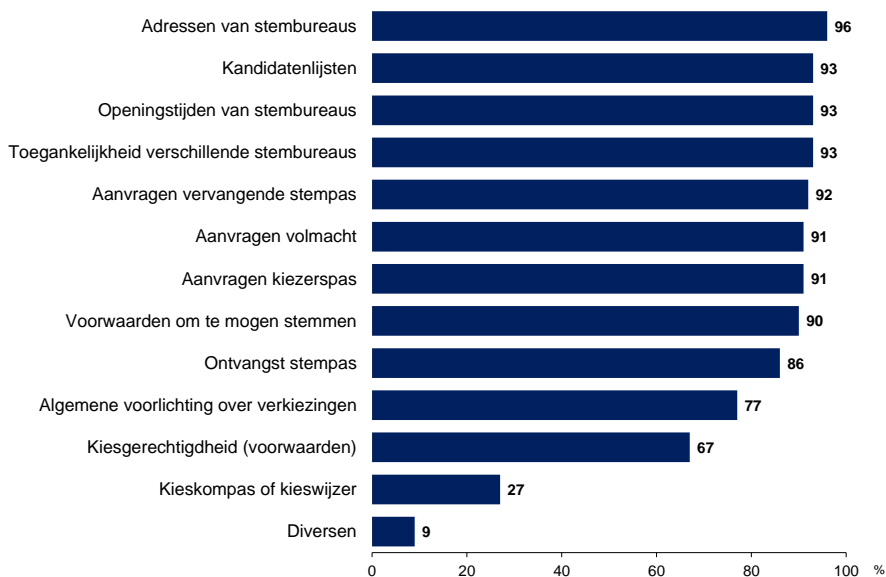
de gemeenten genoteerd dat de burgemeester een brief heeft gestuurd naar de nieuwe kiezers. Een vijfde (19%) vermeldt een brief te hebben verzonden naar verzorgingshuizen over de verkiezingen.

8 | *Antwoorden op stellingen over de toolkit die staat op: www.verkiezingen2015.nl/toolkit. (basis: n =350), in %*

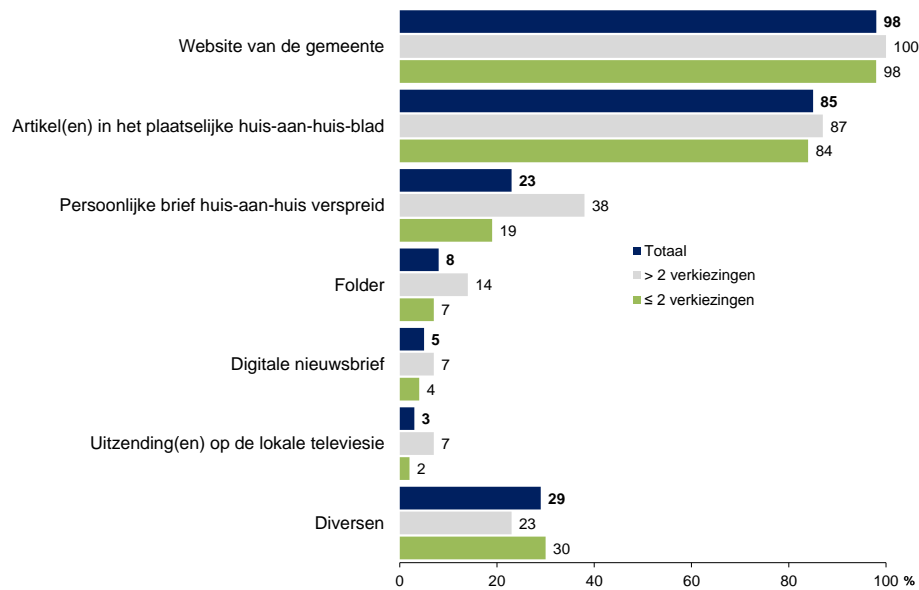
Vrijwel alle gemeenten geven aan informatie te hebben verstrekt aan de kiesgerechtigden met betrekking tot hun rechten en mogelijkheden bij de verkiezingen (figuur 9). Zoals in onderstaande figuur wordt weergegeven, betrof de informatieverstrekking een breed scala aan onderwerpen.

9 | *Welke informatie is verstrekt aan alle kiesgerechtigden met betrekking tot hun rechten en mogelijkheden bij de verkiezingen? (basis: n =350), in %*

Voor de informatievoorziening hebben de gemeenten vooral gebruik gemaakt van de eigen gemeentewebsite (zie figuur 10). Daarnaast vermelden veel gemeenten gebruikt te hebben gemaakt van artikelen in huis-aan-huisbladen. Bij gemeenten waar drie of vier verkiezingen plaatsvonden, is volgens de gemeenten vaker informatie verstrekt in een persoonlijke brief die aan huis is bezorgd.

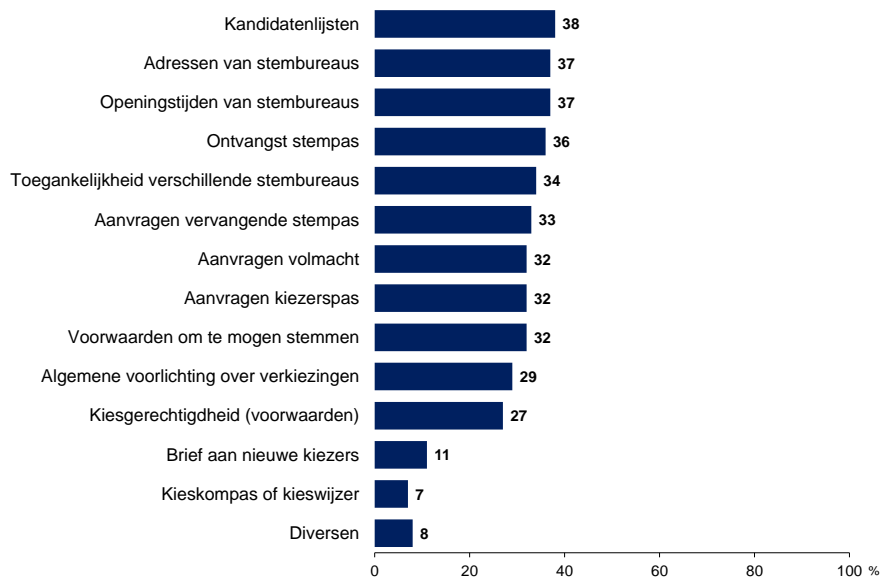
10 | Op welke wijze is de informatie aan alle kiesgerechtigden verstrekt? (basis: n =171), in %

1.1.5 Informatieverstrekking aan niet-Nederlandse kiesgerechtigden

Ongeveer de helft (49%) van de gemeenten vermeldt specifiek informatie te hebben verstrekt aan niet-Nederlandse kiesgerechtigden. Niet-Nederlandse ingezetenen van het waterschap die 18 jaar of ouder zijn, zijn namelijk kiesgerechtigd voor de waterschapsverkiezingen. Dit percentage is hoger dan bij de gemeenteraadsverkiezingen in maart 2014 (31%), maar ligt lager dan bij de verkiezingen voor het Europees parlement in mei 2014 (61%). Figuur 11 laat zien dat volgens de gemeenten het vaakst informatie werd verstrekt over de kandidatenlijsten (38%), de adressen van de stemlokalen (37%) en de openingstijden van de stemlokalen (37%).

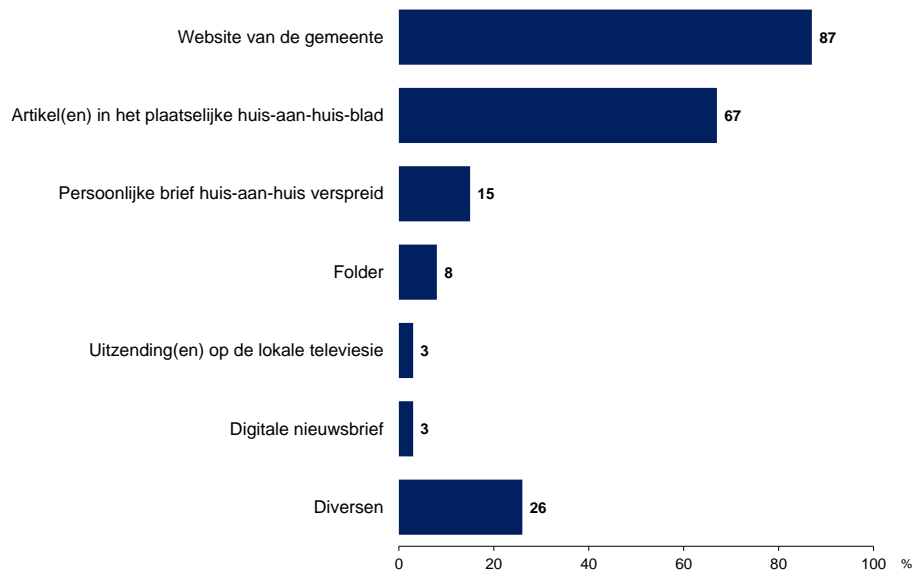
11 | Welke informatie is verstrekt aan *niet-Nederlandse kiesgerechtigden* met betrekking tot hun rechten en mogelijkheden bij de verkiezingen? (basis: n =350), in %

Van de gemeenten die informatie hebben verstrekt aan niet-Nederlandse kiesgerechtigden over de verkiezingen deed het merendeel (87%) dat naar eigen zeggen via een website (zie figuur 12). Daarnaast vermeldt twee derde (67%) van deze gemeenten een artikel te hebben geplaatst in het plaatselijke huis-aan-huis-blad.

Zij geven aan deze informatie hoofdzakelijk in het Nederlands te hebben verstrekt. Slechts een klein deel van de gemeenten (1%) heeft informatie aan niet-Nederlandse kiesgerechtigden eveneens in het Engels aangeboden, wat vergelijkbaar is met het percentage gemeenten dat bij de gemeenteraadsverkiezingen in maart 2014 informatie in een andere taal heeft aangeboden (4%). Bij de verkiezingen voor het Europees parlement lag dit percentage aanzienlijk hoger (31%).

12 | Op welke wijze is de informatie aan de niet-Nederlandse kiesgerechtigden verstrekt? (basis: n =171), in %

1.2 Ondersteuningsverklaringen

Een ondersteuningsverklaring is een schriftelijke verklaring van personen die met die verklaring aangeven dat zij de deelname van de betreffende partij aan de verkiezing ondersteunen. Bij de verkiezingen voor de provinciale staten geeft 46% van de gemeenten aan dat kiesgerechtigden geen ondersteuningsverklaringen hebben afgelegd, terwijl dit percentage bij de verkiezingen voor de waterschappen op 63% ligt. Bij het overige deel zijn wel ondersteuningsverklaringen afgelegd. Gemiddeld hebben 11 kiesgerechtigden bij de verkiezingen voor de provinciale staten ondersteuningsverklaringen afgelegd, tegenover 7 bij de waterschapsverkiezingen (zie tabel 13).

13 | Hoeveel ondersteuningsverklaringen zijn er in uw gemeente afgelegd? (Basis: n=350)

	≤ 2 verkiezingen (n=281)	> 2 verkiezingen (n=69)	Totaal (n=350)
Afgelegde ondersteuningsverklaringen provinciale staten (gemiddelde)	10	12	11
Afgelegde ondersteuningsverklaringen waterschappen (gemiddelde)	7	4	7

Het merendeel (95%) van de gemeenten heeft geen problemen of knelpunten ervaren bij het traject rond het afleggen en verwerken van ondersteuningsverklaringen, terwijl 17 gemeenten aangeven dat dit wel is gebeurd. Zo vermelden drie gemeenten klachten te hebben ontvangen over het verplicht maken van een afspraak, terwijl een andere gemeente aangeeft dat er enkele personen waren die voor de toegestane datum een ondersteuningsverklaring wilden afleggen. Bij twee gemeenten (1%) hebben zich incidenten voorgedaan met het ronselen van handtekeningen voor ondersteuningsverklaringen. In deze gemeenten zijn er personen geweest die kiezers in de toegangshal van het gemeentehuis hebben aangesproken om ze over te halen om voor hun partij een ondersteuningsverklaring aan de balie af te leggen. In deze gevallen hebben de gemeenten deze personen verzocht om het gemeentehuis te verlaten.

Het aantal incidenten met het ronselen van handtekeningen voor ondersteuningsverklaringen was ook bij de gemeenteraadsverkiezingen in maart 2014 (1%) en de verkiezingen voor het Europees parlement in mei 2014 (0%) zeer beperkt.

1.3 Ongeldige, onbezorgde en vervangende stempassen

Gemiddeld genomen zijn 2 op de 1.000 stempassen opgenomen in het Register Ongeldige Stempassen (ROS). Bij de Gemeenteraadsverkiezingen in 2014 waren dat nog 3 op de 1.000 stempassen (niet in tabel 14 weergegeven). Slechts een klein deel van de stempassen – ongeveer een op de duizend – is onbezorgbaar retour gezonden. Dit is hetzelfde aantal dan bij de Gemeenteraadsverkiezingen in 2014. Daarnaast (niet in tabel 14 weergegeven). Circa 1 op de 1.000 kiezers heeft een vervangende stempas aangevraagd.

14 | Hoeveel stempassen zijn opgenomen in het Register Ongeldige Stempassen? Hoeveel stempassen zijn onbezorgbaar retour verzonden? En hoeveel aanvragen voor een vervangende stempas heeft u ontvangen? (basis: n=350)

	provinciale staten	waterschappen
Aantal kiesgerechtigden (gemiddelde)	32.209	32.650
Stempassen opgenomen in ROS (gemiddelde)	80	79
Stempassen opgenomen in ROS (in %)	0,2%	0,2%
Stempassen onbezorgbaar retour (gemiddelde)	38	29
Stempassen onbezorgbaar retour (in %)	0,1%	0,1%
Aanvragen vervangende stempassen (gemiddelde)	22	20
Aanvragen vervangende stempassen (in %)	0,1%	0,1%

1.4 Opkomst, gebruik volmachten en kiezerspassen

1.4.1 Opkomst

Bij de verkiezingen voor de provinciale staten heeft minder dan de helft (47,76%) van de kiezers zijn stem uitgebracht, hetgeen vergelijkbaar is met provinciale statenverkiezingen van voorgaande jaren.⁴ Het opkomstpercentage bij de verkiezingen voor de waterschappen ligt iets lager. In vergelijking met eerdere jaren zijn er echter meer mensen die hun stem hebben uitgebracht voor de leden van de waterschappen. Ruim twee vijfde (43,48%) van de kiezers heeft gestemd voor de waterschappen, wat bijna een verdubbeling is ten opzichte van 2008 (22,68%).

15 | Opkomstpercentages verkiezingen (bron: Kiesraad en het ministerie van BZK)

	provinciale staten	waterschappen
Aantal kiesgerechtigden	12.777.145	12.821.691
Opkomst	6.102.435	5.574.358
Opkomstpercentage	47,76%	43,48%

⁴ In 1999 was de opkomst bij de provinciale statenverkiezing 46%. In 2003 lag het op 48% en in 2007 op 46%. In 2011, toen een goede prestatie bij deze verkiezingen belangrijk was voor het Kabinet-Rutte I, was het opkomstpercentage met 56% aanzienlijk hoger dan bij de voorgaande verkiezingen.

1.4.2 Gebruik volmachten

Gemiddeld zijn er per gemeente vier tot vijf verzoeken ingediend voor een schriftelijke volmacht, wat niet in alle gevallen is ingewilligd (zie onderstaande tabel). Gemeenten die het verzoek hebben afgewezen geven hierbij meestal als motivatie dat de betrokkenen niet kiesgerechtigd waren voor dezelfde verkiezing of ze hebben de aanvraag te laat ontvangen. Van alle kiesgerechtigden bij de provinciale staten, heeft 5% bij volmacht gestemd (zie tabel 16). Bij de waterschappen ligt dit percentage iets lager (4%).

16 | Hoeveel verzoeken om een schriftelijke volmacht te geven, heeft uw gemeente ontvangen? Hoeveel verzoeken zijn ingewilligd? Hoeveel kiezers hebben daadwerkelijk bij volmacht gestemd? (basis: n=350)

	provinciale staten	waterschappen
Aantal kiesgerechtigden (gemiddelde)	32.209	32.650
Verzoek schriftelijke volmacht ingediend (gemiddelde)	5,33	4,05
Verzoek schriftelijke volmacht ingewilligd (gemiddelde)	4,37	2,89
Bij volmacht gestemd (gemiddelde)	1.534	1.361
Bij volmacht gestemd (in %)	5%	4%

Er is geen enkele gemeente die aangeeft dat zich incidenten hebben voorgedaan met het ronselen van volmachten. De grote meerderheid (97%) stelt dat dit niet is gebeurd, terwijl 3% aangeeft dit niet te weten.

1.4.3 Kiezerspassen

Gemiddeld zijn per gemeente vier tot vijf verzoeken ingediend voor een kiezerspas. In de meeste gevallen is dit verzoek ook ingewilligd (zie tabel 17). Van alle kiesgerechtigden heeft 0,1% een stem uitgebracht met een kiezerspas.

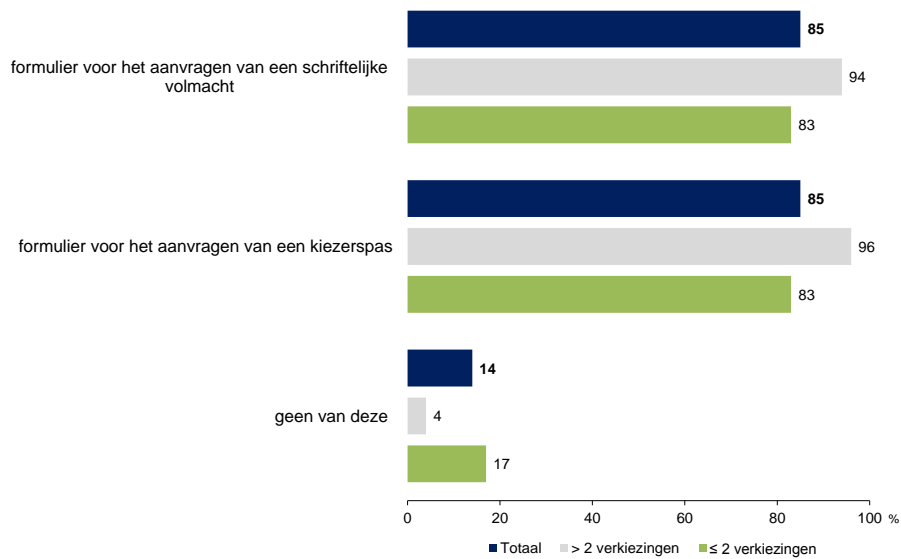
17 | Hoeveel verzoeken om een kiezerspas te geven, heeft uw gemeente ontvangen? Hoeveel verzoeken zijn ingewilligd? Hoeveel kiezers hebben daadwerkelijk bij volmacht gestemd? (basis: n=350)

	provinciale staten	waterschappen
Aantal kiesgerechtigden (gemiddelde)	32.209	32.650
Aanvragen kiezerspassen ingediend (gemiddelde)	5,38	4,09
Aanvragen kiezerspassen ingewilligd (gemiddelde)	5,33	4,05
Met kiezerspas gestemd (gemiddelde)	22,74	16,43
Met kiezerspas gestemd (in %)	0,1%	0,1%

1.5 Digitale beschikbaarheid formulieren

85% van de gemeenten vermeldt stemgerechtigden de mogelijkheid te hebben geboden om het formulier voor het aanvragen van een schriftelijke volmacht en voor het aanvragen van een kiezerspas via de website van de gemeente te downloaden. Gemeenten waar meer dan twee verkiezingen zijn gehouden boden deze mogelijkheden vaker dan gemeenten waar twee of minder verkiezingen werden gehouden.

18 | Welke van de onderstaande formulieren heeft uw gemeente digitaal beschikbaar gesteld aan stemgerechtigden? (basis: n =350), in %

Aan gemeenten die *geen* formulieren digitaal beschikbaar hebben gesteld, is gevraagd wat daarvoor de reden was. De meeste gemeenten geven aan dat daar geen behoefte aan was, of dat ze er niet aan hebben gedacht om deze formulieren digitaal beschikbaar te stellen.

Bij ruim twee vijfde (43%) van de gemeenten die het formulier voor het aanvragen van een kiezerspas digitaal beschikbaar hebben gesteld, is hiervan ook daadwerkelijk gebruik gemaakt. Gemiddeld zijn twee kiezerspassen per gemeente aangevraagd. Bij de helft (50%) van de gemeenten is een digitaal formulier voor het aanvragen van een schriftelijke volmacht aangevraagd. Gemiddeld werden 2 formulieren digitaal aangevraagd.

19 | Hoe vaak is gebruik gemaakt van een digitaal formulier voor het aanvragen van een kiezerspas en een schriftelijke volmacht? (basis: alleen gevraagd aan gemeenten die het formulier voor het aanvragen van een kiezerspas digitaal beschikbaar hebben gesteld; n=299)

Kiezerspas: gebruik gemaakt van digitaal formulier, in %	43%
Kiezerspas: gemiddeld aantal digitale formulieren per gemeente	2 formulieren
Schriftelijke volmacht: gebruik gemaakt van digitaal formulier, in %	50%
Schriftelijke volmacht: gemiddeld aantal digitale formulieren per gemeente	2 formulieren

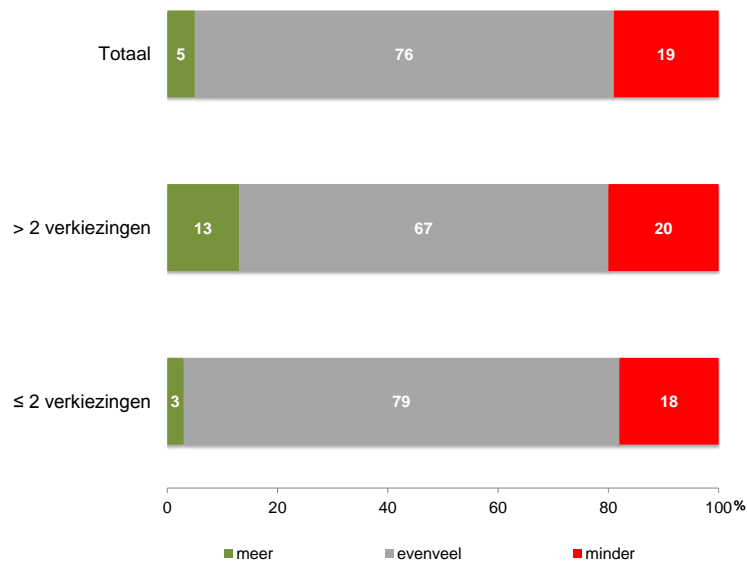
1.6 Stemlokalen

1.6.1 Aantal stemlokalen

Per gemeente waren er bij deze verkiezingen gemiddeld 23 stemlokalen. In gemeenten waar één of twee verkiezingen zijn gehouden, waren er gemiddeld 20 stemlokalen. In gemeenten waar meer dan twee verkiezingen zijn gehouden, waren er gemiddeld 38 stemlokalen. Omgerekend naar alle gemeenten in Nederland, waren er in totaal naar schatting 9.120 stemlokalen geopend op 18 maart 2015.⁵

Vervolgens is gevraagd of dat er meer of minder waren in vergelijking met de laatste gemeenteraadsverkiezingen in maart 2014. In drie kwart (76%) van de gemeenten waren er evenveel stemlokalen als bij de laatste gemeenteraadsverkiezingen. Een op de vijf gemeenten (19%) geeft aan dat er minder stemlokalen waren, terwijl een klein deel (5%) vermeldt dat er meer stemlokalen waren (zie figuur 20).

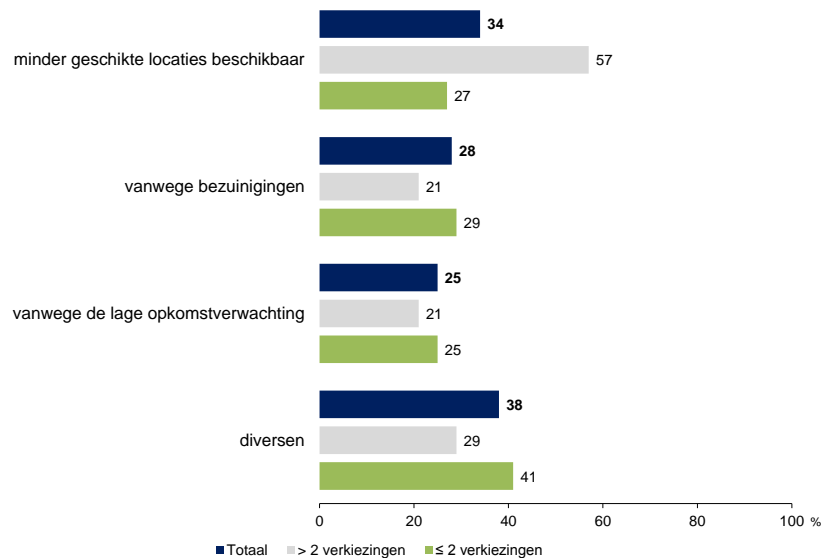
20 | Zijn dit meer of minder stemlokalen dan bij de laatste gemeenteraadsverkiezingen (19 maart 2014)? (basis: n = 350), in %

Aan gemeenten waar minder stemlokalen waren dan bij de gemeenteraadsverkiezingen, is gevraagd wat hiervoor de reden was (zie figuur 21). Een derde (34%) geeft aan dat er minder locaties beschikbaar waren, ruim een kwart (28%) vermeldt dat dit door de bezuinigingen komt en een kwart (25%) geeft de lage opkomstverwachting als reden op. Een aantal keer wordt de herindeling van de kiesdistricten als reden gegeven, ook geeft een aantal gemeenten aan dat vroegere locaties nu niet meer beschikbaar waren. Vooral gemeenten waar meer dan twee verkiezingen zijn georganiseerd geven vaak aan dat er minder geschikte locaties beschikbaar waren.

⁵ De berekening van het totaal aantal stembureaus in Nederland is als volgt: de som van de gegeven antwoorden (op de vraag hoeveel stembureaus zijn er in uw gemeente) van de 350 gemeenten die hebben meegedaan aan dit onderzoek, gedeeld door 89% (respons).

21 | *Waarom waren er minder stemlokalen bij de verkiezingen van 18 maart? (meer antwoorden mogelijk; basis: n=65), in %*

1.6.2 Toegankelijkheid stemlokaal

Bijna acht op de tien stemlokalen (78%) waren volgens de gemeenten volledig toegankelijk voor minder validen. In gemeenten met twee of minder verkiezingen is vaker vermeld dat de stemlokalen toegankelijk waren in vergelijking met gemeenten waar meer dan twee verkiezingen plaatsvonden (80% versus 66%).

22 | *Hoeveel stemlokalen zijn volledig toegankelijk voor minder validen? (basis: n=350), in %*

	≤ 2 verkiezingen (n=281)	> 2 verkiezingen (n=69)	Totaal (n=350)
Gemiddeld aantal stemlokalen per gemeente	20	38	23
Volledig toegankelijke stemlokalen voor minder validen (gemiddeld)	16	25	18
Volledig toegankelijke stemlokalen voor minder validen (in procenten)	80%	66%	78%

Hoe is de toegankelijkheid van de stemlokalen in vergelijking met eerdere verkiezingen? De toegankelijkheid van de stemlokalen bij de verkiezingen voor het Europese parlement (2014), de gemeenteraad (2014) en provinciale staten en waterschappen verschilt nauwelijks van elkaar.

23 | *Hoeveel stemlokalen zijn volledig toegankelijk voor minder validen? (basis: n=350), in %*

	GR verkiezingen	EP verkiezingen	PS en WS verkiezingen
Gemiddeld aantal stemlokalen per gemeente	22	25	23
Volledig toegankelijke stemlokalen voor minder validen (gemiddeld)	17	20	18
Volledig toegankelijke stemlokalen voor minder validen (in procenten)	77%	82%	78%

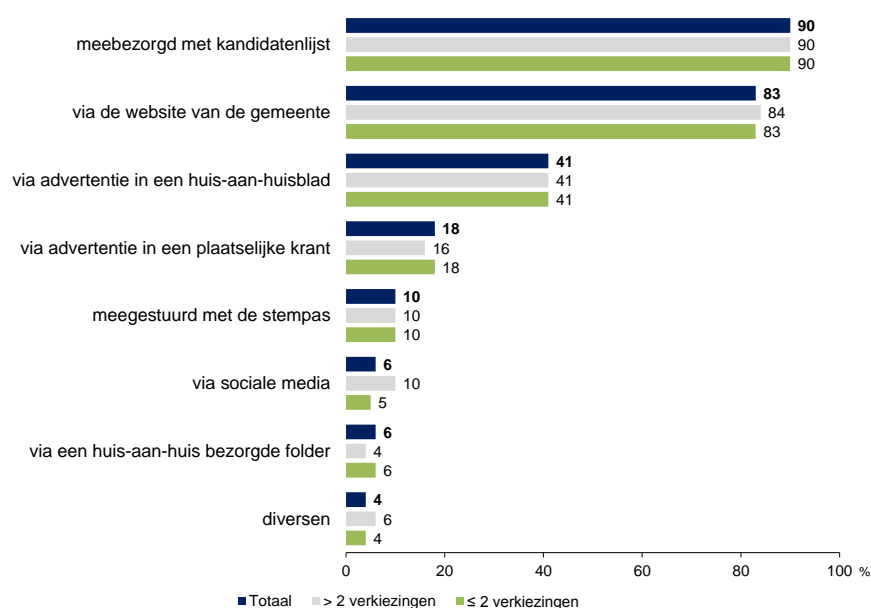
Ruim acht op de tien stemlokalen (83%) waren volgens gemeenten volledig toegankelijk voor rolstoelen. In gemeenten met twee of minder verkiezingen wordt vaker vermeld dat de stemlokalen beter toegankelijk waren in vergelijking met gemeenten waar meer dan twee verkiezingen plaatsvonden (85% versus 79%).

24 | Hoeveel stemlokalen zijn volledig toegankelijk voor rolstoelen? (basis: n=350), in %

	≤ 2 verkiezingen (n=281)	> 2 verkiezingen (n=69)	Totaal (n=350)
Gemiddeld aantal stemlokalen per gemeente	20	38	23
Volledig toegankelijke stemlokalen voor rolstoelen (gemiddeld)	17	30	19
Volledig toegankelijke stemlokalen voor rolstoelen (in procenten)	85%	79%	83%

Negen op de tien gemeenten geven aan met de kandidatenlijst een lijst te hebben meegestuurd waarop is aangegeven welke stemlokalen toegankelijk zijn voor minder validen (zie figuur 25). Daarnaast vermelden acht op de tien gemeenten via de website bekend te hebben gemaakt welke stemlokalen toegankelijk zijn voor minder validen. Nog eens vier op de tien hebben een advertentie in een huis-aan-huisblad geplaatst. Andere manieren worden minder vaak genoemd. Er zijn nauwelijks verschillen tussen gemeenten waar twee verkiezingen of meer dan twee verkiezingen zijn gehouden.

25 | Hoe wordt aan de kiesgerechtigden kenbaar gemaakt welke stemlokalen toegankelijk zijn voor minder validen? (basis: n=350), in %

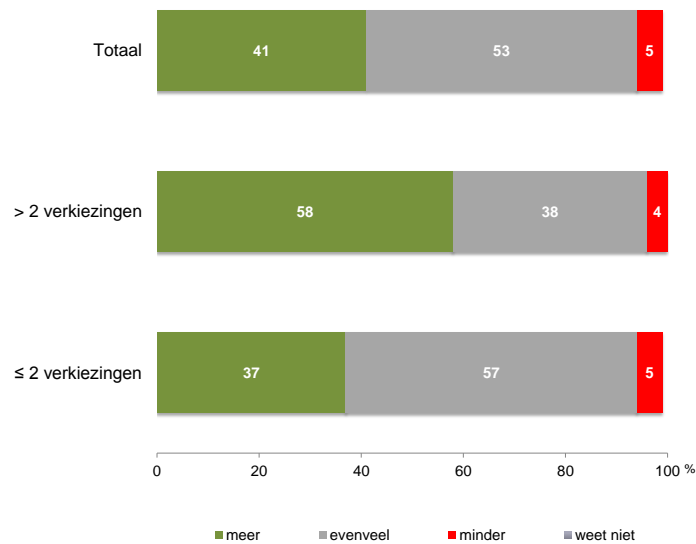
Er zijn – tot slot – geen noemenswaardige verschillen met de manieren waarop bij de gemeenteraadsverkiezingen en de verkiezingen voor het Europese parlement bekend werd gemaakt welke stemlokalen toegankelijk zijn voor minder validen.

1.7 Stembureauleden

1.7.1 Bezetting stembureaus

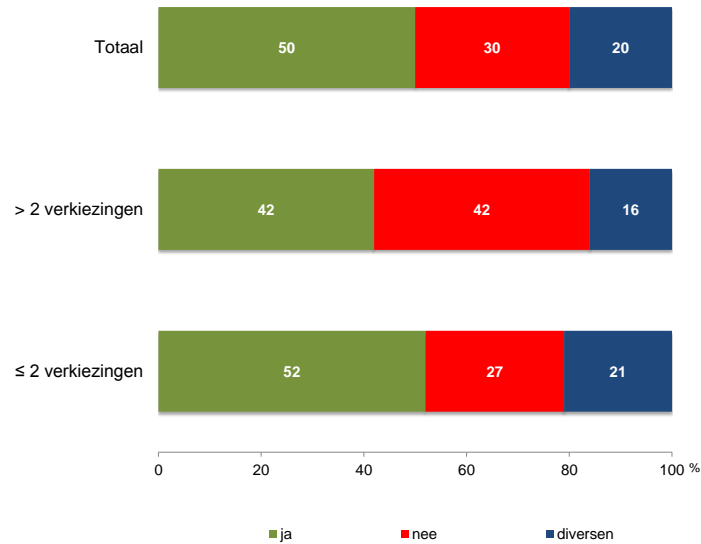
Meer dan de helft van de gemeenten (53%) geeft aan evenveel stembureauleden te hebben benoemd in vergelijking met de laatste gemeenteraadsverkiezingen op 19 maart 2014 (zie figuur 26). Ruim vier op de tien (41%) gemeenten hebben meer stembureauleden benoemd. In gemeenten waar meer dan twee verkiezingen werden gehouden, werden vaker meer stembureauleden benoemd dan in gemeenten waar één of twee verkiezingen werden georganiseerd (58% versus 37%).

26 | Heeft uw gemeente meer of minder stembureauleden benoemd dan bij de laatste gemeenteraadsverkiezing (19 maart 2014)? (basis: n=350), in %

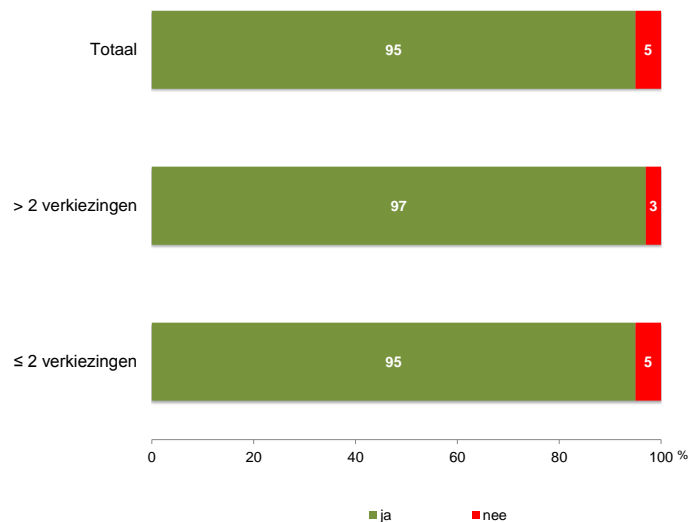
In de helft (50%) van de gemeenten hebben stembureauleden in 'ploegendienst' gewerkt (zie figuur 27). Dit gebeurde vaker in gemeenten waar één of twee verkiezingen werden gehouden dan in gemeenten waar meer dan twee verkiezingen werden gehouden (52% versus 42%).

27 | Hebben de stembureauleden in uw gemeente in 'ploegendienst' gewerkt? (basis: n=350), in %

Bijna alle gemeenten (95%) noteren dat ze tellers beschikbaar hebben gesteld om de uitgebrachte stemmen te tellen (zie figuur 28). Dat geldt voor zowel de gemeenten waar twee verkiezingen zijn gehouden (95%) als voor gemeenten waar meer dan twee verkiezingen zijn gehouden (97%).

28 | Heeft uw gemeente tellers beschikbaar gesteld aan de stembureaus om de uitgebrachte stemmen te tellen? (basis: n=350), in %

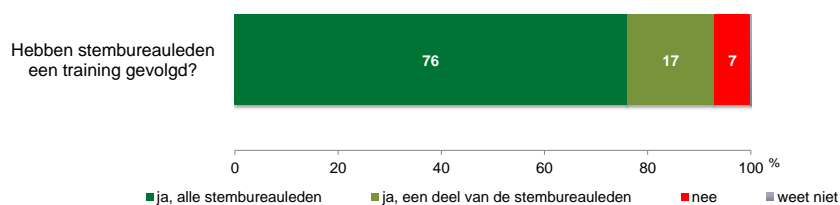

Bij de verkiezingen zijn gemiddeld 3,6 tellers per stembureau ter beschikking gesteld. Aan stembureaus waar twee verkiezingen zijn gehouden werden gemiddeld 3,3 tellers beschikbaar gesteld, aan stembureaus waar meer dan twee verkiezingen werden gehouden zijn gemiddeld 4,7 tellers beschikbaar gesteld.

1.7.2 Organisatie instructie stembureauleden

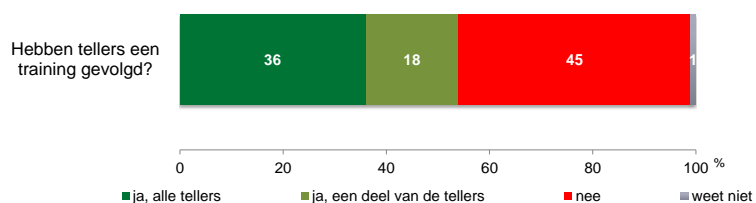
Drie kwart (76%) van de gemeenten noteert dat alle stembureauleden een training hebben gevolgd voordat zij werden benoemd tot stembureau lid (zie figuur 29). In ongeveer een zesde (17%) van de gemeenten heeft een deel van de stembureauleden een training gevolgd en in 7% van de stembureaus heeft geen enkel stembureau lid een training gevolgd. Er zijn niet of nauwelijks verschillen tussen stembureaus waar meer dan twee verkiezingen zijn gehouden en stembureaus waar twee of minder verkiezingen werden gehouden.

29 | Hebben de stembureauleden een training gevolgd voordat zij werden benoemd als stembureau lid? (basis: n=350), in %

Minder dan de helft (45%) van de gemeenten vermeldt dat geen enkele teller⁶ een training heeft gevolgd over de wijze waarop de stemmen moeten worden geteld (zie figuur 30). Volgens een derde (36%) van de gemeenten hebben alle tellers wel een training gevolgd en in een vijfde (18%) van de stembureaus heeft een deel van de tellers een training gevolgd. Ook hier zijn geen verschillen tussen stembureaus waar meer dan twee verkiezingen zijn gehouden en stembureaus waar twee of minder verkiezingen plaatsvonden.

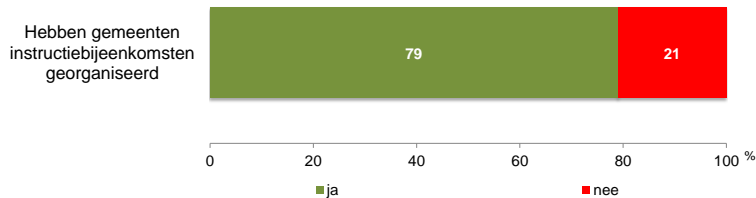
30 | Hebben de tellers een training gevolgd? (basis: alleen gevraagd aan gemeenten die tellers beschikbaar hebben gesteld; n=334), in %

Bijna acht op de tien (79%) gemeenten vermelden instructiebijeenkomsten te hebben georganiseerd voor stembureauleden, een vijfde (21%) van de gemeenten heeft dat niet gedaan (zie figuur 31). Er zijn geen verschillen tussen stembureaus waar meer dan twee verkiezingen zijn gehouden en stembureaus waar twee of minder verkiezingen werden gehouden.

⁶ Tellers zijn alleen betrokken bij de stemopneming na het sluiten van de stembureaus. Ze zijn niet, zoals stembureauleden, bij de stemprocedure betrokken.

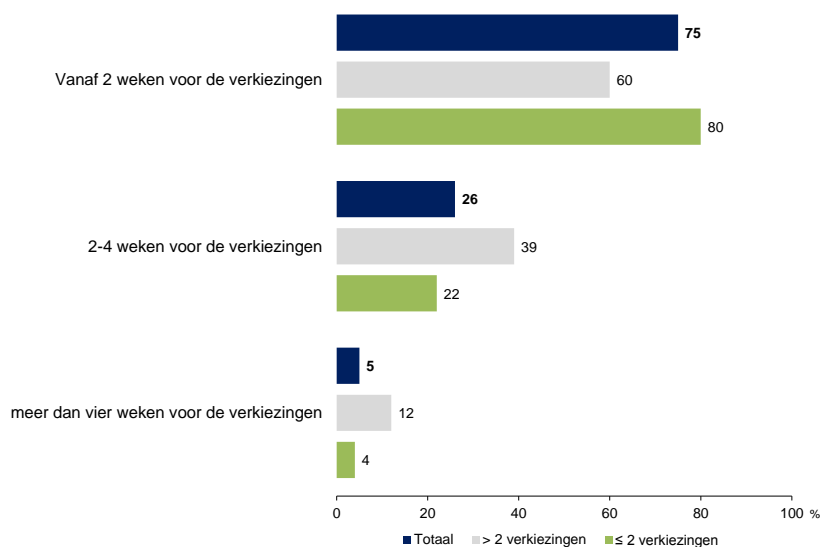
31 | Heeft uw gemeente instructiebijeenkomsten georganiseerd voor stembureauleden; (basis n=350), in %

Aan gemeenten die geen instructiebijeenkomsten hebben georganiseerd (n=79), is gevraagd op welke wijze zij dan invulling hebben gegeven aan de training van de stembureauleden. Vier vijfde van hen (81%) heeft het instructiemateriaal digitaal verstrekt, waarna vervolgens een digitale toets is afgenomen. Hierbij treden geen verschillen op tussen stembureaus waar meer dan twee verkiezingen zijn gehouden en stembureaus waar twee of minder verkiezingen plaatsvonden. De twee belangrijkste redenen om de training te beperken tot een digitale instructie (met een digitale toets) zijn dat gemeenten het makkelijker te organiseren vinden dan een klassikale bijeenkomst (63%) en dat het een objectief criterium oplevert om eventueel personen niet te benoemen als stembureaulid (49%). Een klein deel (8%) geeft als argument dat het goedkoper is dan het organiseren van klassikale bijeenkomsten.

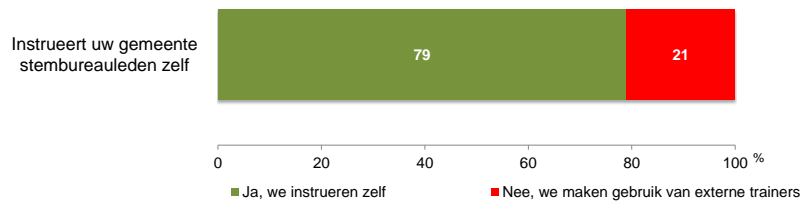
Van de gemeenten die klassikale bijeenkomsten hebben georganiseerd, deed drie kwart (75%) dat minder dan twee weken voor de verkiezingen (zie figuur 32). Bij gemeenten waar meer dan twee verkiezingen zijn georganiseerd gebeurde dit vaker ruimere tijd van tevoren.

32 | In welke periode heeft uw gemeente de stembureauleden klassikaal geïnstrueerd? (basis gemeenten die een instructiebijeenkomst hebben georganiseerd, n=277), meerdere antwoorden mogelijk, in %

Bij een instructiebijeenkomst waren gemiddeld 43 stembureauleden aanwezig. In de helft van de gevallen (52%) is er volgens de gemeenten bij het instrueren een onderscheid gemaakt tussen de voorzitters en andere stembureauleden (niet grafisch weergegeven). Van de gemeenten die instructiebijeenkomsten hebben georganiseerd, vermeldt een vijfde (21%) dit te hebben uitbesteed aan externe trainers, terwijl het overige deel (79%) dit zelf heeft gedaan (zie figuur 33).

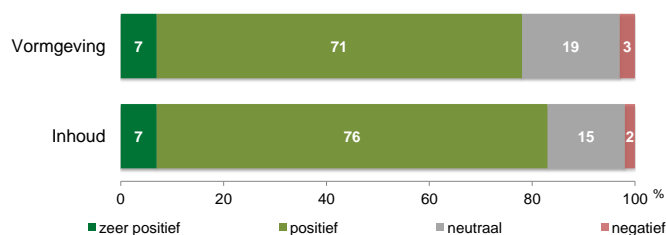
33 | *Instrueert uw gemeente stembureauleden zelf of maakt u gebruik van externe trainers? (basis gemeenten die een instructiebijeenkomst hebben georganiseerd, n=277), in %*

1.7.3 Gebruik en beoordeling PowerPoint-instructie BZK

Drie kwart (73%) van de gemeenten die instructiebijeenkomsten hebben georganiseerd, geven aan gebruik te hebben gemaakt van de door het ministerie van BZK ontwikkelde PowerPoint-instructie (al dan niet aangevuld door de gemeenten zelf). Zij zijn overwegend positief over de inhoud (83%) en de vormgeving (78%) van de instructie (zie figuur 34).

34 | *Hoe oordeelt u over de inhoud en vormgeving van de door het ministerie van BZK ontwikkelde PowerPoint-instructie? (basis gemeenten die PowerPoint-instructie hebben gebruikt, n=203), in %*

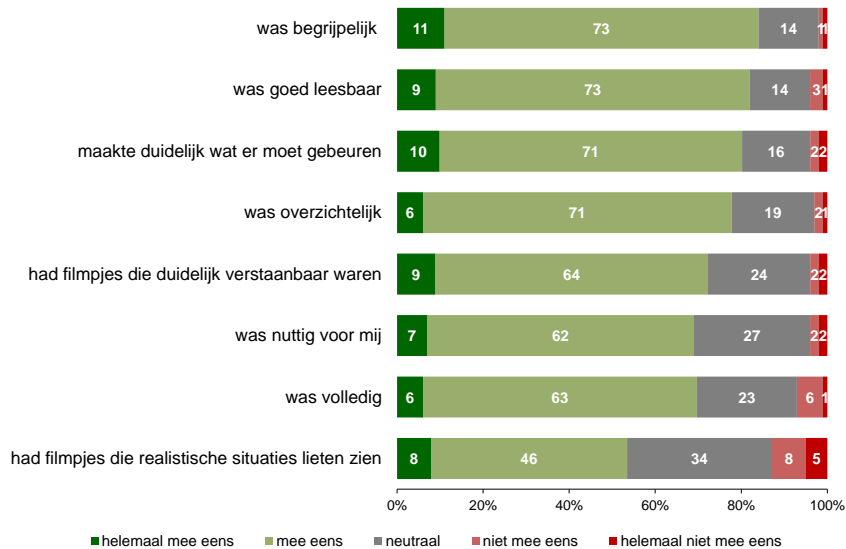
Desgevraagd geven enkele gemeenten suggesties voor verbetering van de PowerPoint-instructie. Zo vindt een aantal gemeenten dat de instructie een modernere uitstraling kan hebben. Enkele andere gemeenten noemen dat er in de instructie een onderscheid dient te worden gemaakt tussen nieuwe stembureauleden en wat meer ervaren leden.

1.7.4 Gebruik en beoordeling digitale stembureau-instructie

Van de gemeenten die klassikale bijeenkomsten hebben georganiseerd, heeft het merendeel (91%) de stembureauleden gewezen op de mogelijkheid om zelf (bijvoorbeeld thuis) de door BZK ontwikkelde digitale en interactieve stembureau-instructie te gebruiken (zie figuur 35). De gemeenten die dit niet hebben gedaan, motiveren dit onder meer door te vermelden dat de gemeente een eigen digitale instructie heeft ontwikkeld (29%) of dat ze de klassikale instructie afdoende vinden (21%).

De digitale stembureau-instructie van BZK is over het algemeen zeer positief beoordeeld door de gemeenten. De instructie is volgens hen onder andere begrijpelijk (84%) en goed leesbaar (82%). Het meest kritisch zijn de gemeenten over de filmpjes. Ruim een tiende (13%) is van mening dat de filmpjes geen realistische situaties lieten zien. Enkele gemeenten geven aan dat de filmpjes wat kinderachtig waren. Bovendien komt de hectiek van het tellen volgens sommigen niet naar voren.

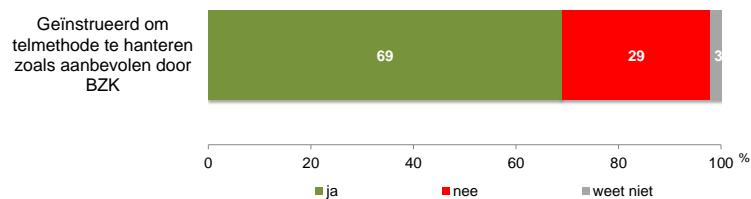
35 | *In hoeverre bent u het eens of oneens met onderstaande uitspraken over de digitale instructie? De digitale instructie...(n=252), in %*

1.7.5 Instructie hanteren telmethode BZK

Aan de gemeenten is gevraagd of ze de stembureauleden hebben geïnstrueerd om de telmethode te hanteren zoals aanbevolen door het ministerie van BZK. Ruim twee derde (69%) heeft dit gedaan (zie figuur 36). Ongeveer drie tiende (29%) heeft de door BZK aanbevolen telmethode niet aanbevolen. Ze noteren als voornaamste reden dat ze zelf al jaren een andere methode hanteren. Verder vinden ze de aanbevolen telmethode te omslachtig.

36 | *Heeft uw gemeente de stembureauleden geïnstrueerd om de telmethode te hanteren zoals aanbevolen door BZK? (basis n=350), in %*

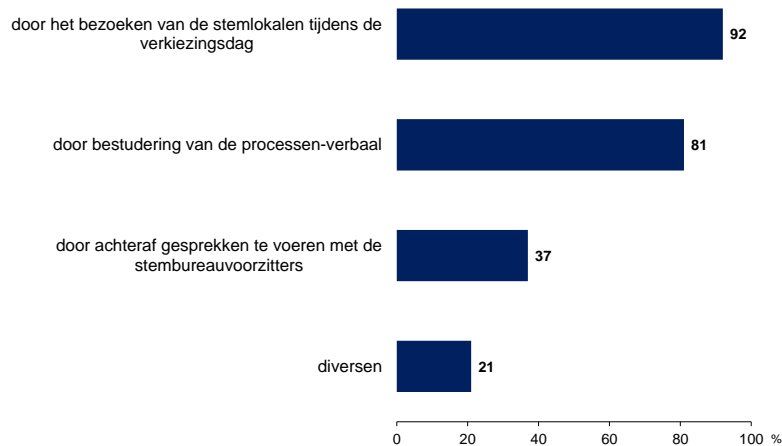

Vrijwel alle gemeenten (99%) geven aan ervoor te hebben gezorgd dat er een exemplaar van de brochure Stembureau-instructie voor de verkiezingsdag (handout) aanwezig was in alle stemlokalen. Drie kwart (75%) van de gemeenten heeft naar eigen zeggen ook nog andere zaken verstrekt, zoals: een eigen handleiding, de leidraad voor stembureauleden en de Kieswet.

1.7.6 Controle functioneren stembureauleden

Vrijwel alle gemeenten noteren dat ze het functioneren van stembureauleden hebben gecontroleerd (zie figuur 37). Zij geven aan dit voornamelijk te hebben gedaan door tijdens de verkiezingsdag stemlokalen te bezoeken (91%). Daarnaast vermeldt vier vijfde (81%) dat ze de processen-verbaal hebben bestudeerd, terwijl ruim een derde (37%) achteraf gesprekken heeft gevoerd met de stembureauvoorzitters.

37 | Hoe heeft uw gemeente het functioneren van de stembureauleden gecontroleerd? (basis n=350), in %

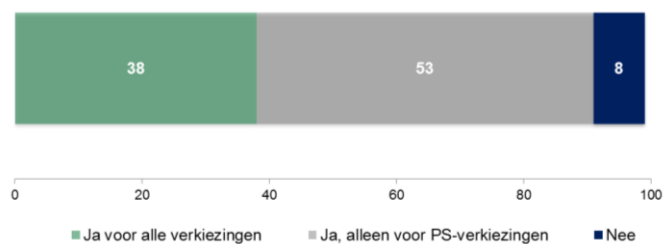

1.8 Stemopneming en invullen proces-verbaal

1.8.1 Voorlopige uitslag

Het merendeel (92%) van de gemeenten geeft aan een voorlopige uitslag te hebben doorgebeld naar de media op basis van de lijststellingen. Bijna twee vijfde (38%) deed dit voor alle verkiezingen in de gemeente, terwijl ruim de helft (53%) alleen de voorlopige uitslag van de provinciale staten heeft doorgebeld (zie figuur 38).

38 | Heeft uw gemeente een voorlopige uitslag doorgebeld naar de media op basis van lijststellingen? (basis: n =350), in %

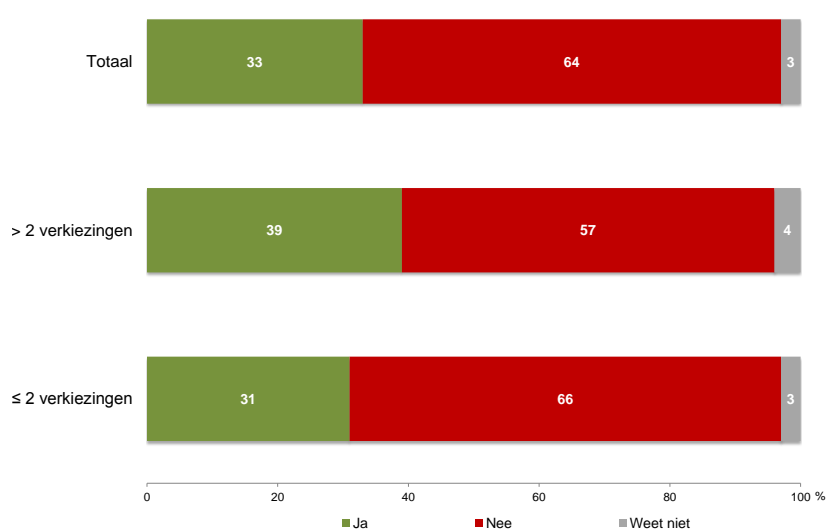

1.8.2 Constatering en correctie fouten in proces verbaal

Ongeveer een op de drie gemeenten (33%) noteert dat er fouten in de processen-verbaal zijn geconstateerd (zie figuur 39). Dit percentage lag aanzienlijk lager bij de gemeenteraadsverkiezingen in maart 2014 (22%) en de verkiezingen voor het Europees parlement in mei 2014 (18%).

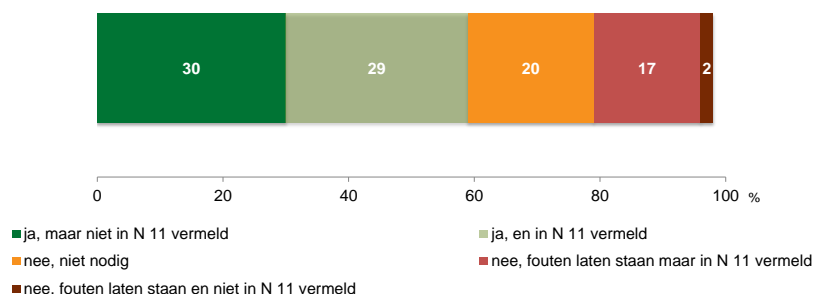
In gemeenten waar drie of vier verkiezingen hebben plaatsgevonden, vermelden gemeenten vaker fouten in de processen-verbaal te hebben vastgesteld in vergelijking met gemeenten waar één of twee verkiezingen zijn georganiseerd (respectievelijk 39% versus 31%).

39 | Heeft uw gemeente fouten in de processen-verbaal geconstateerd? (basis: n =350), in %

Indien er fouten in de processen-verbaal werden geconstateerd, zijn deze in drie vijfde van de gemeenten (59%) gecorrigeerd (zie figuur 40). De fouten zijn niet altijd (in 30% van de gemeenten) vermeld in formulier N11.

40 | Heeft uw gemeente fouten in de processen-verbaal gecorrigeerd? (basis: n =113), in %

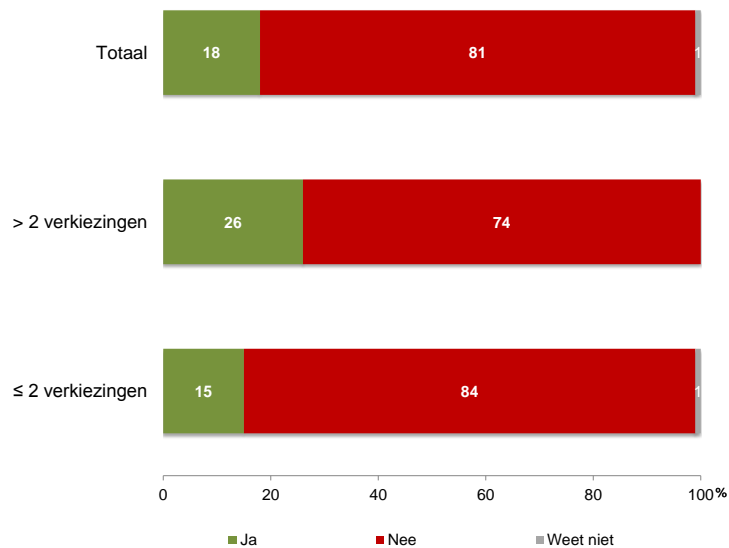

1.8.3 Hertelling van stemmen

In één gemeente heeft in opdracht van het centraal stembureau een hertelling plaatsgevonden vanwege geconstateerde fouten in de processen-verbaal. In deze gemeente zijn de stemmen voor de provinciale staten van twee stembureaus opnieuw geteld. De hertelling heeft niet geleid tot een andere rangschikking van de partijen, maar wel tot een andere rangschikking van de kandidaten.

Daarnaast vermelden 20 gemeenten (26% van de 113 gemeenten waar fouten in de processen-verbaal zijn vastgesteld) dat ze zelf nog voor één of meerdere stembureaus de stemmen opnieuw hebben geteld (zie figuur 41). Dit percentage is lager dan bij de gemeenteraadsverkiezingen in maart 2014 (18%) en de verkiezingen voor het Europees parlement in mei 2014 (15%).

41 | Heeft uw gemeente, indien er fouten in de processen-verbaal zijn geconstateerd, zelf nog voor één of meerdere stembureaus de stemmen opnieuw geteld? (basis: n =113), in %

1.8.4 Stemfies

Kiezers maken soms foto's van zichzelf met al dan niet ingevulde stembiljetten. Stemfies kunnen bijdragen aan een hogere opkomst, maar kunnen ook worden misbruikt, voor omkoping of stemdwang. Aan gemeenten is daarom gevraagd of zij van stembureauleden signalen hebben ontvangen dat er in hun gemeente stemfies zijn misbruikt voor stemdwang of omkoping. Er is geen enkele gemeente die hier bevestigend op heeft geantwoord. Dat wil niet zeggen dat er geen stemfies zijn gemaakt, maar er zijn geen signalen binnengekomen dat ze zijn misbruikt voor stemdwang of omkoping.

1.8.5 Duur stemopneming

In ongeveer een kwart (27%) van de gemeenten was het laatste stembureau voor middernacht klaar met de stemopneming. Bij één op de acht gemeenten (13%) heeft het laatste stembureau de stemopneming afgerond tussen twee uur en half vijf 's nachts. Bij stembureaus waar meer dan twee verkiezingen plaatsvonden hebben gemeenten vaker aangegeven dat stemopneming tussen twee uur en half vijf 's nachts is afgerond in vergelijking met gemeenten waar minder dan twee verkiezingen werden georganiseerd (respectievelijk 23% en 11%). Een aantal gemeenten heeft ingevuld dat het laatste stembureau de tellingen na half vijf heeft afgerond.

42 | Hoe laat was het laatste stembureau klaar met tellen?

	≤ 2 verkiezingen (n=281)	> 2 verkiezingen (n=69)	Totaal (n=350)
Voor 23:00	5%	1%	4%
Tussen 23:00 en 0:00	24%	19%	23%
Tussen 0:00 en 1:00	27%	26%	27%
Tussen 1:00 en 2:00	29%	26%	28%
Tussen 2:00 en 4:30	11%	23%	13%
Na 4.30 uur	5%	4%	5%
Totaal	100%	100%	100%

1.8.6 Suggesties verbetering van de formulieren en de processen-verbaal

Met een open vraag is in kaart gebracht welke suggesties men heeft als het gaat over het verbeteren van de formulieren en de processen verbaal uit de Kiesregeling. Een suggestie die vaak wordt gedaan is het duidelijker onderscheiden van de verschillende stembiljetten. Zo noemt een aantal gemeenten het niet logisch dat de kleur blauw gebruikt is voor de provinciale verkiezingen, terwijl de kleur blauw vaak werd geassocieerd met de waterschappen. Naast het beter onderscheiden van de stembiljetten wordt een veelvoud aan verschillende verbeteringsuggesties genoemd. Hieronder zijn enkele suggesties letterlijk weergegeven.

- *"Bij het deelnemen aan het experiment centrale stemopneming centraal zorgen voor processen-verbaal, zodat deelnemers deze niet zelf hoeven te maken."*
- *"De paraafjes van de voorzitter per formulier achterwege laten."*
- *"Geen gecombineerde verkiezingen meer houden. De werkzaamheden voor 1 verkiezing zijn net te overzien voor de stembureauleden."*
- *"Het laten terugkomen van de mogelijkheid tot aparte vermelding van stembureauleden die uit een andere gemeente komen en hun stem uitbrengen in het proces verbaal."*
- *"Voor de telling van de lijsten ook een lijst toevoegen waarop de totalen staan per lijst (dus op partijniveau een optelling van de stemmen). Nu is in het proces-verbaal geen blad opgenomen waarop een overzicht is met de totalen per partij, opgeteld tot een totaal van het aantal geldige stemmen."*

1.9 Suggesties voor BZK met betrekking tot verkiezingen

Aan het eind van de vragenlijst geven 136 van de 350 gemeenten aan dat ze nog opmerkingen of suggesties hebben voor het ministerie van BZK met betrekking tot de verkiezingen. Ruim twee vijfde (44%) van deze 136 gemeenten pleit voor het herintroduceren van de stemcomputer. Het handmatig stemmen en tellen kost veel tijd en geld en daarnaast zorgt deze manier van werken volgens gemeenten voor meer fouten. In woorden van de respondenten:

- *"Wanneer komen er weer stemmachines? Deze manier van tellen levert fouten op."*
- *"Heel veel opmerkingen gehad over de kleuren (blauw voor provincie en groen voor waterschap) dit was erg verwarrend."*
- *"Nee, alleen de hele harde roep om dit proces te digitaliseren! Dit is echt niet meer van deze tijd."*
- *"Zo lang er handmatig gestemd en geteld moet worden is het houden van twee verkiezingen op één dag niet te doen. De voorzitters hadden een lange vermoeiende dag ondanks de ploegendienst. De berg papier is onhanteerbaar."*
- *"Wij hebben deel genomen aan het experiment centraal tellen. Hierdoor zijn dus alle stemmen van alle stembureaus opnieuw geteld. Uit een evaluatie zal moeten blijken of de werkzaamheden op de stembureaus hierbij baat hebben gehad."*

Minder dan een vijfde (17%) geeft aan geen voorstander te zijn van de gecombineerde verkiezingen. Doordat stembureauleden aan het einde van een vermoeiende dag de stembiljetten van twee (of meer) verkiezingen moeten tellen, worden er volgens hen eerder fouten gemaakt. Daarnaast wordt door een klein deel (4%) aangegeven dat indien het handmatig stemmen en tellen gehandhaafd blijft, de openingstijden van de stemlokalen moeten worden ingekort. Dan is er meer 'verwerkingstijd' en ook minder kans op fouten in tellingen aangezien de stembureauleden minder vermoeid zijn. In woorden van de respondenten:

- *"Geen twee verkiezingen tegelijk organiseren. Dit ervaren stembureauleden als te belastend."*
- *"Beleg nooit meer een dubbele verkiezing. Dit vergt teveel energie van de stembureauleden waardoor er fouten ontstaan."*
- *"Een dubbele verkiezing is een flinke belasting voor de stembureauleden. De volgende dag de complete uitslag van de waterschappen tellen en vaststellen zou verlichting geven."*
- *"Dubbele verkiezingen levert veel extra drukte binnen de stembureaus. Aan het eind van deze lange dag was er duidelijk meer vermoeidheid en irritaties bij zowel de stembureauleden als de medewerkers burgerzaken."*
- *"Ga in Godsnaam weer elektronisch stemmen of breng de openingstijden weer terug naar 19.00 uur. Zeker met twee verkiezingen tegelijk is het geen doen voor de leden en medewerkers."*

2 Observaties stemopneming

Het ministerie van BZK beveelt een nieuwe methode aan voor het tellen van gecombineerde verkiezingen. Uit onderzoek is gebleken dat de kans op fouten bij deze telmethode kleiner is dan bij de procedure die eerder werd gebruikt. Om na te gaan in hoeverre er volgens deze telmethode is geteld, is de stemopneming bij stemlokalen in 56 verschillende gemeenten geobserveerd.⁷ In dit hoofdstuk worden de bevindingen van deze observaties besproken. De resultaten zijn zowel op totaalniveau gepresenteerd als uitgesplitst naar het aantal verkiezingen per stemlokaal (2 verkiezingen versus 3 of 4 verkiezingen).

Hieronder wordt allereerst aandacht besteed aan de kenmerken van het stembureau en de start van de stemopneming. In de daarop volgende paragrafen komen de verschillende fasen van de stemopneming aan bod: het scheiden en sorteren van de stemmen; het sorteren van voorkeursstemmen; het tellen van het aantal uitgebrachte stemmen; en het afronden en invullen van het proces-verbaal.

2.1 Kenmerken stembureau en start stemopneming

Bij de meeste stembureaus (73%) waren er tussen de zes en de tien stembureauleden en tellers aanwezig bij de stemopneming, het gemiddelde lag op negen personen. Bij bijna alle stembureaus nam de stembureauvoorzitter de regie over de stemopneming. Eén van de observanten heeft hierover het volgende genoteerd: "De voorzitter zegt wat er moet gebeuren, verdeelt de taken en doet dit gedurende het gehele telproces." Een andere observant merkte het volgende op: "De voorzitter nam meteen de leiding door aan de tellers een stappenplan te vertellen voor het verloop van de telling." Bij één stembureau wordt opgemerkt dat de stembureauvoorzitter niet de regie neemt. Hierover is het volgende gemeld: "De voorzitter houdt zich te veel afzijdig en doet haar werkzaamheden solitair. Af en toe delegeert de voorzitter taken of geeft een instructie. Dit geldt echter ook voor twee andere stembureauleden waardoor het niet duidelijk is wie precies de regie heeft."

43 | | Hoeveel stembureauleden/tellers zijn in totaal aanwezig in het stemlokaal? (n=56)

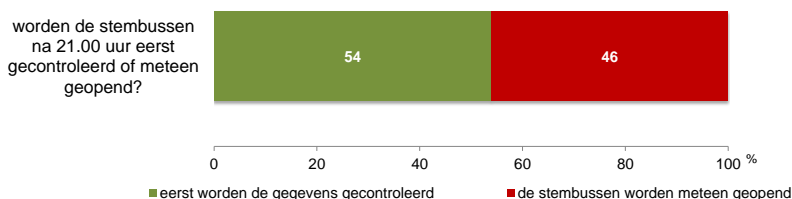
	≤ 2 verkiezingen (n=32)	> 2 verkiezingen (n=24)	Totaal (n=56)
maximaal 5	6%	0%	4%
6 tot 10	72%	75%	73%
11 tot 15	19%	17%	18%
meer dan 15	3%	8%	5%
Totaal	100%	100%	100%

Aanbevolen wordt om na sluiting van de stembussen allereerst gegevens te controleren, zoals het aantal ingenomen stempassen en/of het aantal overgebleven stembiljetten. Ruim de helft van de stembureaus (54%) heeft zich aan deze aanbevolen procedure gehouden (zie figuur 44).

⁷ Uit de enquête onder gemeenten (hoofdstuk 1) is gebleken dat bij 32 van de 56 verschillende stembureaus waar is geobserveerd de gemeenten hebben aangegeven dat ze de stembureauleden hebben geïnstrueerd om de telmethode te hanteren zoals aanbevolen door BZK.

Bij de overige stembureaus (46%) zijn niet eerst de gegevens gecontroleerd, maar zijn de stembussen na 21.00 meteen geopend.

44 | Worden om 21.00 eerst gegevens gecontroleerd/berekend, zoals het aantal ingenomen stempassen en/of het aantal overgebleven stembiljetten of worden de stembussen na 21.00 meteen geopend? , in % (n=56)

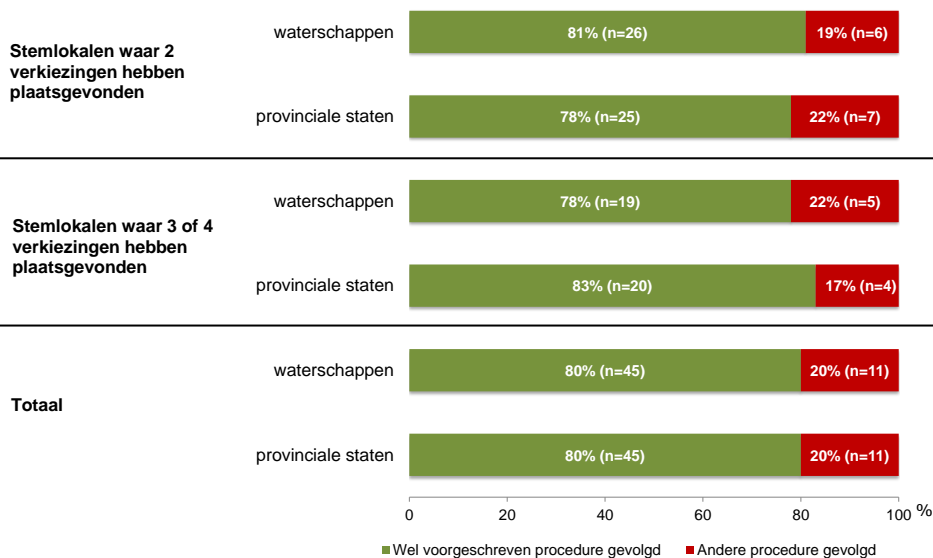

In 33 van de geobserveerde stembureaus hebben twee verkiezingen plaatsgevonden, terwijl bij 23 stembureaus drie of vier verkiezingen zijn gehouden. Bij 40 stembureaus (71%) zijn de stembiljetten van de verschillende verkiezingen gelijktijdig geteld, terwijl bij 16 stembureaus (29%) dit na elkaar is gedaan. Bij de stembureaus waar de verkiezingen gelijktijdig werden geteld, is dit bij 22 stembureaus in dezelfde ruimte gedaan. Bij de overige 18 stembureaus is dit in verschillende ruimtes gebeurd.

2.2 Het scheiden en sorteren van de stemmen

De volgende stap die wordt aanbevolen, bestaat uit het tellen van het aantal toegelaten kiezers. In acht van de tien gevallen (80%) is dit ook gebeurd (zie figuur 45, onderaan). Bij de overige stembureaus is men meteen begonnen met het scheiden en sorteren van de stembiljetten.

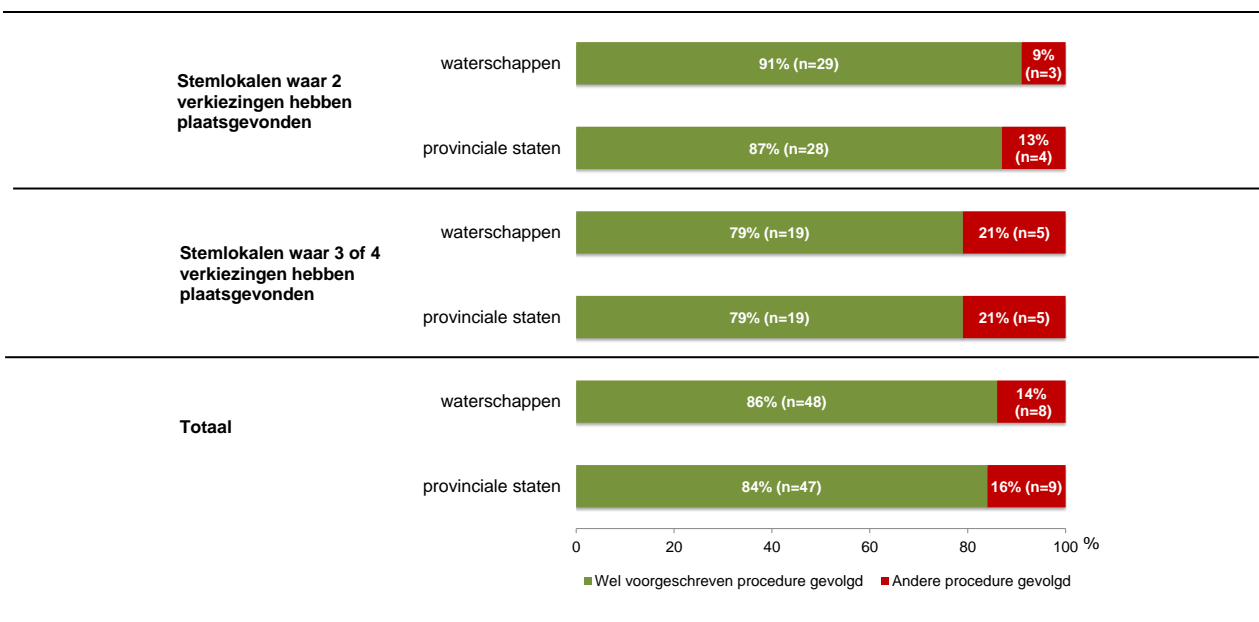
45 | Aanbevolen procedure: Eerst wordt het aantal toegelaten kiezers (het aantal stempassen plus het aantal kiezerspassen plus het aantal volmachtbewijzen) geteld. Dit gebeurt bij de stemopneming van de verkiezingen voor..., in % (n=56)

De volgende stap die wordt aanbevolen is het openvouwen van de stembiljetten met de leesrichting naar boven, waarna ze op een stapel worden gelegd. Dit is bij acht op de tien stembureaus gebeurd (zie figuur 46, onderaan). Er lijkt daarbij weinig verschil te zijn tussen de waterschapsverkiezingen en de verkiezingen voor de provinciale staten.

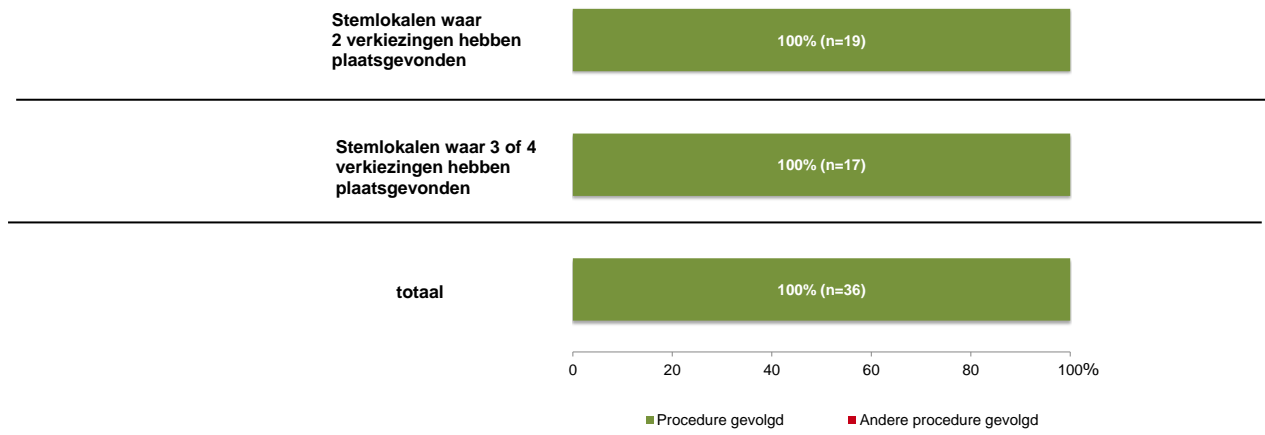
Bij stemlokalen waar 3 of 4 verkiezingen waren lijkt er vaker te zijn afgeweken van de aanbevolen procedure. In deze gevallen heeft men niet gewacht totdat alle stembiljetten zijn opengevouwen, maar is men al eerder begonnen met het sorteren van een deel van de stembiljetten. Zo wordt door een observant genoteerd: "De stembiljetten worden stukje bij beetje uit de bussen gehaald. Vervolgens uitgevouwen en meteen bij de betreffende lijst neergelegd. De lijsttrekkers worden er meteen uitgehaald."

46 | Aanbevolen procedure: Nadat de stembus is geleeft worden de stembiljetten opengevouwen en met de leesrichting naar boven op een stapel gelegd. Dit gebeurt bij de stemopneming van de verkiezingen voor..., in % (n=56)

Bij ruim een derde (36%) van de stembureaus is het niet voorgekomen dat stembiljetten in de verkeerde bus zijn aangetroffen, terwijl bij twee derde (64%) dit wel is gebeurd. Indien een stembiljet in de verkeerde bus is aangetroffen, is in alle gevallen (100%) de aanbevolen procedure gevolgd, te weten: de stembiljetten worden op een stapel op de goede stembus gelegd (indien de tellingen na elkaar plaatsvinden) of worden aan de andere tel-groep gegeven (indien de tellingen tegelijkertijd plaatsvinden; zie figuur 47 onderaan).

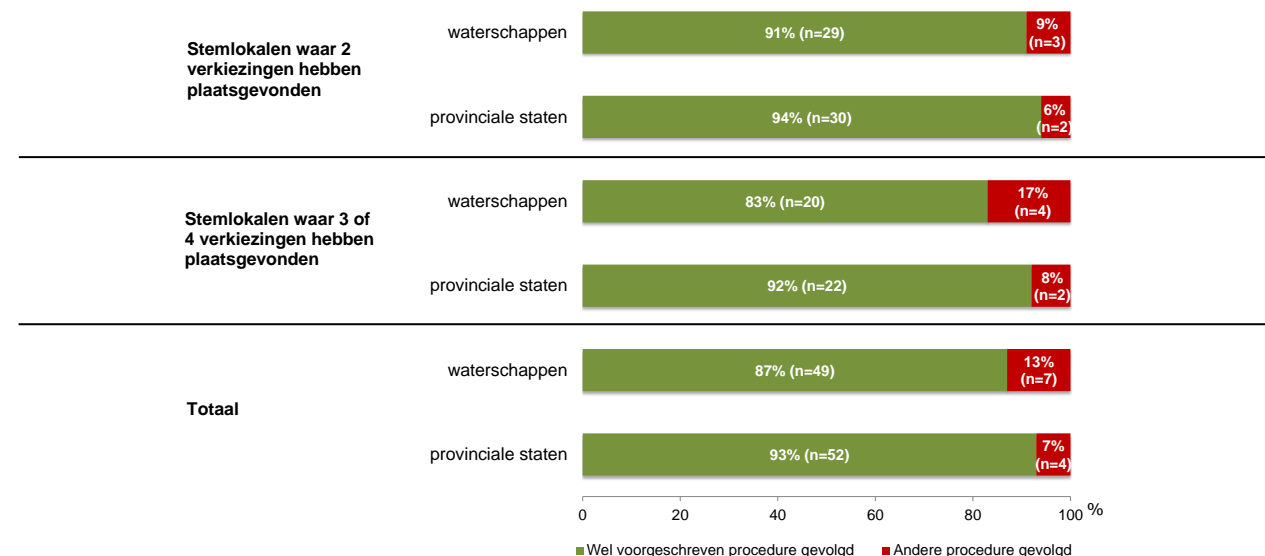
47 | Aanbevolen procedure: Stembiljetten die in de verkeerde stembus zitten worden op een stapel op de goede stembus gelegd of worden aan de andere tel-groep gegeven. Dit gebeurt bij de stemopneming van de verkiezingen voor..., in % (n=36)

Door negen van de tien stembureaus (87%) zijn er voor de waterschapsverkiezingen bordjes neergezet in het stemlokaal met daarop lijstnummers en partijnamen (zie figuur 48). Dit is iets vaker (93%) gebeurd bij de verkiezingen voor de provinciale staten. Er zijn minder vaak bordjes geplaatst bij de waterschapsverkiezingen en door stembureaus waar 3 of 4 verkiezingen plaatsvonden.

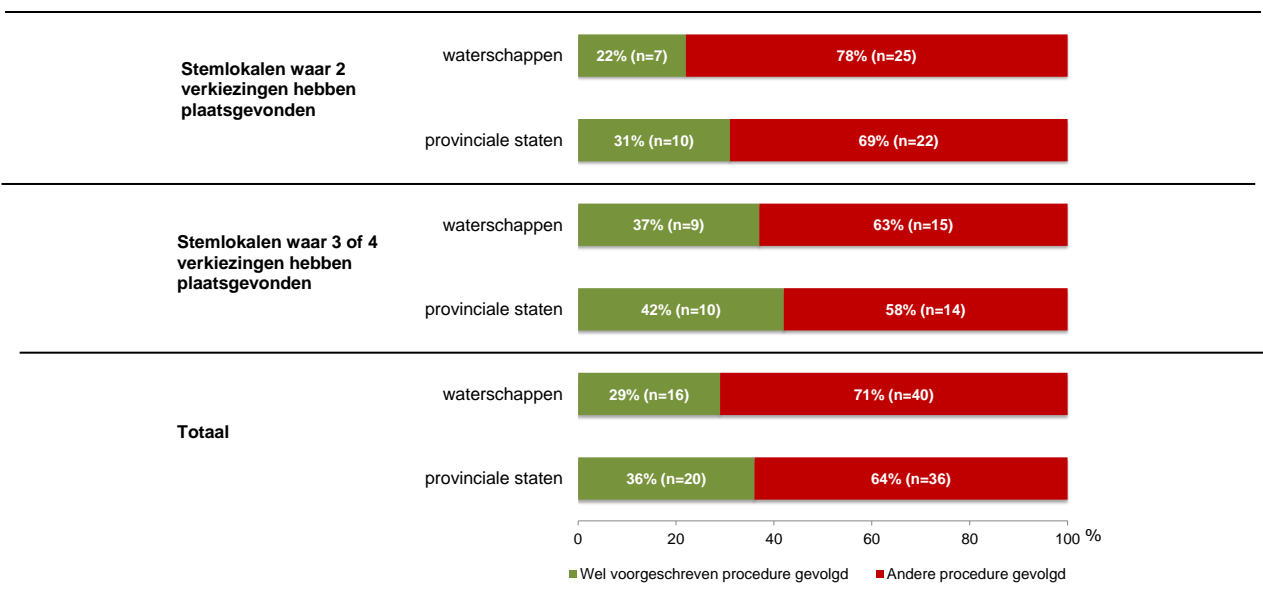
Het aantal stembiljetten dat diende te worden geteld per waterschap was in deze gevallen ook minder dan bij de provinciale statenverkiezing. In totaal is het twee keer voorgekomen dat er bij zowel de verkiezingen voor de waterschappen als de verkiezingen voor de provinciale staten geen bordjes zijn geplaatst.

48 | Aanbevolen procedure: Er worden bordjes neergezet in het stemlokaal met daarop lijstnummers/partijnamen en bordjes met blanco en ongeldig. Dit gebeurt bij de stemopneming van de verkiezingen voor..., in % (n=56)

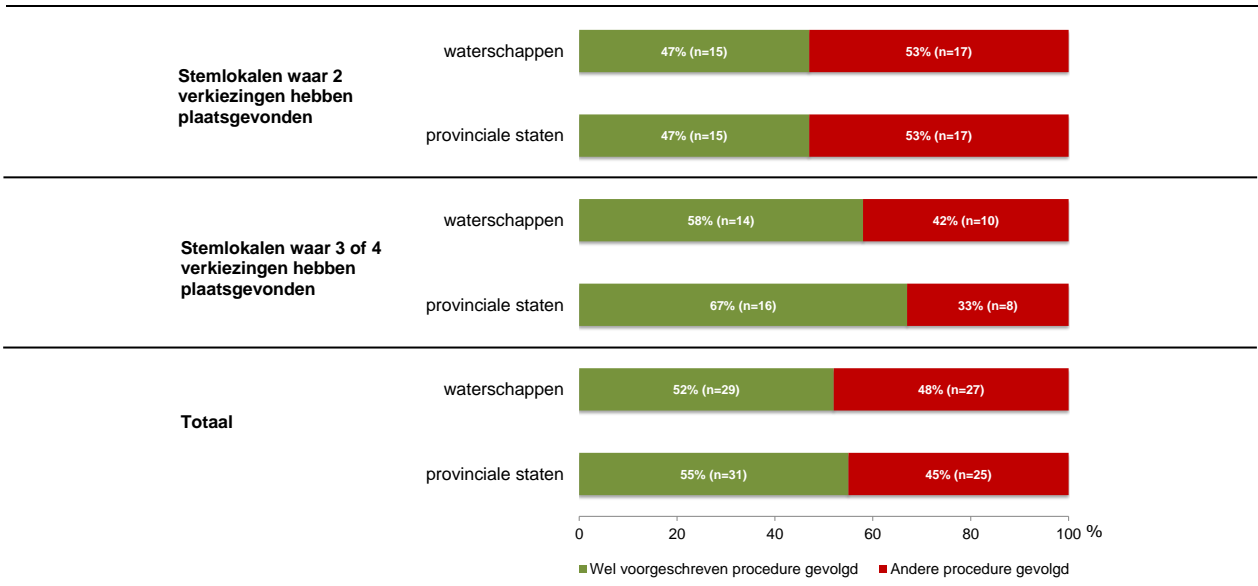
Er blijkt dikwijls te zijn afgeweken van de procedure waarbij bij elk stembiljet door één stembureaulid wordt gezegd waarop is gestemd waarna een volgend stembureaulid dit controleert en het biljet bij het juiste bordje legt (zie figuur 49). Bij drie op de tien stembureaus (29%) heeft men zich voor de waterschapsverkiezingen aan deze procedure gehouden, terwijl dit plaatsvond bij ongeveer vier op de tien stembureaus (36%) voor de provinciale statenverkiezingen. Het lijkt er op dat de procedure vaker is gevolgd bij stembureaus waar 3 of 4 verkiezingen plaatsvonden. Bij 71% van de waterschapsverkiezingen en 64% van de verkiezingen voor de provinciale staten is een andere procedure gebruikt. In de meeste van deze gevallen is niet ieder stembiljet door twee personen bekeken. Een observant heeft hierover het volgende opgemerkt: *“De tellers werken solitair en in stilte aan de scheiding van de stembiljetten. Er is geen dubbelcheck.”*

49 | Aanbevolen procedure: Bij elk stembiljet wordt door één stembureaulid gezegd waarop is gestemd en elk stembiljet wordt daarna door een volgend stembureaulid gecontroleerd en bij het juiste bordje gelegd. Dit gebeurt bij de stemopneming van de verkiezingen voor..., in % (n=56)

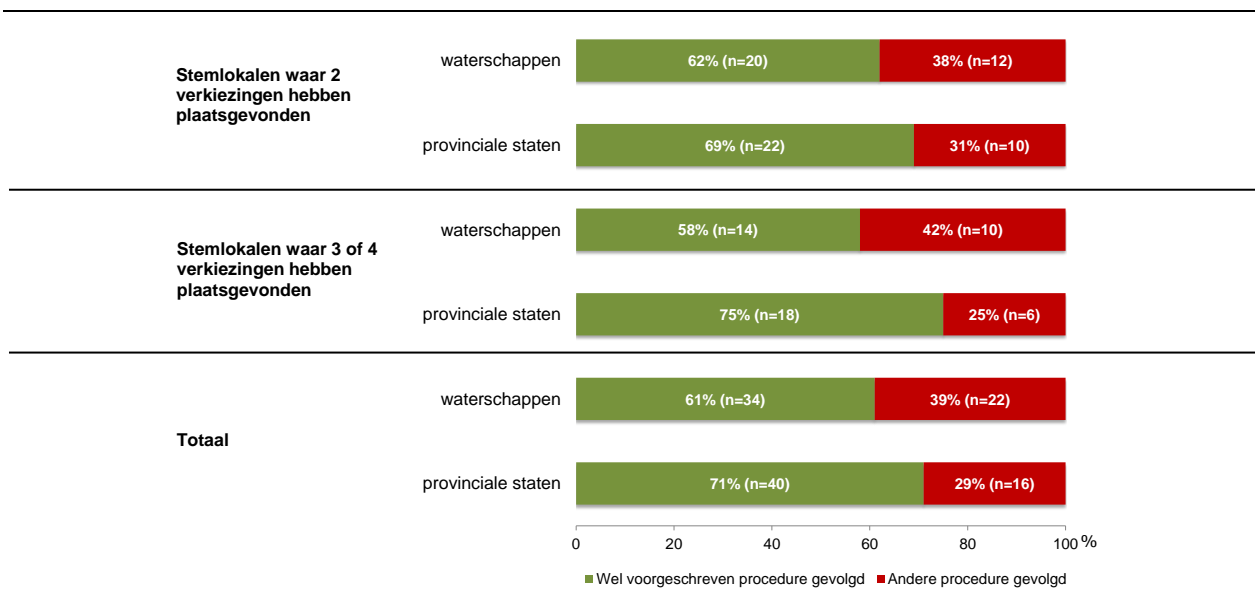
Na de lijstgewijze rangschikking dienen de stembiljetten om en om, dwars en recht op elkaar, op één stapel gelegd te worden. Zo kunnen ze vervolgens per lijst verdeeld worden over een van de stembureauleden. In totaal wordt er zowel bij de waterschapsverkiezingen als bij de verkiezingen voor de provinciale staten bij de helft van de stembureaus (52% en 55%) deze aanbevolen procedure gevolgd (zie figuur 50).

50 | Aanbevolen procedure: Na de lijstgewijze rangschikking worden de stembiljetten om en om, dwars en recht op elkaar, op één stapel gelegd, om ze vervolgens, per lijst, te verdelen over een van de stembureauleden. Dit gebeurt bij de stemopneming van de verkiezingen voor..., in % (n=56)

Bij de verkiezingen voor de waterschappen is door de voorzitter van zes op de tien stembureaus (61%) een voorlopige uitslag doorgebeld (zie figuur 26, onderaan). Bij de verkiezingen voor de provinciale staten is dit bij zeven op de tien (71%) stembureaus gebeurd. Er lijken geen grote verschillen te zijn tussen de stembureaus waar 2 verkiezingen waren en de stembureaus waar 3 of 4 verkiezingen waren. Bij 16 stembureaus werd er voor geen van de verkiezingen een voorlopige uitslag doorgebeld.

51 | Aanbevolen procedure: De voorlopige uitslag wordt doorgebeld. Dit gebeurt bij de stemopneming van de verkiezingen voor..., in % (n=56)

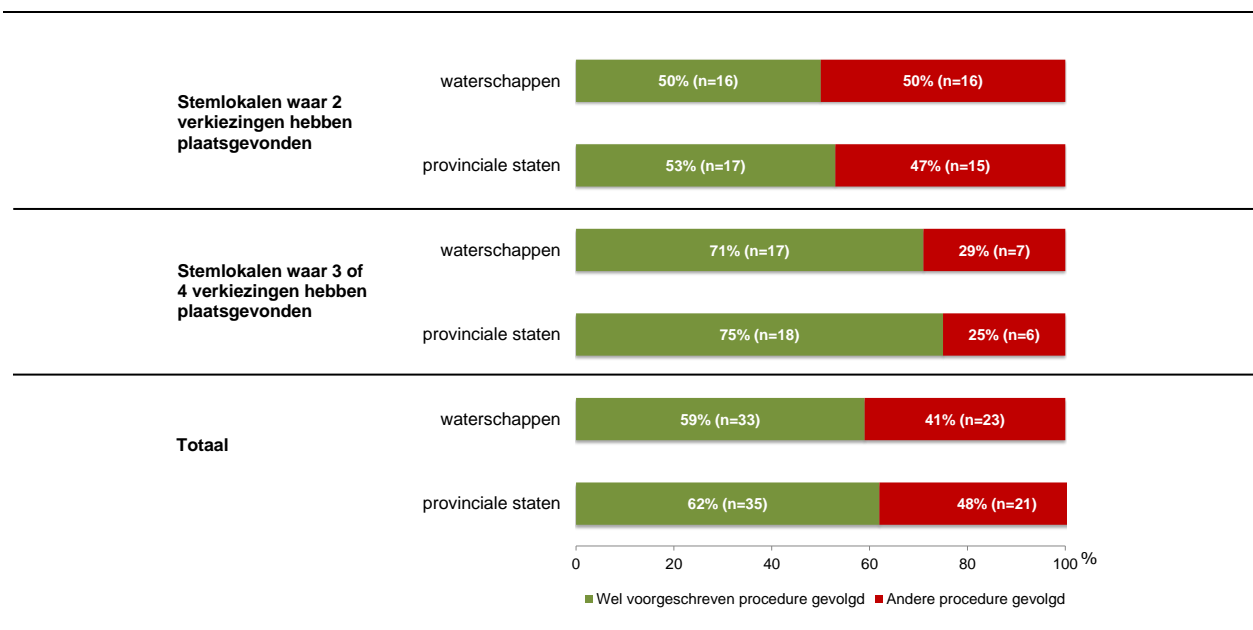

2.3 Het sorteren van voorkeursstemmen

Van de 16 stembureaus waar de stembiljetten van verschillende verkiezingen na elkaar zijn geteld heeft de helft (50%) niet eerst de stemopneming van de eerdere verkiezingen volledig afgerond alvorens te beginnen aan het sorteren en tellen van de andere verkiezing (niet grafisch weergegeven).

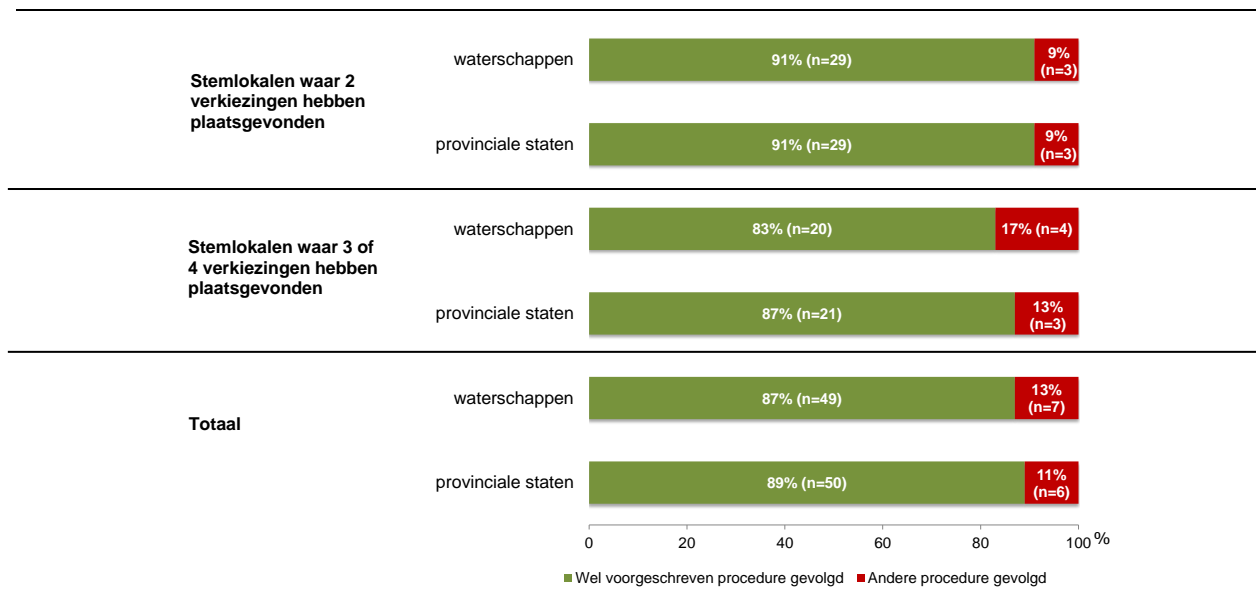
Bij drie vijfde van de stembureaus (59% en 62%) zijn eerst de stembiljetten waarop op de lijsttrekker is gestemd uit de stapel gefilterd en zijn daarna de overige stembiljetten gesorteerd (zie figuur 52, onderaan). Naar verhouding lijkt de aanbevolen procedure vaker gevolgd te zijn bij stembureaus waar 3 of 4 verkiezingen hebben plaatsgevonden. Bij de stembureaus waar een andere procedure is gevolgd ging men meestal gelijk over tot het sorteren van alle stemmen en werden niet eerst de stembiljetten waarop de lijsttrekker is gestemd er uit gefilterd. Bij enkele stembureaus werd op een apart blaadje geturfd hoe vaak er is gestemd op de verschillende kandidaten. Over een alternatieve procedure heeft een observant het volgende genoteerd: "De stembiljetten werden geteld en er werd meteen geturfd."

52 | Aanbevolen procedure: Eerst worden de stembiljetten waarop op de lijsttrekker is gestemd uit de stapel gefilterd en daarna worden de overige stembiljetten gesorteerd. Dit gebeurt bij de stemopneming van de verkiezingen voor..., in % (n=56)

Bij ongeveer negen op de tien stembureaus zijn eerst alle stembiljetten gesorteerd per lijst en per kandidaat, voordat over werd gegaan tot het daadwerkelijk tellen van het aantal stemmen per kandidaat (zie figuur 53, onderaan). Dit geldt voor zowel de waterschapsverkiezingen (87%) als voor de verkiezingen voor de provinciale staten (89%). Naar verhouding lijkt de aanbevolen procedure iets vaker gevolgd te zijn bij de stembureaus waar 2 verkiezingen hebben plaatsgevonden.

53 | Aanbevolen procedure: Pas nadat alle stembiljetten zijn gesorteerd (per lijst, en per kandidaat) wordt overgegaan tot het daadwerkelijke tellen van het aantal stemmen per kandidaat. Dit gebeurt bij de stemopneming van de verkiezingen voor..., in % (n=56)

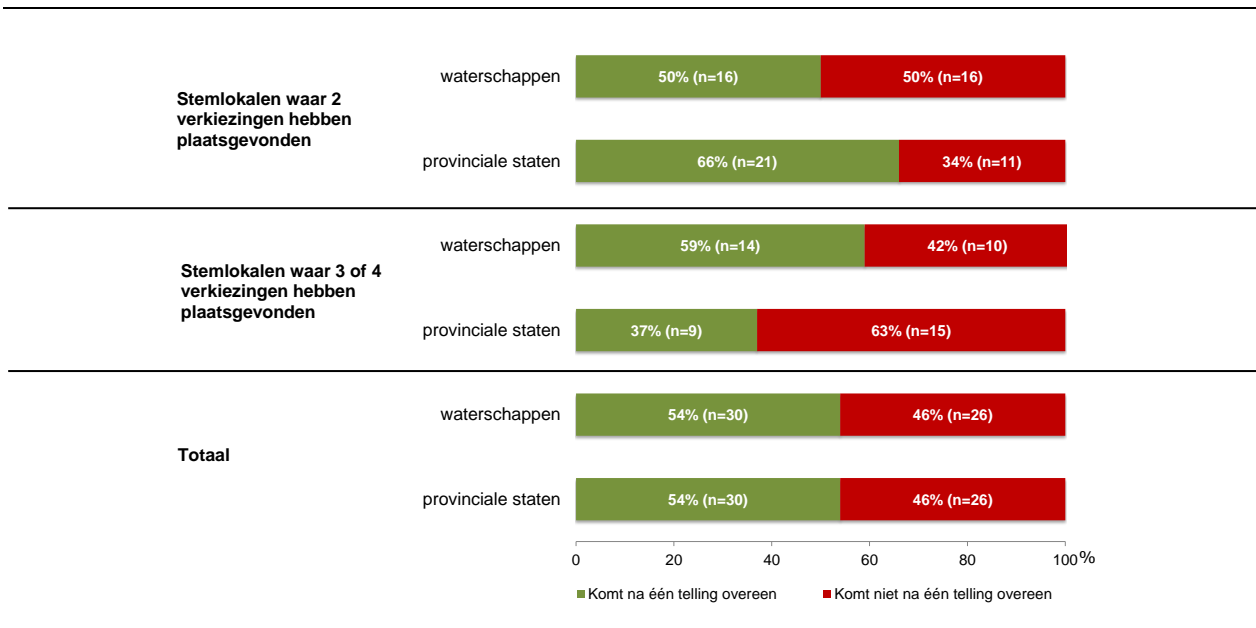

2.4 Tellen van het aantal uitgebrachte stemmen

Het aantal uitgebrachte stemmen en het aantal toegelaten kiezers voor zowel de waterschapsverkiezingen als de verkiezingen voor de provinciale staten, komen bij ongeveer de helft van de stembureaus (54%) na één telling overeen (zie figuur 54, onderaan).

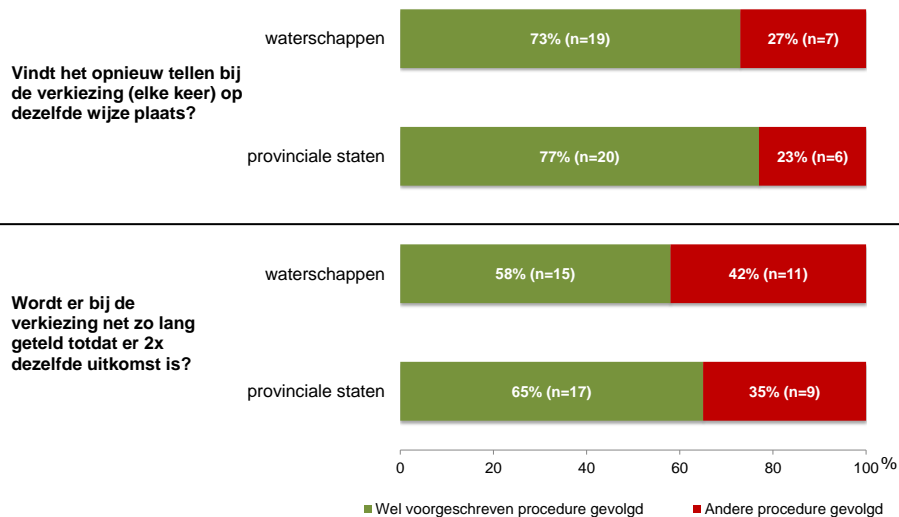
Bij de stembureaus waar 3 of 4 verkiezingen hebben plaatsgevonden komt het vaker voor dat de uitgebrachte stemmen en het aantal toegelaten kiezers niet na één telling overeenkomen. Gemiddeld wordt er, bij zowel de waterschapsverkiezingen als de verkiezingen voor de provinciale staten, twee keer opnieuw geteld. Bij de verkiezingen voor de provinciale staten is het één keer voorgekomen dat vier keer opnieuw is geteld en bij de waterschapsverkiezingen hebben de stembureauleden bij één stemlokaal de stembiljetten zes keer opnieuw moeten tellen.

54 | Aanbevolen procedure: Het aantal uitgebrachte stemmen en het aantal toegelaten kiezers komen na één telling met elkaar overeen. Dit gebeurt bij de stemopneming van de verkiezingen voor..., in % (n=56)

Het opnieuw tellen is bij 73% van de stembureaus bij de waterschapsverkiezingen telkens op dezelfde wijze gebeurd (zie figuur 55). Bij de verkiezingen voor de provinciale staten is dit bij 77% van de stembureaus op dezelfde wijze uitgevoerd. In ongeveer drie vijfde (58% en 65%) van de stembureaus is doorgeteld totdat er twee keer dezelfde uitkomst is behaald, maar in meerdere gevallen heeft men het voortijdig opgegeven. Een stembureaulid heeft het volgende aangegeven over de alternatieve procedure: "Er blijkt na hertelling van de stemmen een verschil te zijn van 8 stemmen, maar dat wordt geaccepteerd. De voorzitter meldt, dat hertelling toch elke keer weer fouten zou opleveren. Het is inmiddels al ver na half een en de leden van het stembureau waren al vanaf 7.00 uur in de weer."

55 | Zelfde wijze tellen, 2x zelfde uitkomst Dit gebeurt bij de stemopneming van de verkiezingen voor..., in % (n=27 waterschappen, n=26 provinciale staten)

2.5 Afronden en invullen proces-verbaal

Bij drie kwart (75%) van de stembureaus heeft de stembureauvoorzitter de resultaten van de stemopneming voorgelezen en heeft de voorzitter eventueel aanwezige kiezers in de gelegenheid gesteld om bezwaar in te brengen (niet grafisch weergegeven). Het is bij geen van de stembureaus voorgekomen dat er bezwaren met betrekking tot de stemopneming waren. Het ondertekenen van het proces-verbaal door de aanwezige stembureauleden is bij de meeste stembureaus goed gegaan. Bij 93% van de stembureaus is dit voor de waterschapsverkiezingen gebeurd en bij 95% voor de verkiezingen voor de provinciale staten (niet grafisch weergegeven). In de overige gevallen heeft alleen de voorzitter het proces-verbaal ondertekend.

De meeste stembureaus waren tussen 23.00 uur en 0.00 uur klaar met het afronden van alle werkzaamheden (55%). Tussen 1.00 uur en 2.00 uur heeft ruim een tiende (12%) van de stembureaus de stemopneming afgerond, terwijl slechts één stembureau was tussen 2.00 uur en 3.00 uur klaar. In dit stemlokaal zijn de stembiljetten van vier verkiezingen geteld.

56 | Hoe laat is de stemopneming afgelopen, dat wil zeggen hoe laat zijn alle werkzaamheden van het stembureau afgerond?, in % (n=56)

	2 verkiezingen (n=32)	3 of 4 verkiezingen (n=24)	Totaal (n=56)
Voor 23.00	6%	8%	7%
Tussen 23:00 en 0:00	66%	42%	55%
Tussen 0:00 en 01:00	22%	25%	23%
Tussen 01:00 en 02:00	6%	21%	12%
Tussen 02:00 en 03:00	0%	4%	2%
Totaal	100%	100%	100%

3 Online onderzoek onder leden van stembureaus

Zoals in hoofdstuk 1 staat beschreven geeft een groot deel van de gemeenten aan gebruik te hebben gemaakt van de digitale instructie van het ministerie van BZK om de stembureauleden te instrueren over hun taken als stembureaulid. Om na te gaan hoe stembureauleden deze digitale instructie hebben ervaren is aan gemeenten gevraagd om een online enquête door te sturen naar hun stembureauleden. In deze enquête is gevraagd in hoeverre de stembureauleden de instructie van BZK hebben doorlopen en hoe ze deze beoordelen. Ook is er een vraag gesteld over het maken van *stemfies* (oftewel een zelfportret in het stemhokje). In totaal hebben 6.713 stembureauleden de enquête ingevuld.

57 | Screenshot van digitale instructie van het ministerie van BZK

Rijksoverheid

Home > Help ?

Stembureauinstructie

Welkom bij de instructie voor stembureauleden. Deze instructie helpt u bij de voorbereiding op uw taak tijdens de gecombineerde provinciale staten- en waterschapsverkiezingen van 18 maart 2015.

Het is belangrijk dat iedereen in heel Nederland volgens dezelfde regels zijn stem kan uitbrengen. Die regels worden in deze instructie behandeld. Bekijk eerst de video hiernaast voor een korte introductie. Klik daarna hieronder op de verschillende thema's om meer te weten te komen.

Klik op de knop **Help ?** rechts bovenaan de pagina voor meer informatie over het volgen van deze instructie.

Klik hier als u deze instructie als PDF-bestand wilt downloaden.

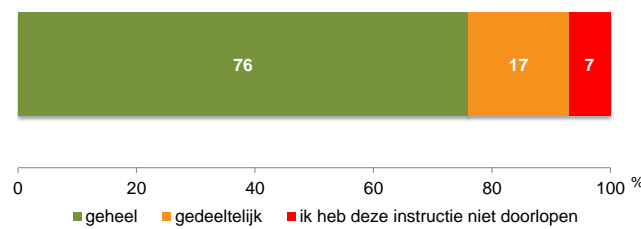
Thema's

- Gecombineerde verkiezingen
- Taken en verantwoordelijkheden
- Stemvrijheid en stemgeheim
- Toelaten tot de stemming
- Tellen van de stemmen

3.2 Bekendheid instructie

Ruim vier vijfde (81%) van de stembureauleden geeft aan bekend te zijn met de digitale instructie van BZK (niet grafisch weergegeven). Van deze stembureauleden vermeldt drie kwart (76%) deze volledig te hebben doorlopen (zie figuur 58). Slechts een klein deel (7%) van deze groep heeft niets met de instructie gedaan. Een veelgenoemde reden voor het niet bekijken van de instructie is dat men al meerdere keren stembureaulid is geweest. Ook geven meerdere stembureauleden aan al op de hoogte te zijn van de instructie doordat zij de instructiebijeenkomst in hun gemeente hebben bijgewoond.

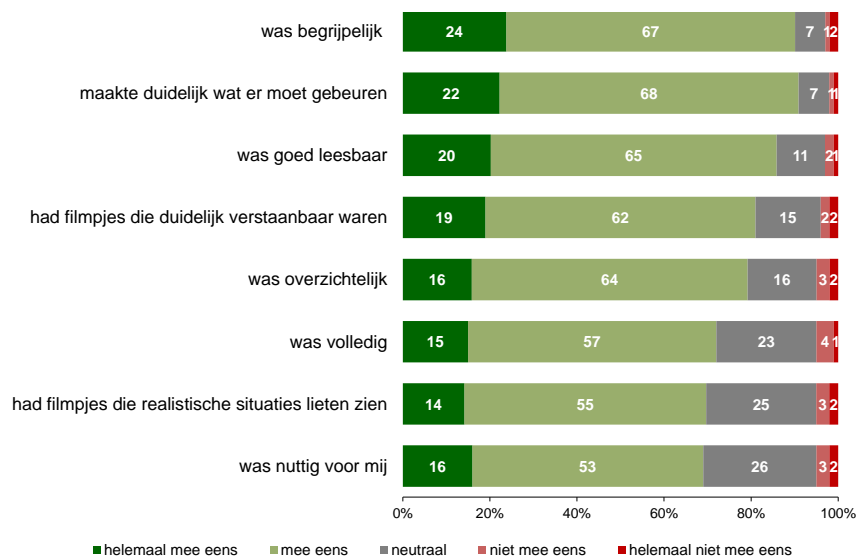
58 | Heeft u deze instructie geheel of gedeeltelijk doorlopen? (n=5.392)

3.3 Beoordeling instructie

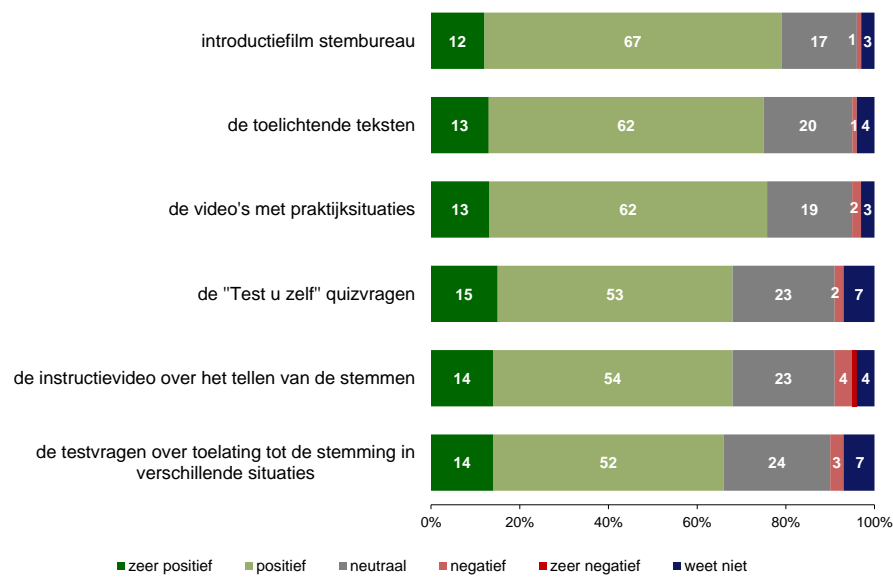
De digitale stembureau-instructie van BZK is over het algemeen positief beoordeeld door de stembureauleden (zie figuur 59). De inhoud is volgens hen goed te begrijpen (91%) en maakt duidelijk wat er moet gebeuren (90%). De instructies zijn ook goed leesbaar (85%) en de filmpjes zijn goed te verstaan (81%). Ze geven aan dat de informatie overzichtelijk (80%) en volledig (72%) is. De gehele instructie wordt als nuttig ervaren (69%) en bevat realistische situaties (69%).

59 | In hoeverre bent u het eens of oneens met onderstaande uitspraken over de digitale instructie? De digitale instructie... (n=5.039)

De introductiefilm (79%), de toelichtende teksten (75%) en de video's met praktijksituaties (75%) zijn de onderdelen van de digitale instructie die het best zijn beoordeeld (zie figuur 60). De quizvragen, de instructie over het tellen van de stemmen en de testvragen over toelating tot stemming in verschillende situaties worden iets minder vaak (zeer) positief beoordeeld. De beoordeling van deze laatstgenoemden wordt alsnog door ongeveer 7 op de 10 als (zeer) positief beoordeeld.

60 | Hoe beoordeelt u de volgende onderdelen van de door het ministerie van BZK ontwikkelde digitale en interactieve vragenlijst? (n=5.039)

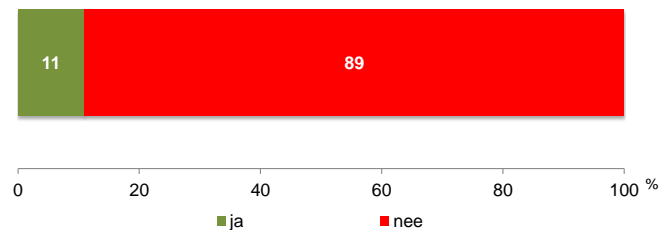

Door de stembureauleden die minder positief waren, zijn een aantal verbeterpunten genoemd. Zo geeft een aantal stembureauleden aan dat de instructie op deze manier te uitgebreid is, waardoor te veel tijd in beslag wordt genomen. Het lijkt in dat geval vooral te gaan om respondenten die al enige jaren ervaring hebben als stembureaulid. Ook geven sommigen aan dat de instructie en bijbehorende filmpjes te simpel zijn. Verder geven enkele stembureauleden aan dat ze de filmpjes niet konden openen.

3.4 Stemfies

Aan het eind van de enquête is een vraag gesteld over het maken van stemfies, oftewel een zelfportret in het stemhokje. Eén op de tien stembureauleden geeft aan dat er in hun stemlokaal kiezers zijn geweest die een stemfie hebben gemaakt. Aan de stembureauleden is gevraagd of, wanneer dit het geval was, zij weten met welke doeleinden die stemfie is genomen en of zij signalen hebben ontvangen dat stemfies zijn gebruikt voor omkoping of stemdwang. Uit de gegeven antwoorden blijkt dat er vooral stemfies gemaakt werden door stemmers die voor het eerst mochten stemmen. Verder betroffen het vaak jongvolwassenen of ouders met kinderen die het volgens de stembureauleden leuk vonden om een foto te maken. In een enkel geval werd de stemfie gemaakt om de eigen partij te laten zien waarop men gestemd heeft of om de persoon waarop gestemd werd zelf in te lichten. Geen enkel stembureaulid geeft aan dat stemfies vermoedelijk zijn gebruikt voor omkoping of stemdwang (0%).

61 | *Zijn er in uw stemlokaal kiezers geweest die een stemfie hebben gemaakt?* (n=6.713)

Bijlagen

Bijlage 1 Onderzoeksverantwoording

1. Onderzoek onder gemeenten

Doelgroep: het onderzoek is uitgezet onder alle gemeenten in Nederland. In totaal zijn dit er 393. Een bestand met namen en e-mailadressen van contactpersonen bij de gemeenten is aangeleverd door het ministerie van BZK.

Veldwerkmethode: gemeenteambtenaren zijn per e-mail uitgenodigd voor deelname. In deze uitnodiging stond een unieke link waarmee men toegang kreeg tot de online vragenlijst.

Veldwerkperiode: het veldwerk heeft gelopen van 19 maart tot en met 12 april 2015.

Vragenlijst: voor het onderzoek is een vragenlijst gebruikt met een invulduur van circa 60 minuten. Hierin kwamen de volgende onderwerpen aan bod:

- de voorbereiding op de verkiezingen;
- ondersteuningsverklaringen;
- ongeldige, onbezorgde en vervangende stempassen;
- opkomst, gebruik volmachten en kiezerspassen;
- digitale beschikbaarheid formulieren;
- stembureaus;
- stembureauleden;
- stemopneming en invullen proces-verbaal.

Respons: de vragenlijst is door in totaal 350 van de 393 uitgenodigde gemeenten volledig ingevuld. De respons bedraagt daarmee 89%.

Representativiteit: om een beeld te krijgen van de samenstelling van respons is een vergelijking gemaakt tussen de respons en de populatie op basis van de kenmerken regio en gemeentegrootte. Uit tabel 62 blijkt dat de samenstelling van de respons nauwelijks afwijkt van de samenstelling van de populatie. Er zijn daarom geen wegingsfactoren toegepast.

62 | Steekproefkenmerken versus kenmerken populatie (verticaal gepercenteerd): gemeenten per regio en gemeenten per gemeentegrootte

Gemeenten per regio	Populatie		Respons	
	N	%	N	%
Noord-Nederland	59	15	54	15
Oost-Nederland	85	22	75	21
West-Nederland	137	35	131	37
Zuid-Nederland	112	28	90	26
Totaal	393	100	350	100
Gemeenten per gemeentegrootte	N	%	N	%
Kleine gemeenten (0-20.000)	31	8	26	7
Middelgrote gemeenten (20.000 – 100.000)	237	60	210	60
Grote gemeenten (100.000+)	126	32	114	33
Totaal	393	100	350	100

Responsverhogende maatregelen: om deze respons te bewerkstelligen, zijn verschillende acties ondernomen:

1. Het onderzoek is aangekondigd door het versturen van een brief aan de verantwoordelijken binnen de gemeenten. Tevens is het onderzoek aangekondigd in een nieuwsbrief van het ministerie aan de gemeenten. In deze aankondigingen is het doel van het onderzoek uitgelegd en is met klem verzocht de vragenlijst in te vullen.
2. Gedurende het veldwerk zijn er twee reminders uitgestuurd.
3. Naast de eerste contactpersoon van iedere gemeente zijn ook de overige contactpersonen van iedere gemeente uitgenodigd voor deelname.

2. Observatie stemopneming

Doelgroep: de stemopneming is geobserveerd bij stemlokalen in 56 verschillende gemeenten. Bij het trekken van een steekproef van gemeenten is rekening gehouden met: spreiding naar regio, gemeentegrootte en het aantal verkiezingen dat in deze stemlokalen is geobserveerd (twee verkiezingen versus drie of vier verkiezingen). Gemeenten die deelnamen aan de pilot centrale stemopneming zijn niet meegenomen in de steekproeftrekking. In tabel 63 staat de verdeling van de steekproef op basis van bovengenoemde variabelen weergegeven.

63 | Aantal observaties uitgesplitst naar gemeente-omvang en aantal verkiezingen

	Noord	Oost	Zuid	West	Grote steden	Totaal
Kleine gemeenten (< 25.000), 2 verkiezingen	2	2	2	3	0	9
Kleine gemeenten (< 25.000), >2 verkiezingen	1	2	1	2	0	6
Middelgrote gemeenten (25.000 -100.000), 2 verkiezingen	2	2	2	4	1	11
Middelgrote gemeenten (25.000 -100.000), >2 verkiezingen	1	1	1	5	1	9
Grote gemeenten (100.000+), 2 verkiezingen	1	2	3	5	2	13
Grote gemeenten (100.000+), >2 verkiezingen	2	1	2	2	1	8
Totaal	9	10	11	21	5	56

Veldwerkmethode: observanten van TNS NIPO hebben op de verkiezingsdag op locatie het verloop van het telproces vastgesteld. Alle observanten waren uitgerust met tablets zodat ze de gegevens digitaal hebben kunnen invoeren. Ter plaatse konden de observanten een introductiebrief tonen die was getekend door het ministerie van BZK.

Instructie: alle observanten hebben voorafgaand aan de verkiezingsdag een uitgebreide instructie (waaronder een instructiefilm) gekregen over (het observeren van) de aanbevolen procedure omtrent de stemopneming.

Controle: twee leden van het projectteam zijn 's avonds meegegaan naar de stemlokalen om zo zelf te ervaren hoe het stemproces verloopt. Zij waren samen met een observant aanwezig op het stembureau en waren de gehele avond beschikbaar voor vragen en opmerkingen van observanten.

Checklist: er is gebruik gemaakt van een checklist die is opgesteld door het ministerie van BZK.

3. Online enquête onder stembureauleden

Veldwerkmethode: contactpersonen bij gemeenten zijn door TNS NIPO benaderd met het verzoek een open link naar de vragenlijst te verspreiden onder hun stembureauleden.

Veldwerkperiode: het veldwerk heeft gelopen van 2 april tot en met 23 april 2015.

Vragenlijst: voor het onderzoek is een vragenlijst gebruikt met een invulduur van circa 5 minuten. De vragen hadden met name betrekking op de beoordeling van de digitale instructie van het ministerie van BZK.

Respons: de vragenlijst is ingevuld door in totaal 6.713 stembureauleden uit 176 unieke gemeenten.

Representativiteit: de samenstelling van de respons wijkt enigszins af van de samenstelling van de populatie stembureauleden op basis van de volgende kenmerken: regio, gemeentegrootte en aantal verkiezingen. Dit is door middel van herweging gecorrigeerd. Normcijfers zijn deels ontleend aan de enquête onder gemeenten. Een overzicht van de steekproefsamenstelling voor en na weging is in tabel 64 opgenomen.

64 | *Steekproefkenmerken voor en na weging (verticaal gepercenteerd) op basis van normcijfers die deels zijn ontleend aan de enquête onder gemeenten: aantal verkiezingen, inwoners per regio en aantal stemlokalen per gemeentegrootte*

	Normcijfers , in %	Ongewogen , in %	Gewogen , in %
Aantal verkiezingen			
Gemeenten waar op 18 maart 2015 <i>één of twee verkiezingen</i> plaatsvonden	79	75	79
Gemeenten waar op 18 maart 2015 <i>meer dan twee verkiezingen</i> plaatsvonden	21	25	21
Inwoners per regio			
Noord-Nederland	10	16	10
Oost-Nederland	21	23	21
West-Nederland	47	41	48
Zuid-Nederland	21	20	21
Stemlokalen per gemeentegrootte			
Kleine gemeenten (0-20.000)	12	28	12
Middelgrote gemeenten (20.000 – 100.000)	55	58	55
Grote gemeenten (100.000+)	33	14	33

Bijlage 2 Vragenlijst onderzoek gemeenten

Q1 :

Alpha

Voor welke gemeente bent u werkzaam?

Q2 :

Multi coded

Voor welke Waterschappen hebben op 18 maart 2015 in uw gemeente verkiezingen plaatsgevonden?

- 1 Aa en Maas
- 2 Amstel, Gooi en Vecht
- 3 Brabantse Delta
- 4 De Dommel
- 5 De Stichtse Rijnlanden
- 6 Delfland
- 7 Fryslân
- 8 Groot Salland
- 9 Hollands Noorderkwartier
- 10 Hollandse Delta
- 11 Hunze en Aa's
- 12 Noorderzijlvest
- 13 Peel en Maasvallei
- 14 Reest en Wieden
- 15 Rijn en IJssel
- 16 Rijnland
- 17 Rivierenland
- 18 Roer en Overmaas
- 19 Scheldestromen
- 20 Schieland en de Krimpenerwaard
- 21 Vallei en Veluwe
- 23 Zuiderzeeland
- 97 geen verkiezingen voor een Waterschap, alleen voor Provinciale Staten **Exclusive *Position fixed*

Q3 : Aantal verkiezingen

Multi coded

Dummy

Aantal verkiezingen binnen de gemeente - HULPVRAAG (wordt niet voorgelegd aan respondent)

- 1 Provinciale Staten
- 2 Waterschap (vul in: Q2, 1e antwoord)
- 3 Waterschap (vul in: Q2, 2e antwoord)
- 4 Waterschap (vul in: Q2, 3e antwoord)

Q4 :

Other

Hoeveel kiesgerechtigden waren er op 18 maart 2015 in uw gemeente, uitgesplitst naar verkiezing?

Gaarne uitsplitsen per verkiezing.

Provinciale Staten: ...

Waterschap (Q2, 1e antwoord): ...

Waterschap (Q2, 2e antwoord): ...

Waterschap (Q2, 3e antwoord): ...

Q5 :

Other

Hoeveel kiesgerechtigden hebben hun stem uitgebracht?

Gaarne uitsplitsen per verkiezing.

Provinciale Staten: ...

Waterschap (Q2, 1e antwoord): ...

Waterschap (Q2, 2e antwoord): ...

Waterschap (Q2, 3e antwoord): ...

ASK ONLY IF Q3=3,4

Q94 :

Single coded

Het ministerie van BZK heeft gemeenten geadviseerd indien er slechts een zeer beperkt aantal kiezers voor een waterschap in die gemeente wonen, de gemeente deze kiezers mag vragen of zij kiezerspassen willen ontvangen voor de waterschapsverkiezing en de provinciale statenverkiezing om daarmee in een andere gemeente te stemmen, om daarmee het stemgeheim zo goed mogelijk te borgen. Als alle kiezers dit willen hoeft er in de eigen gemeente voor die verkiezing geen stembureau te worden ingesteld.

Is dit in uw gemeente voorgekomen?

- 1 ja
- 2 nee, de gemeente heeft het voorgesteld, maar niet alle kiezers stemden in
- 3 nee, de gemeente heeft dit niet voorgesteld

ASK ONLY IF Q3=3,4

Q6 :

Single coded

Welk besluit heeft uw gemeente op grond van artikel J 5 van de Kieswet genomen omtrent stemmen in een willekeurig stemlokaal (SWS)?

- 1 Volledig SWS in de gemeente voor alle waterschappen
- 2 Beperkt SWS binnen de grenzen van het waterschap
- 3 Beperkt SWS i.c.m. met een of enkele stemlokalen waar voor alle waterschappen binnen de gemeente kan worden gestemd.

ASK ONLY IF Q3=3,4

Q7 :

Multi coded

Heeft u naar aanleiding van dit genomen besluit klachten ontvangen van kiezers of stembureauleden?

- 1 Nee
- 2 Klachten dat sommige kiezers niet kunnen stemmen in stemlokaal naar keuze (bij beperkt SWS voor WS)
- 3 Klachten dat kiezers worden weggestuurd bij stemlokalen (waar zij niet voor WS kunnen stemmen)
- 4 Klachten van stembureauleden dat zij te zwaar werden belast
- 96 anders, namelijk... **Open *Position fixed*

ASK ONLY IF Q7=2,3,4,96

Q95 :

Numeric

Max 1000

Hoeveel klachten van kiezers of stembureauleden heeft u ontvangen naar aanleiding van dit genomen besluit?

ASK ONLY IF Q3=3,4

Q96 :

Single coded

Bent u op hoofdzaken positief of negatief over de uitwerking van dit besluit in de praktijk?

- 1 op hoofdzaken positief
- 2 op hoofdzaken negatief
- 99 weet niet **Position fixed*

Q8 :

Multi coded

Bent u in het kader van de voorbereiding en uitvoering van de verkiezingen gestuit op problemen bij het uitvoeren van uw wettelijke verplichtingen bij:

- 1 Het aanschaffen van extra verkiezingsmateriaal (stembussen, verkiezingsborden, stemhokjes, stembiljetten)
- 2 De selectie van kiesgerechtigden via de BRP
- 3 (voor gemeenten met meerdere waterschappen) Het bepalen van de kiesgerechtigdheid van de ingezetenen per waterschap
- 4 Het bezorgen van kandidatenlijsten aan het adres van de kiezer
- 5 Het maken en verstrekken van (vervangende) stempassen, kiezerspassen, schriftelijke volmachten
- 6 Het opmaken van de registers van ongeldige stempassen
- 7 Het werven en vergoeden van stembureauleden/ tellers
- 8 De instructie van stembureauleden
- 9 De inrichting van stemlokalen
- 10 Informeren van de kiezer over de gecombineerde verkiezingen en waar de kiezer zijn stem kan uitbrengen
- 11 De stemopneming in de stemlokalen
- 12 Het vaststellen van het aantal uitgebrachte stemmen per verkiezing door de burgemeester (artikel N11 Kieswet) en het doorgeven van de uitslag naar het hoofdstembureau.(Artikel N12 Kieswet)
- 97 geen van deze **Exclusive *Position fixed*

Q9 :

Open

Op welke problemen bent u precies gestuit bij (repeater) en hoe bent u hier mee omgegaan?

Q10 :

Single coded

Heeft uw gemeente een voorlopige uitslag doorgebeld naar de media op basis van lijststellingen?

- 1 ja, voor alle verkiezingen in mijn gemeente
- 2 ja, alleen voor Provinciale Statenverkiezingen
- 3 ja, alleen voor Waterschapsverkiezingen
- 4 nee

ASK ONLY IF Q10=4

Q11 :

Open

Waarom niet?

ASK ONLY IF Q3=2,3,4

Q97 :

Single coded

Heeft u om de stembiljetten voldoende onderscheidend te maken, kleurenbalken aangebracht op de stembiljetten?

- 1 ja
2 nee, want...

**Open*

ASK ONLY IF Q3=2,3,4

Q12 :

Single coded

Heeft u ook andere stembescheiden van de verschillende verkiezingen (zoals de processen-verbaal en de registers van ongeldige stempassen) per verkiezing voldoende onderscheidend gemaakt?

- 1 Ja
2 Nee

ASK ONLY IF Q12=1

Q13 :

Multi coded

Welke maatregelen heeft u genomen?

- 1 Dezelfde kleurenbalken aangebracht als op de stembiljetten
2 Logo's aanbracht
3 Ander onderscheidend kleurgebruik
4 Tekstueel onderscheid aangebracht
96 anders, namelijk...

**Open *Position fixed*

ASK ONLY IF Q12=1

Q14 :

Single coded

Heeft het onderscheidend maken van de stembiljetten en eventuele andere stembescheiden per verkiezing volgens u voldoende bijgedragen aan een ordelijk verloop van de stemming en stemopneming?

- 1 Ja
- 2 Nee
- 99 weet niet

**Position fixed*

Q15 :

Single coded

Heeft u met behulp van de aan u toegezonden voorbeeldstempassen gecontroleerd of de drukproeven voldoen aan de officiële specificaties?

- 1 Ja
- 2 Nee

ASK ONLY IF Q15=2

Q16 :

Multi coded

Waarom niet?

- 1 Voorbeeldpassen te laat ontvangen
- 2 Ik ontvang geen drukproef van de drukker
- 3 Ik controleer de drukproeven op een computerscherm
- 96 anders, namelijk...

**Open *Position fixed*

Q102 :

Single coded

Heeft uw gemeente de kandidatenlijsten, de adressen en de openingstijden van de stemlokalen uiterlijk 4 dagen voor de stemming op papier aan het adres van de kiezer bezorgd?

- 1 Ja, voor zowel provinciale staten- als waterschapsverkiezing
- 2 Ja, alleen voor provinciale statenverkiezing
- 3 Ja, alleen voor de waterschapsverkiezing(en)
- 4 Nee

ASK ONLY IF Q102=2,3,4

Q103 :

Open

Waarom heeft uw gemeente dat niet voor alle verkiezingen gedaan?

Q104 :

Single coded

Zijn er in uw gemeente verkiezingsborden geplaatst?

- 1 Ja, voor zowel de provinciale staten- als de waterschapsverkiezingen
- 2 Ja, alleen voor de provinciale statenverkiezingen
- 3 Ja, alleen voor de waterschapsverkiezingen
- 4 Nee

ASK ONLY IF Q104=2,3,4

Q105 :

Open

Waarom heeft uw gemeente dat niet voor alle verkiezingen gedaan?

Q17 :**Matrix**

We willen u enkele vragen stellen over www.verkiezingen2015.nl/toolkit.

	ja	nee
Heeft u een brief gestuurd naar de verzorgingshuizen over de aankomende verkiezingen?	☐	☐
Heeft uw burgemeester een brief gestuurd naar de nieuwe kiezers in uw gemeente?	☐	☐
Heeft u gebruik gemaakt van de social media campagne op de toolkit?	☐	☐
Heeft u voor het opstellen van het aanvraagformulier van een WS-kiezerspas gebruik gemaakt van het overzicht op de toolkit van gemeenten waar wel of niet binnen de gemeente in elk stemlokaal gestemd kan worden?	☐	☐

Q18 :**Multi coded**

Welke informatie is er verstrekt aan **niet-Nederlandse kiesgerechtigden** met betrekking tot hun rechten en mogelijkheden bij de verkiezingen?

- 1 Kiesgerechtigdheid (voorwaarden)
 - 2 Voorwaarden om te mogen stemmen (stempas, id-bewijs)
 - 3 Ontvangst stempas
 - 4 Aanvragen vervangende stempas
 - 5 Aanvragen kiezerspas
 - 6 Aanvragen volmacht
 - 7 Kandidatenlijsten
 - 8 Adressen van stemlokalen
 - 9 Openingstijden van stemlokalen
 - 10 Toegankelijkheid verschillende stemlokalen
 - 11 Algemene voorlichting over de verkiezingen
 - 12 Kieskompas of kieswijzer
 - 13 Brief aan nieuwe kiezers
 - 96 Anders, namelijk...
 - 97 Geen specifieke informatie verstrekt voor niet-Nederlandse kiesgerechtigden
- *Open *Position fixed
*Exclusive *Position fixed

ASK ONLY IF not Q18=97

Q19 :

Multi coded

Op welke wijze is de informatie aan de niet-Nederlandse kiesgerechtigden verstrekt?

- 1 Website van de gemeente
- 2 Artikel(en) in het plaatselijke huis-aan-huis-blad
- 3 Uitzending(en) op de lokale televisie
- 4 Persoonlijke brief huis-aan-huis verspreid
- 5 Folder
- 6 Digitale nieuwsbrief
- 96 Anders, namelijk...

**Open *Position fixed*

Q98 :

Multi coded

En welke informatie is er verstrekt aan **alle kiesgerechtigden** met betrekking tot hun rechten en mogelijkheden bij de verkiezingen?

- 1 Kiesgerechtigdheid (voorwaarden)
- 2 Voorwaarden om te mogen stemmen (stempas, id-bewijs)
- 3 Ontvangst stempas
- 4 Aanvragen vervangende stempas
- 5 Aanvragen kiezerspas
- 6 Aanvragen volmacht
- 7 Kandidatenlijsten
- 8 Adressen van stemlokalen
- 9 Openingstijden van stemlokalen
- 10 Toegankelijkheid verschillende stemlokalen
- 11 Algemene voorlichting over de verkiezingen
- 12 Kieskompas of kieswijzer
- 13 Brief aan nieuwe kiezers
- 96 Anders, namelijk...

**Open *Position fixed*

Q99 :

Multi coded

Op welke wijze is de informatie aan de kiesgerechtigden verstrekt?

- 1 Website van de gemeente
- 2 Artikel(en) in het plaatselijke huis-aan-huis-blad
- 3 Uitzending(en) op de lokale televisie
- 4 Persoonlijke brief huis-aan-huis verspreid
- 5 Folder
- 6 Digitale nieuwsbrief
- 96 Anders, namelijk...

**Open *Position fixed*

Q20 :

Single coded

Is de informatie aan kiesgerechtigden aangeboden in verschillende talen?

- 1 Ja, namelijk...
2 Nee

*Open

control on Q3

Q21 :

Other

Hoeveel ondersteuningsverklaringen zijn er in uw gemeente afgelegd?

Gaarne uitsplitsen per verkiezing.

Provinciale Staten: ...

Waterschap (Q2, 1e antwoord): ...

Waterschap (Q2, 2e antwoord): ...

Waterschap (Q2, 3e antwoord): ...

Q22 :

Multi coded

Heeft u problemen of knelpunten ervaren bij het traject rond het afleggen en verwerken van ondersteuningsverklaringen?

- 1 Ja, klachten ontvangen over openingstijden
2 Ja, klachten ontvangen over het verplicht maken van een afspraak
3 Ja, anders namelijk...
4 Nee

*Open
*Exclusive

Q23 :

Single coded

Hebben zich in uw gemeente incidenten voorgedaan met het ronselen van handtekeningen voor ondersteuningsverklaringen?

- 1 Ja
2 Nee

ASK ONLY IF Q23=1

Q24 :

Numeric

Max 200

Hoe veel incidenten hebben er plaatsgevonden?

ASK ONLY IF Q23=1

Q25 :

Open

Kunt u een korte omschrijving geven van het incident/de incidenten?

ASK ONLY IF Q23=1

Q26 :

Open

Welke maatregelen heeft uw gemeente genomen naar aanleiding daarvan?

control on Q3

Q27 :

Other

Hoeveel stempassen zijn opgenomen in het register ongeldige stempassen (ROS)?

Gaarne uitsplitsen per verkiezing.

Provinciale Staten: ...

Waterschap (Q2, 1e antwoord): ...

Waterschap (Q2, 2e antwoord): ...

Waterschap (Q2, 3e antwoord): ...

control on Q3

Q28 :

Other

Hoeveel aanvragen voor een vervangende stempas heeft u ontvangen?

Gaarne uitsplitsen per verkiezing.

Provinciale Staten: ...

Waterschap (Q2, 1e antwoord): ...

Waterschap (Q2, 2e antwoord): ...

Waterschap (Q2, 3e antwoord): ...

control on Q3

Q29 :

Other

Hoeveel stempassen heeft u onbezorgd retour ontvangen?

Gaarne uitsplitsen per verkiezing.

Provinciale Staten: ...

Waterschap (Q2, 1e antwoord): ...

Waterschap (Q2, 2e antwoord): ...

Waterschap (Q2, 3e antwoord): ...

control on Q3

Q30 :

Other

Hoeveel verzoeken om een schriftelijk volmacht te geven heeft uw gemeente ontvangen?

Gaarne uitsplitsen per verkiezing.

Provinciale Staten: ...

Waterschap (Q2, 1e antwoord): ...

Waterschap (Q2, 2e antwoord): ...

Waterschap (Q2, 3e antwoord): ...

control on Q3

Q31 :

Other

Hoeveel verzoeken om een schriftelijk volmacht te geven heeft uw gemeente ingewilligd?

Gaarne uitsplitsen per verkiezing.

Provinciale Staten: ...

Waterschap (Q2, 1e antwoord): ...

Waterschap (Q2, 2e antwoord): ...

Waterschap (Q2, 3e antwoord): ...

Q32 :

Multi coded

Er was dus sprake van een verschil tussen het aantal verzoeken om een schriftelijke volmacht en het aantal dat u heeft ingewilligd. Wat zijn daarvoor de redenen?

- 1 niet kiesgerechtigd voor dezelfde verkiezing
- 2 aanvraag te laat ontvangen
- 96 anders, namelijk...

**Open *Position fixed*

ASK ONLY IF Q32=1

Q100 :

Numeric

Max 1000

Hoe vaak is het voorgekomen dat een verzoek om een schriftelijke volmacht niet is ingewilligd omdat deze persoon niet kiesgerechtigd was voor dezelfde verkiezing?

Indien u het niet precies weet, wilt u het dan zo goed mogelijk schatten?

control on Q3

Q33 :

Other

Hoeveel kiezers hebben bij volmacht gestemd?

Zie het ingevulde N11 formulier.
Gaarne uitsplitsen per verkiezing.

Provinciale Staten: ...

Waterschap (Q2, 1e antwoord): ...

Waterschap (Q2, 2e antwoord): ...

Waterschap (Q2, 3e antwoord): ...

Q34 :

Single coded

Hebben zich bij uw weten in uw gemeente incidenten voorgedaan met het ronselen van volmachten?

- 1 Ja
- 2 Nee
- 3 Weet niet

ASK ONLY IF Q34=1

Q35 :

Multi coded

Kunt u toelichten wat voor soort incident(en) zich heeft/hebben voorgedaan met het ronselen van volmachten?

1	☐	incident 1	<i>*Open</i>
2	☐	incident 2	<i>*Open</i>
3	☐	incident 3	<i>*Open</i>
4	☐	incident 4	<i>*Open</i>
5	☐	incident 5	<i>*Open</i>

ASK ONLY IF Q34=1 control on Q35

Q101 :

Other

Hoeveel incidenten betrof het ongeveer?

Incident 1 (antw Q35): ...
Incident 2 (antw Q35): ...
Incident 3 (antw Q35): ...
Incident 4 (antw Q35): ...
Incident 5 (antw Q35): ...

ASK ONLY IF Q34=1

Q36 :

Open

Welke maatregelen heeft de gemeente genomen naar aanleiding van het incident/de incidenten die zich heeft/hebben voorgedaan met het ronselen van volmachten?

Q37 :

Other

Hoeveel aanvragen om kiezerspassen heeft uw gemeente ontvangen?

Gaarne uitsplitsen per verkiezing.

Provinciale Staten: ...
Waterschap (Q2, 1e antwoord): ...
Waterschap (Q2, 2e antwoord): ...
Waterschap (Q2, 3e antwoord): ...

Q38 :

Other

Hoeveel aanvragen voor een kiezerspas heeft uw gemeente ingewilligd?

Gaarne uitsplitsen per verkiezing

Provinciale Staten: ...

Waterschap (Q2, 1e antwoord): ...

Waterschap (Q2, 2e antwoord): ...

Waterschap (Q2, 3e antwoord): ...

Q40 :

Other

Hoeveel kiezers hebben hun stem uitgebracht door middel van een kiezerspas?

Gaarne uitsplitsen per verkiezing.
Zie de processen-verbaal van de stembureaus N10-1

Provinciale Staten: ...

Waterschap (Q2, 1e antwoord): ...

Waterschap (Q2, 2e antwoord): ...

Waterschap (Q2, 3e antwoord): ...

Q41 :

Multi coded

Welke van de onderstaande formulieren heeft uw gemeente digitaal beschikbaar gesteld aan stemgerechtigden?

- 1 Formulier voor het aanvragen kiezerspas
- 2 Formulier voor het aanvragen schriftelijke volmacht
- 97 geen van deze

**Exclusive *Position fixed*

ASK ONLY IF not Q41=1 or not Q41=2

Q42 :

Open

Kunt u aangeven waarom uw gemeente (dit formulier / deze formulieren) niet digitaal beschikbaar heeft gesteld?

Q43 :

Other

Kunt u aangeven hoe vaak gebruik is gemaakt van een digitaal formulier?

Formulier voor het aanvragen kiezerspas: ...

Formulier voor het aanvragen schriftelijke volmacht: ...

Q44 :

Numeric

Min 1 | Max 750

Hoeveel stemlokalen zijn er binnen uw gemeente voor de verkiezingen van 18 maart 2015?

Q45 :

Single coded

Zijn dit minder stemlokalen dan bij de laatste gemeenteraadsverkiezing (19 maart 2014)?

- 1 Ja, minder
- 2 Nee, evenveel
- 3 Nee, meer

ASK ONLY IF Q45=1

Q46 :

Multi coded

Waarom waren er minder stemlokalen bij de verkiezingen van 18 maart?

Meer antwoorden mogelijk.

- 1 Minder geschikte locaties beschikbaar
- 2 Vanwege bezuinigingen
- 3 Vanwege lagere opkomstverwachting
- 96 anders, namelijk...

**Open *Position fixed*

Q47 :

Other

Hoeveel van de stemlokalen zijn... ?

volledig toegankelijk voor mindervaliden :...

rolstoel toegankelijk :...

Q48 :

Multi coded

Hoe wordt aan de kiesgerechtigden kenbaar gemaakt welke stemlokalen toegankelijk zijn voor mindervaliden?

Meer antwoorden mogelijk.

- 1 meegestuurd met de stempas
- 2 meebezorgd met kandidatenlijst
- 3 via apart huis-aan-huis bezorgde folder/flyer
- 4 via advertentie in (plaatselijke) krant
- 5 via advertentie in huis-aan-huisblad
- 6 via de website van de gemeente
- 7 via social media
- 96 anders, namelijk...

**Open *Position fixed*

Q49 :

Single coded

Kiezers maken soms foto's van zichzelf met al dan niet ingevulde stembiljetten. Stempfies kunnen bijdragen aan een hogere opkomst, maar kunnen ook worden misbruikt, voor omkoping of stemdwang.

Heeft uw gemeente van stembureauleden signalen ontvangen dat in uw gemeente stemfies zijn misbruikt voor stemdwang of omkoping?

- 1 ja
- 2 nee
- 99 weet niet

**Position fixed*

ASK ONLY IF Q49=1

Q50 :

Single coded

Zijn er in het stemlokaal naar aanleiding daarvan acties genomen?

- 1 ja
- 2 nee
- 99 weet niet

**Position fixed*

Q51 :

Other

Hoe laat waren de stembureaus in uw gemeente **gemiddeld** klaar met het tellen?

Hoe laat was het **laatste** stembureau klaar met tellen?

Gaarne uitsplitsen per verkiezing

Hoe laat was men gemiddeld klaar met tellen?

Hoe laat was het laatste stembureau klaar?

Provinciale Staten: ...

Waterschap (Q2, 1e antwoord): ...

Waterschap (Q2, 2e antwoord): ...

Waterschap (Q2, 3e antwoord): ...

Q52 :

Multi coded

Heeft uw gemeente fouten in de processen-verbaal geconstateerd?

Ja, voor de verkiezingen voor...

- 1 Provinciale Staten
- 2 Waterschap (Q2, 1e antwoord)
- 3 Waterschap (Q2, 2e antwoord)
- 4 Waterschap (Q2, 3e antwoord)
- 97 geen fouten geconstateerd
- 99 weet niet

**Exclusive *Position fixed*

**Exclusive *Position fixed*

ASK ONLY IF Q52=1,2,3,4

Q53 :

Single coded

Heeft uw gemeente de fouten in de processen-verbaal gecorrigeerd?

- 1 ja, maar niet in N 11 vermeld
- 2 ja, en in N 11 vermeld
- 3 nee, niet nodig
- 4 nee, fouten laten staan maar in N 11 vermeld
- 5 nee, fouten laten staan en niet in N 11 vermeld
- 99 weet niet

**Position fixed*

ASK ONLY IF Q52=1,2,3,4 control on Q52

Q54 :

Multi coded

Heeft in uw gemeente een hertelling plaatsgevonden in één of meer stemlokalen?

Ja, voor...

- 1 Provinciale Staten
- 2 Waterschap (Q2, 1e antwoord)
- 3 Waterschap (Q2, 2e antwoord)
- 4 Waterschap (Q2, 3e antwoord)

ASK ONLY IF Q54=1,2,3,4 control on Q54

Q57 :

Matrix

In opdracht van wie is de hertelling uitgevoerd?

	centraal stembureau	provinciale staten/ algemeen bestuur van het waterschap	anders
Provinciale Staten	☐	☐	☐
Waterschap (Q2, 1e antwoord)	☐	☐	☐
Waterschap (Q2, 2e antwoord)	☐	☐	☐
Waterschap (Q2, 3e antwoord)	☐	☐	☐

ASK ONLY IF Q54=1,2,3,4 control on Q54

Q55 :

Other

In hoeveel stemlokalen heeft een hertelling plaatsgevonden?

Gaarne uitsplitsen per verkiezing

Provinciale Staten: ...
Waterschap (Q2, 1e antwoord): ...
Waterschap (Q2, 2e antwoord): ...
Waterschap (Q2, 3e antwoord): ...

ASK ONLY IF Q54=1,2,3,4 control on Q54

Q58 :

Matrix

Waar vond de hertelling plaats?

	gemeentehuis	provinciehuis	waterschapskant oor	sporthal	anders
Provinciale Staten	☐	☐	☐	☐	☐
Waterschap (Q2, 1e antwoord)	☐	☐	☐	☐	☐
Waterschap (Q2, 2e antwoord)	☐	☐	☐	☐	☐
Waterschap (Q2, 3e antwoord)	☐	☐	☐	☐	☐

ASK ONLY IF Q54=1,2,3,4 control on Q54

Q59 :

Matrix

Heeft de hertelling geleid tot een andere rangschikking van kandidaten of partijen?

	ja, kandidaten	ja, partijen	nee
Provinciale Staten	☐	☐	☐
Waterschap (Q2, 1e antwoord)	☐	☐	☐
Waterschap (Q2, 2e antwoord)	☐	☐	☐
Waterschap (Q2, 3e antwoord)	☐	☐	☐

ASK ONLY IF Q52=1,2,3,4 control on Q52

Q60 :

Multi coded

Heeft uw gemeente, indien er fouten in de processen-verbaal zijn geconstateerd, zelf nog voor één of meerdere stembureaus de stemmen opnieuw geteld?

Ja, voor:...

- 1 Provinciale Staten
- 2 Waterschap (Q2, 1e antwoord)
- 3 Waterschap (Q2, 2e antwoord)
- 4 Waterschap (Q2, 3e antwoord)
- 97 gemeente heeft niet opnieuw geteld
- 99 weet niet

**Exclusive *Position fixed*

**Exclusive *Position fixed*

ASK ONLY IF Q60=1,2,3,4 control on Q60

Q61 :

Other

Voor hoeveel stembureaus heeft uw gemeente de stemmen opnieuw gestemd?

Provinciale Staten: ...

Waterschap (Q2, 1e antwoord): ...

Waterschap (Q2, 2e antwoord): ...

Waterschap (Q2, 3e antwoord): ...

Q62 :

Single coded

Heeft u nog suggesties voor verandering/verbetering van de formulieren en de processen-verbaal uit de Kiesregeling?

1 nee

2 ja, namelijk:

**Open*

Q63 :

Other

Hoeveel leden, inclusief voorzitter, had uw gemeente gemiddeld benoemd per stembureau? Geef u het aantal, exclusief eventuele tellers aan.

Indien u het aantal leden niet precies weet, maakt u dan een inschatting.

... stembureauleden

... plaatsvervangende stembureauleden

Q64 :

Single coded

Heeft uw gemeente meer stembureauleden benoemd dan bij de laatste gemeenteraadsverkiezing (19 maart 2014)?

1 ja, meer

2 nee, evenveel

3 nee, minder

99 weet niet

**Position fixed*

Q65 :

Single coded

Hebben de stembureauleden in uw gemeente in 'ploegendienst' gewerkt?

1 ja

2 nee

96 anders, namelijk...

99 weet niet

**Open *Position fixed*

**Position fixed*

Q66 :

Single coded

Heeft uw gemeente tellers beschikbaar gesteld aan de stembureaus om de uitgebrachte stemmen te tellen?

- 1 ja
- 2 nee
- 99 weet niet

**Position fixed*

ASK ONLY IF Q66=2

Q67 :

Open

Waarom heeft uw gemeente geen tellers beschikbaar gesteld?

- 99 weet niet

**Exclusive *Position fixed*

ASK ONLY IF Q66=1

Q68 :

Other

Hoeveel tellers heeft uw gemeente gemiddeld per stembureau ter beschikking gesteld om de uitgebrachte stemmen te tellen?

Indien u het aantal tellers niet precies weet, maakt u dan een schatting.

... tellers

Q69 :

Single coded

Hebben de stembureauleden een training gevolgd voordat zij werden benoemd als stembureau lid?

- 1 ja, alle stembureauleden
- 2 ja, een deel van de stembureauleden
- 3 nee
- 99 weet niet

**Position fixed*

ASK ONLY IF Q66=1

Q70 :

Single coded

Indien uw gemeente personen beschikbaar heeft gesteld die **alleen** als teller hebben gefunctioneerd, hebben zij een training gevolgd?

- 1 ja, alle tellers
- 2 ja, een deel van de tellers
- 3 nee
- 99 weet niet

**Position fixed*

Q71 :

Single coded

Heeft uw gemeente instructiebijeenkomsten georganiseerd voor stembureauleden?

- 1 ja
- 2 nee
- 99 weet niet

**Position fixed*

ASK ONLY IF Q71=2

Q72 :

Multi coded

Waarom heeft uw gemeente geen instructiebijeenkomsten georganiseerd voor stembureauleden?

- 1 omdat de instructie bekend was bij de stembureauleden en/of de voorzitters van de stembureaus
- 2 omdat het niet mogelijk was om een geschikte datum te vinden voor een bijeenkomst
- 3 omdat het niet mogelijk was om een geschikte ruimte te vinden voor een bijeenkomst
- 4 geen of onvoldoende financiële middelen om dit te realiseren
- 5 omdat er geen bereidheid was van stembureauleden of voorzitters van de stembureaus om deel te nemen
- 96 anders, namelijk... **Open *Position fixed*
- 99 weet niet **Exclusive *Position fixed*

ASK ONLY IF Q71=2

Q73 :

Single coded

Op welke wijze heeft uw gemeente dan invulling gegeven aan de training van stembureauleden?

- 1 het instructiemateriaal is digitaal verstrekt en er is een digitale toets afgenomen
- 2 het instructiemateriaal is digitaal verstrekt, maar er is geen digitale toets afgenomen
- 3 niet, omdat de instructie bekend was bij de stembureauleden en/of de voorzitters van de stembureaus
- 96 anders, namelijk... **Open *Position fixed*
- 99 weet niet **Position fixed*

ASK ONLY IF Q73=1

Q74 :

Multi coded

Wat waren voor uw gemeente de belangrijkste redenen om ervoor te kiezen de training van stembureauleden te beperken tot een digitale instructie en een digitale toets?

- 1 dat is makkelijker te regelen dan het organiseren van klassikale instructies
- 2 dat is goedkoper dan het organiseren van klassikale instructies
- 3 dat levert een objectief criterium op om eventueel personen niet te benoemen als stembureaulid
- 96 anders, namelijk... **Open *Position fixed*

ASK ONLY IF Q71=1

Q75 :

Single coded

Heeft u bij de instructiebijeenkomsten gebruik gemaakt van de door het ministerie van BZK ontwikkelde PowerPoint-instructie (al dan niet aangevuld door uzelf)?

- 1 ja
- 2 nee
- 99 weet niet **Position fixed*

ASK ONLY IF Q75=1

Q76 :

Matrix

Hoe oordeelt u over de inhoud en de vormgeving van de door het ministerie van BZK ontwikkelde PowerPoint-instructie?

	zeer positief	positief	neutraal	negatief	zeer negatief
inhoud	☐	☐	☐	☐	☐
vormgeving	☐	☐	☐	☐	☐

ASK ONLY IF Q75=1

Q77 :

Open

Heeft u suggesties voor verbetering van deze PowerPoint-instructie?

- 99 weet niet **Exclusive *Position fixed*

ASK ONLY IF Q75=1

Q78 :

Numeric

Min 1 | Max 250

Hoe groot is de groep stembureauleden die uw gemeente gemiddeld per sessie instrueert?

Indien u het niet precies weet, kunt u het dan zo goed mogelijk schatten?

ASK ONLY IF Q71=1

Q79 :

Multi coded

In welke periode heeft uw gemeente de stembureauleden klassikaal geïnstrueerd?

- 1 4-6 weken voor de verkiezingen
- 2 2-4 weken voor de verkiezingen
- 3 vanaf 2 weken voor de verkiezingen
- 96 anders, namelijk...

**Open *Position fixed*

ASK ONLY IF Q71=1

Q80 :

Single coded

Is onderscheid gemaakt tussen voorzitters en andere stembureauleden (bijvoorbeeld tellers) bij het instrueren door de gemeente ?

- 1 ja
- 2 nee
- 99 weet niet

**Position fixed*

ASK ONLY IF Q71=1

Q81 :

Single coded

Instrueert uw gemeente stembureauleden zelf of maakt u gebruik van externe trainers?

- 1 we instrueren zelf
- 2 we maken gebruik van externe trainers
- 99 weet niet

**Position fixed*

ASK ONLY IF Q71=1

Q82 :

Single coded

Heeft u de stembureauleden gewezen op de mogelijkheid om zelf (bijvoorbeeld thuis) de door BZK ontwikkelde digitale en interactieve stembureau-instructie te gebruiken
(<https://www.verkiezingen2015.nl/toolkit/stembureauinstructie>)?

- 1 ja
- 2 nee
- 99 weet niet

**Position fixed*

ASK ONLY IF Q82=2

Q83 :

Multi coded

Kunt u aangeven waarom u de stembureauleden niet heeft gewezen op de mogelijkheid om zelf de door BZK ontwikkelde digitale en interactieve stembureau-instructie te gebruiken?

- 1 mijn gemeente heeft een eigen digitale instructie ontwikkeld
- 2 de BZK-stembureauinstructie wijkt op een of meerdere punten af van de werkwijze in mijn gemeente
- 3 de klassikale instructie is afdoende
- 4 meerdere instructies leiden tot verwarring
- 96 anders, namelijk...

**Open *Position fixed*

ASK ONLY IF Q82=1

Q84 :

Matrix

In hoeverre bent u het eens of oneens met onderstaande uitspraken over de door BZK ontwikkelde digitale en interactieve stembureau-instructie?

De instructie...

	helemaal niet mee eens	niet mee eens	neutraal	mee eens	helemaal mee eens
maakte duidelijk wat er moet gebeuren	☐	☐	☐	☐	☐
was begrijpelijk (duidelijk taalgebruik)	☐	☐	☐	☐	☐
was nuttig voor mij	☐	☐	☐	☐	☐
was goed leesbaar (bv. lettertype groot genoeg, overzichtelijke tekst)	☐	☐	☐	☐	☐
was volledig (alle situaties die zich kunnen voordoen kwamen aan bod)	☐	☐	☐	☐	☐
was overzichtelijk (de verschillende onderwerpen waren gemakkelijk te vinden)	☐	☐	☐	☐	☐
had filmpjes die duidelijk verstaanbaar waren	☐	☐	☐	☐	☐
had filmpjes die realistische situaties lieten zien	☐	☐	☐	☐	☐

ASK ONLY IF Q82=1

Q85 :

Open

Heeft u suggesties voor verbetering van deze digitale en interactieve stembureau-instructie?

99 weet niet

**Exclusive *Position fixed*

Q86 :

Single coded

Heeft uw gemeente de stembureauleden geïnstrueerd om de telmethode te hanteren zoals aanbevolen door BZK?

- 1 ja
- 2 nee
- 99 weet niet

**Position fixed*

ASK ONLY IF Q86=2

Q87 :

Open

Waarom heeft uw gemeente de stembureauleden niet geïnstrueerd om de telmethode te hanteren zoals aanbevolen door BZK?

- 99 weet niet

**Exclusive *Position fixed*

Q88 :

Single coded

Heeft uw gemeente ervoor gezorgd dat er een exemplaar van de brochure Stembureau-instructie voor de verkiezingsdag (handout) aanwezig was in alle stemlokalen?

- 1 ja
- 2 nee
- 99 weet niet

**Position fixed*

ASK ONLY IF Q88=2

Q89 :

Open

Waarom heeft uw gemeente de brochure Stembureau-instructie voor de verkiezingsdag (handout) niet verstrekt?

- 99 weet niet

**Exclusive *Position fixed*

Q90 :

Single coded

Heeft uw gemeente nog andere richtlijnen, handreikingen, leidraden etc. aan de stembu-reauleden verstrekt?

- 1 ja, namelijk **Open*
2 nee
99 weet niet **Position fixed*

Q91 :

Multi coded

Hoe heeft uw gemeente het functioneren van de stembureauleden gecontroleerd?

Meer antwoorden mogelijk.

- 1 door bestudering van de processen-verbaal
2 door het bezoeken van de stemlokalen tijdens de verkiezingsdag
3 door achteraf gesprekken te voeren met de stembureauvoorzitters
96 anders, namelijk... **Open *Position fixed*
97 niet **Exclusive *Position fixed*
99 weet niet **Exclusive *Position fixed*

Q92 :

Open

Heeft u nog suggesties voor de verbetering van de instructies?

- 99 geen suggesties **Exclusive *Position fixed*

Q93 :

Open

Dit waren alle vragen. Heeft u met betrekking tot de onderwerpen die hiervoor aan bod kwamen nog opmerkingen of suggesties voor het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties?

- 99 geen opmerkingen of suggesties **Exclusive *Position fixed*

Bijlage 3 Checklist observatie stemopneming

A. Algemeen: Kenmerken stemlokaal

1. In welke gemeente bevindt u zich?

.....

2. Wat is het adres van het stemlokaal?

.....

3. Voor welke Waterschappen vinden er in dit stemlokaal verkiezingen plaats?

1	☐	Aa en Maas	13	☐	Peel en Maasvallei
2	☐	Amstel, Gooi en Vecht	14	☐	Reest en Wieden
3	☐	Brabantse Delta	15	☐	Rijn en IJssel
4	☐	De Dommel	16	☐	Rijnland
5	☐	De Stichtse Rijnlanden	17	☐	Rivierenland
6	☐	Delfland	18	☐	Roer en Overmaas
7	☐	Fryslân	19	☐	Scheldestromen
8	☐	Groot Salland	20	☐	Schieland en de Krimpenerwaard
9	☐	Hollands Noorderkwartier	21	☐	Vallei en Veluwe
10	☐	Hollandse Delta	23	☐	Zuiderzeeland
11	☐	Hunze en Aa's	97	☐	geen verkiezingen voor een Waterschap,
alleen voor de Provinciale Staten
12	☐	Noorderzijlvest			

4. Hoeveel stembureauleden/tellers zijn in totaal aanwezig in het stemlokaal?

.....

B. Start van de stemopneming

5. Neemt de stembureauvoorzitter regie over de stemopneming?

NB: Neemt de voorzitter het initiatief/de leiding bij de start van de stemopneming?

1 ja → beantwoord ook vraag 6

2 nee → beantwoord ook vraag 7

6. Zo ja, waaruit blijkt dat de stembureauvoorzitter de regie neemt?

Licht toe!

7. Zo nee, waaruit concludeert u dat de stembureauvoorzitter niet de regie neemt?

Licht toe!

8. Worden om 21:00 eerst gegevens gecontroleerd / berekend, zoals het aantal ingenomen stempassen en/of aantal overgebleven stembiljetten of worden de stembussen na 21:00 uur meteen geopend?

- 1 eerst worden gegevens gecontroleerd
- 2 de stembussen worden meteen geopend

9. Worden in het stemlokaal de verkiezingen gelijktijdig of na elkaar geteld/gesorteerd?

- 1 gelijktijdig → beantwoord ook vraag 10 en 11
- 2 na elkaar → ga naar vraag 12

10. Indien gelijktijdig wordt geteld: hoeveel stembureauleden/tellers zijn per verkiezing aan het tellen?

11. Indien gelijktijdig wordt geteld: vinden de tellingen in dezelfde ruimte of in een andere ruimte plaats?

- 1 Zelfde ruimte
- 2 Andere ruimte
- 96 anders, namelijk.....

12. Hoe laat begint de stemopneming van de verkiezingen voor:

NB: Tweede en derde waterschap leeg laten indien niet van toepassing voor dit stemlokaal

- De Provinciale Staten :
- Eerste Waterschap genaamd :
- Tweede Waterschap genaamd :
- Derde Waterschap genaamd :

13. Indien er verkiezingen voor meerdere waterschappen plaatsvinden in dit stemlokaal: hoeveel stembussen zijn er voor de waterschapsverkiezingen?

- 1 1 stembus voor meerdere waterschappen
 2 per waterschapverkiezing een aparte stembus
 99. Niet van toepassing. Er zijn verkiezingen voor één waterschap in dit stemlokaal

14. Hoeveel kiezers zijn aanwezig bij de stemopneming?

Je hoeft jezelf niet mee te tellen.
 Dus als er naast jou niemand aanwezig is bij de stemopneming, vul dan 0 in.

C. Scheiden en sorteren van de stemmen

In het volgende onderdeel wordt getoetst of de stemopneming volgens de aanbevolen procedure verloopt. Kunt u bij elke stap aankruisen op welke verkiezingen dit van toepassing is? Indien er een andere procedure wordt gevolgd bij de stemopneming van één of meerdere verkiezingen, licht dit dan toe bij vraag 21.

NB: Tweede en derde waterschap leeg laten indien niet van toepassing voor dit stemlokaal

	Provinciale Staten	1 ^e Waterschap genaamd :	2 ^e Waterschap genaamd	3 ^e Waterschap genaamd
15. Eerst wordt het aantal toegelaten kiezers (het aantal stempassen plus het aantal kiezerspassen plus het aantal volmachtbewijzen) geteld.				
16. Nadat de stembus is geleegd worden de stembiljetten opgevouwen en met de leesrichting naar boven op een stapel gelegd.				
17. Er worden bordjes neergezet in het stemlokaal met daarop lijstnummers/partijnamen en bordjes met blanco en ongeldig.				
18. Bij elk stembiljet wordt door één stembureaulid gezegd waarop is gestemd en elk stembiljet wordt daarna door een volgend stembureaulid gecontroleerd en bij het juiste bordje gelegd.				
19. Na de lijstgewijze rangschikking worden de stembiljetten om en om, dwars en recht op elkaar, op één stapel gelegd, om ze vervolgens, per lijst, te verdelen over een van de stembureauleden.				
20. De voorlopige uitslag wordt doorgebeld.				

21. Indien bij één of meerdere van bovenstaande stappen (vraag 15 t/m 20) een andere procedure wordt gevolgd, licht dan toe welke procedure wordt gevolgd en licht ook toe bij welke verkiezing dat is gebeurd.

Vraag	Naam verkiezingen	Toelichting gewijzigde procedure

D. Verkeerd stembiljet

Het is mogelijk dat een stembiljet in de verkeerde stembus is gedeponneerd. Bij vraag 22 is beschreven welke procedure in dat geval moet worden gevolgd als de verkiezingen gelijktijdig worden geteld. Wanneer de verkiezingen na elkaar worden geteld dient een andere procedure (vraag 23 en 24) te worden gevolgd.

Kunt u bij elke vraag aankruisen op welke verkiezingen dit van toepassing is? Indien er een andere procedure wordt gevolgd bij de stemopneming van één of meerdere verkiezingen, licht dit dan toe bij vraag 25. Indien deze situatie zich niet heeft voorgedaan, wilt u dan het laatste vakje aankruisen (niet van toepassing).

NB: Tweede en derde waterschap leeg laten indien niet van toepassing voor dit stemlokaal

	Provinciale Staten	1 ^e Waterschap genaamd :	2 ^e Waterschap genaamd	3 ^e Waterschap genaamd	Niet van toepassing deze situatie heeft zich niet voorgedaan
22. <i>Indien gelijktijdig wordt geteld:</i> Stembiljetten die in de verkeerde stembus zitten worden aan de andere telgroep gegeven.					
23. <i>Indien na elkaar wordt geteld:</i> Stembiljetten die in de verkeerde stembus zitten worden op een stapel op de goede stembus gelegd.					
24. <i>Indien na elkaar wordt geteld:</i> Mochten er bij het tellen van de tweede verkiezing nog stembiljetten van de eerste verkiezing (waarvan de tellingen al zijn afgerond) worden aangetroffen, dan kan het proces-verbaal van de eerste verkiezing worden aangevuld met de extra stem en kan het stembiljet bij de juiste stapel worden gevoegd.					

25. Indien er wel een stembiljet in de verkeerde stembus is gedeponeerd, maar er een andere procedure wordt gevolgd bij één of meerdere van bovenstaande stappen (vraag 22 t/m 24), licht dan toe welke procedure wordt gevolgd en licht ook toe bij welke verkiezing dat is gebeurd.

Vraag	Naam verkiezingen	Toelichting gewijzigde procedure

E. Sorteren van voorkeursstemmen

Bij het sorteren van voorkeursstemmen dienen de volgende stappen te worden genomen. Kunt u bij elke stap aankruisen op welke verkiezingen dit van toepassing is? Indien er een andere procedure wordt gevolgd bij de stemopneming van één of meerdere verkiezingen, licht dit dan toe bij vraag 29.

NB: Tweede en derde waterschap leeglaten indien niet van toepassing voor dit stemlokaal

	Provinciale Staten	1 ^e Waterschap p genaamd:	2 ^e Waterschap p genaamd	3 ^e Waterschap p genaamd
26. <i>Indien na elkaar wordt geteld</i> : er wordt pas begonnen met het sorteren en tellen van de andere verkiezing(en) nadat de stemopneming van de eerdere verkiezing(en) volledig is afgerond.				
27. Eerst worden de stembiljetten waarop op de lijsttrekker is gestemd uit de stapel gefilterd en daarna worden de overige stembiljetten gesorteerd.				
28. Pas nadat alle stembiljetten zijn gesorteerd per lijst, en per kandidaat wordt overgegaan tot het daadwerkelijke tellen van het aantal stemmen per kandidaat.				

29. Indien bij één of meerdere van bovenstaande stappen (vraag 15 t/m 20) een andere procedure wordt gevolgd, licht dan toe welke procedure wordt gevolgd en licht ook toe bij welke verkiezing dat is gebeurd?

Vraag	Naam verkiezingen	Toelichting gewijzigde procedure

F. tellen van totaal aantal uitgebrachte stemmen

Bij het tellen dient het aantal uitgebrachte stemmen en het aantal toegelaten kiezers na één telling met elkaar overeen te komen. Kunt u aankruisen op welke verkiezingen dit van toepassing is?

NB: Tweede en derde waterschap leeg laten indien het niet van toepassing is voor dit stemlokaal

	Provinciale Staten	1 ^e Waterschap genaamd:	2 ^e Waterschap genaamd	3 ^e Waterschap genaamd
30. Het aantal uitgebrachte stemmen en het aantal toegelaten kiezers komen na één telling met elkaar overeen.				

31. Indien het aantal uitgebrachte stemmen en het aantal toegelaten kiezers niet na één telling met elkaar overeen, hoe vaak wordt dan opnieuw geteld? Licht ook toe bij welke verkiezing dat is gebeurd.

NB: leeg laten indien niet van toepassing is

Naam verkiezingen	Aantal keren opnieuw geteld

Indien het aantal uitgebrachte stemmen en het aantal toegelaten kiezers niet na één telling met elkaar overeen komen, vindt het opnieuw tellen dan op dezelfde wijze plaats en wordt er net zo lang geteld totdat er 2x dezelfde uitkomst is? Kunt u aankruisen op welke verkiezingen dit van toepassing is?

NB: Tweede en derde waterschap leeg laten indien het niet van toepassing is voor dit stemlokaal

	Provinciale Staten	1 ^e Waterschap genaamd:	2 ^e Waterschap genaamd	3 ^e Waterschap genaamd	Niet van toepassing . Alle tellingen zijn in één keer goed verlopen
32. Vindt het opnieuw tellen (elke keer) op dezelfde wijze plaats?					
33. Wordt er net zo lang geteld totdat er 2x dezelfde uitkomst is?					

34. Indien bij één of meerdere van bovenstaande stappen (vraag 32 en 33) een andere procedure wordt gevolgd, licht dan toe welke procedure wordt gevolgd en licht ook toe bij welke verkiezing dat is gebeurd?

Vraag	Naam verkiezingen	Toelichting gewijzigde procedure

G. Afronden en invullen proces-verbaal

Bij het afronden van de stemopneming dienen de volgende stappen te worden genomen. Kunt u bij elke stap aankruisen op welke verkiezingen dit van toepassing is? Indien er een andere procedure wordt gevolgd bij de stemopneming van één of meerdere verkiezingen, licht dit dan toe bij vraag 37.

NB: Tweede en derde waterschap leeg laten indien het niet van toepassing is voor dit stemlokaal

	Provinciale Staten	1 ^e Waterschap genaamd:	2 ^e Waterschap genaamd	3 ^e Waterschap genaamd
35. De stembureauvoorzitter leest de resultaten van de stemopneming op en stelt kiezers in de gelegenheid bezwaar in te brengen.				
36. De aanwezige stembureauleden ondertekenen het proces-verbaal.				

37. Indien bij één of meerdere van bovenstaande stappen (vraag 35 en 36) een andere procedure wordt gevolgd, licht dan toe welke procedure wordt gevolgd en licht ook toe bij welke verkiezing dat is gebeurd?

Vraag	Naam verkiezingen	Toelichting gewijzigde procedure

Indien aanwezige kiezers bezwaar inbrengen dan dienen deze te worden genoteerd in het proces verbaal. Kunt u aankruisen op welke verkiezingen dit van toepassing is? Indien deze situatie zich niet heeft voorgedaan, wilt u dan het laatste vakje aankruisen (niet van toepassing).

	Provinciale Staten	1 ^e Waterschap genaamd :	2 ^e Waterschap genaamd	3 ^e Waterschap genaamd	Niet van toepassing deze situatie heeft zich niet voorgedaan
38. Eventuele bezwaren m.b.t. de stemopneming worden genoteerd in het proces-verbaal.					

39. Hoe laat is de stemopneming afgelopen, dat wil zeggen hoe laat zijn alle werkzaamheden van het stembureau afgerond?

... ..

40. Zijn er nog andere opvallende zaken die hierboven niet zijn vermeld?

Einde Checklist

Bijlage 4 Vragenlijst onderzoek onder stembureauleden

B1 : Inleiding

Begin block

Q1 :

Single coded

Welkom bij deze korte vragenlijst over de instructie voor stembureauleden bij de verkiezingen van 18 maart 2015. In welke gemeente was u betrokken bij de verkiezingen?

- 1 dropdown menu met alle gemeenten

Q2 :

Single coded

Welke rol speelde u bij de afgelopen verkiezingen?

- 1 voorzitter stembureau
2 stembureaulid
3 plaatsvervangend lid stembureau
4 teller
96 anders, namelijk...

*Open *Position fixed

Q3 :

Single coded

Kent u onderstaande stembureau-instructie?

- 1 ja
2 nee
[GO TO Q6](#)

Rijksoverheid

Home > [Help ?](#)

Stembureauinstructie

Welkom bij de instructie voor stembureauleden. Deze instructie helpt u bij de voorbereiding op uw taak tijdens de gecombineerde provinciale staten- en waterschapsverkiezingen van 18 maart 2015.

Het is belangrijk dat iedereen in heel Nederland volgens dezelfde regels zijn stem kan uitbrengen. Die regels worden in deze instructie behandeld. Bekijk eerst de video hiernaast voor een korte introductie. Klik daarna hieronder op de verschillende thema's om meer te weten te komen.

Klik op de knop [Help ?](#) rechts bovenaan de pagina voor meer informatie over het volgen van deze instructie.

Klik hier als u deze instructie als PDF-bestand wilt downloaden.

Thema's

- Gecombineerde verkiezingen
- Taken en verantwoordelijkheden
- Stemvrijheid en stemgeheim
- Toelaten tot de stemming
- Tellen van de stemmen

Q4 :**Single coded**

Heeft u deze instructie geheel of gedeeltelijk doorlopen?

- 1 geheel
 2 gedeeltelijk
 3 ik heb deze instructie niet doorlopen
 ↩ [GO TO Q51](#)

B2 : Evaluatie instructie**Begin block****Q5 :****Matrix**

In hoeverre bent u het eens of oneens met onderstaande uitspraken over de digitale instructie?

De digitale instructie:

	helemaal niet mee eens	niet mee eens	neutraal	mee eens	helemaal mee eens
maakte duidelijk wat er moet gebeuren	☐	☐	☐	☐	☐
was begrijpelijk (duidelijk taalgebruik)	☐	☐	☐	☐	☐
was nuttig voor mij	☐	☐	☐	☐	☐
was goed leesbaar (bv. lettertype groot genoeg, overzichtelijke tekst)	☐	☐	☐	☐	☐
was volledig (alle situaties die zich kunnen voordoen kwamen aan bod)	☐	☐	☐	☐	☐
was overzichtelijk (de verschillende onderwerpen waren gemakkelijk te vinden)	☐	☐	☐	☐	☐
had filmpjes die duidelijk verstaanbaar waren	☐	☐	☐	☐	☐
had filmpjes die realistische situaties lieten zien	☐	☐	☐	☐	☐

Q50 :**Matrix**

Hoe beoordeelt u de volgende onderdelen van de door het ministerie van BZK ontwikkelde digitale en interactieve vragenlijst?

	zeer negatief	negatief	neutraal	positief	zeer positief	weet niet
introductiefilm stembureau	☐	☐	☐	☐	☐	☐
de video's met praktijksituaties	☐	☐	☐	☐	☐	☐
de testvragen over toelating tot de stemming in verschillende situaties ('fruitautomaat')	☐	☐	☐	☐	☐	☐
de "Test u zelf"-quizvragen	☐	☐	☐	☐	☐	☐
de toelichtende teksten	☐	☐	☐	☐	☐	☐
de instructievideo over het tellen van de stemmen	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Q7 :**Open**

Heeft u nog suggesties voor verbetering van de digitale en interactieve instructie van stembureauleden?

99 weet niet**Exclusive *Position fixed*

ASK ONLY IF Q4=3

Q51 :**Open**

Kunt u aangeven waarom u de stembureau-instructie niet heeft doorlopen?

Q6 :

Single coded

Tot slot een vraag over een onderwerp dat niets te maken heeft met de stembureauinstructie.

Zijn er in uw stemlokaal kiezers geweest die een stemfie hebben gemaakt?

Zo ja weet u misschien ook met welke doeleinden die stemfie is genomen. Heeft u in dit kader signalen ontvangen dat stemfies zijn gebruikt voor omkoping of stemdwang?

- 1 ja, namelijk....(licht toe)
- 2 nee

Q8 :

Single coded

Hartelijk dank voor uw medewerking!

Wilt u op de hoogte worden gehouden van de resultaten van dit onderzoek?
In dit geval ontvangt u na publicatie per e-mail een link naar het rapport.

- 1 ja
- 2 nee